

Reformy chrześcijaństwa, w które wpisuje się sformułowanie przez Marcina Lutra 95 tez, związane były ze wzrastającą aktywnością świeckich, mających do dyspozycji coraz bogatszą bibliotekę książek. Przeżywanie wiary stawało się dzięki temu sprawą coraz bardziej prywatną i osobistą. Łączność ze Słowem Bożym, tłumaczonym na języki narodowe wpływała na głębsze rozumienie treści wiary oraz zachęcała do aktywności, czego wyrazem były pieśni wykonywane w wspólnotach gromadzących się na modlitwie. Wymownym świadectwem nowej wrażliwości

religijnej są kancjonały, które jako świadectwo wiary i pobożności stały się dla kuratorów wystawy drogowskazem w opowieści o roli i znaczącej obecności przedstawicieli Kościołów ewangelickich.

„W arownym grodem jest nasz Bóg” – akłamacja wyjęta z ułożonego przez Marcina Lutra hymnu rozpoczyna naszą wędrówkę po świecie kultury, której archiwalne ślady są cennym dziedzictwem chronionym i udostępnianym przez Archiwum Państwowe w Opolu.

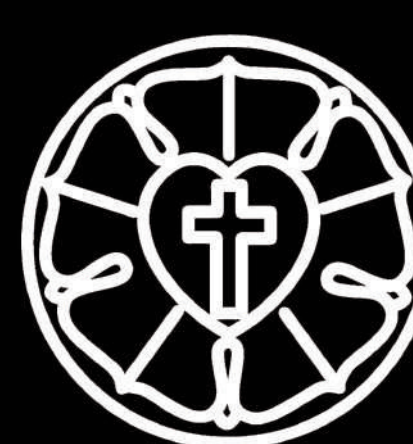

„Warumnym grodem jest nasz Bóg”

- w 500. rocznicę ogłoszenia tezy Marcina Lutra

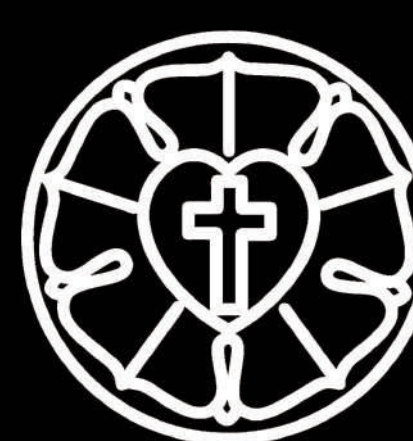
Organizatorzy | Veranstalter:

Archiwum Państwowe w Opolu
Parafia Ewangelicko-Augsburska w Opolu
Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych

Patronaty | Schirmherrschaft:

Prezydent Miasta Opola
Kościół Ewangelicko-Augsburski w Polsce
TVP3 Opole, Radio Opole, Gość Niedzielny
Europejskie Dni Dziedzictwa

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

„Ein feste Burg ist unser Gott”

- zum 500. Jahrestag von Martin Luthers Thesenanschlag

DE Version

Die Reformen des Christentums, zu denen die von Martin Luther formulierten 95 Thesen zählen, waren mit der steigenden Aktivität der Laien verbunden, denen eine immer größer werdende Anzahl von Büchern, die in den sich schnell entwickelnden Verlagshäusern veröffentlicht wurden, zur Verfügung stand. Infolgedessen wurde das Erleben des Glaubens eine zunehmend private und persönliche Angelegenheit. Des Weiteren trug die Übersetzung des Wortes Gottes in die Landessprachen zum tieferen Verständnis des Glaubensinhalts bei und spornte zum aktiven Erleben des Glaubens an – Ausdruck dessen war das gemeinsame Liedersingen von Gemeinschaften, die sich zum Beten versammelten. Ein aussagekräftiges Zeugnis der neuen

Sensibilität der Religion sind Gesangbücher, die als Zeichen des Glaubens und der Frömmigkeit betrachtet werden können. Diese waren für die Ausstellungskuratoren ein Wegweiser in der Erzählung über die Rolle und starke Präsenz der Vertreter der evangelischen Kirchen.

„Ein feste Burg ist unser Gott” – die Akklamation aus Martin Luthers Hymne beginnt unsere Reise durch die Kulturwelt, deren archivarische Spuren ein kostbares Erbe bilden. Dieses Erbe wird vom Archiwum Państwowe in Opole geschützt und Interessenten zur Verfügung gestellt.

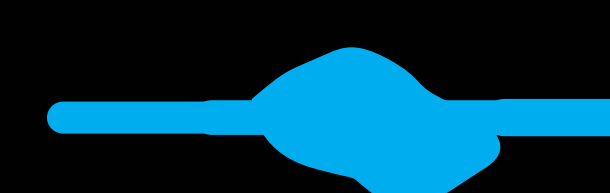

Rozmieszczenie kościołów ewangelickich na obszarze Rejencji Opolskiej oraz w powiecie brzeskim i namysłowskim Rejencji Wrocławskiej przed 1922 rokiem

Verteilung der evangelischen Kirchen auf dem Gebiet der Regierung Oppeln sowie in den Landkreisen Brieg und Namslau der Regierung Breslau vor 1922.

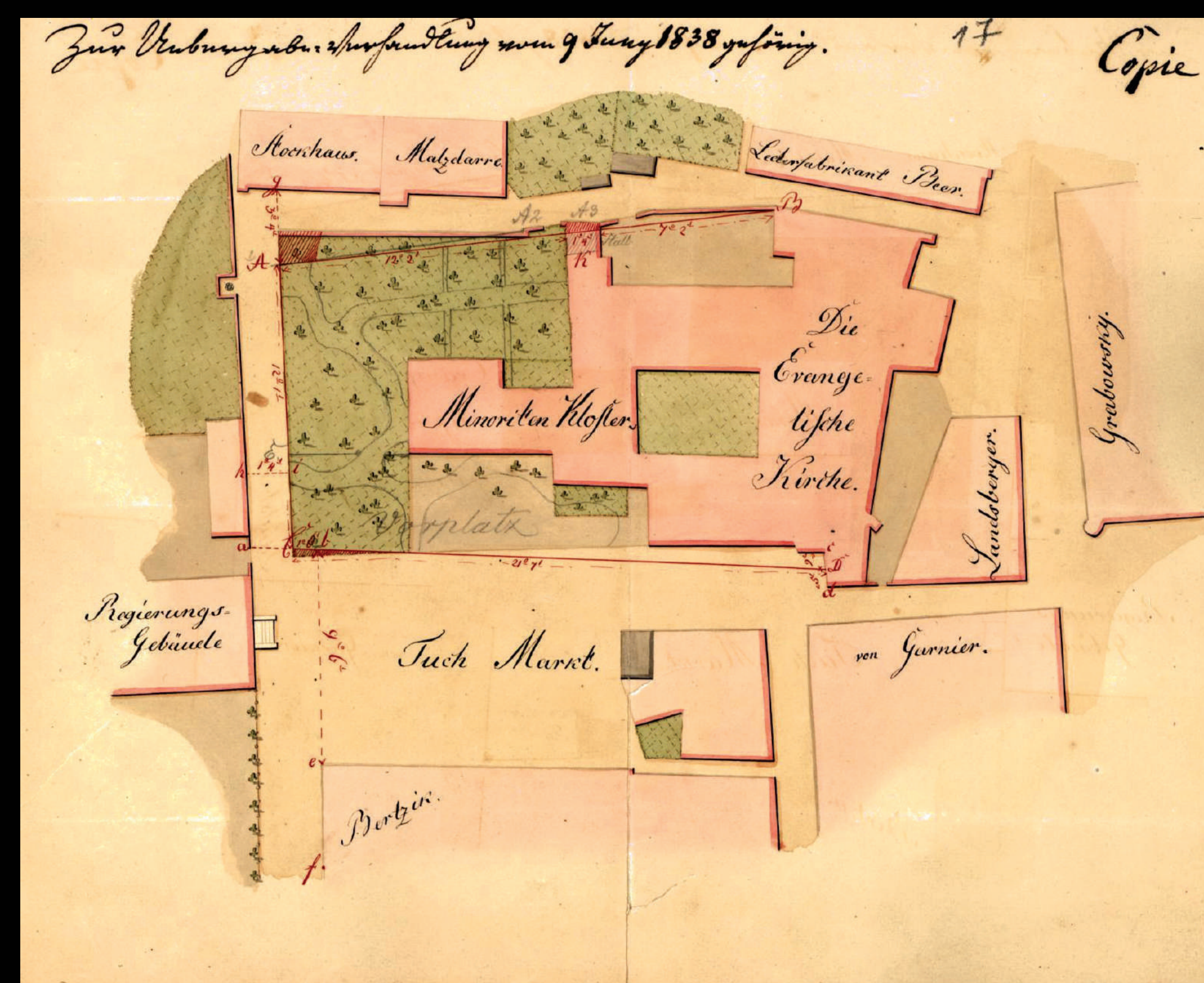
LEGENDA:

- Granice Rejencji Opolskiej przed 1922 rokiem
Grenzen der Regierung Oppeln vor 1922
- Powiat brzeski i namysłowski Rejencji Wrocławskiej
Die Landkreise Brieg und Namslau der Regierung Breslau
- Rzeki i jeziora
Flüsse und Seen
- Kościoły
Kirchen

Porozumienie z Augsburga kończące II wojnę religijną w 1555 roku miało położyć kres niepokojom religijnym wywołanym reformacją w Kościele, wprowadzając zasadę „czyj kraj, tego religia”. Jednakże kolejne stulecie i wybuch wojny trzydziestoletniej w 1618 roku dowiodły, że wyżej wspomniane ustalenia nie uregulowały kwestii Kościołów reformacyjnych. W wyniku podziałów terytorialnych na Śląsku każdy z władców miał prawo decydowania w sprawach religijnych na zarządzanym przez siebie obszarze, co wiązało się z niejednorodnym rozpowszechnianiem się ruchu reformacyjnego.

Także w mieście Opolu, gdy władzę w księstwie przejęli Habsburgowie, ruch reformacyjny spotkał się ze zdecydowaną reakcją ze strony rządzących. W myśl zasady jedności religijnej terytorium, opolskich ewangelików pozbawiono miejsca na odprawianie nabożeństw. Cesarz Ferdynand II w 1630 roku wydał ponadto zarządzenie, na mocy którego osoby przynależące do wspólnot reformacyjnych nie mogły mieszkać w obrębie murów miasta Opoli.

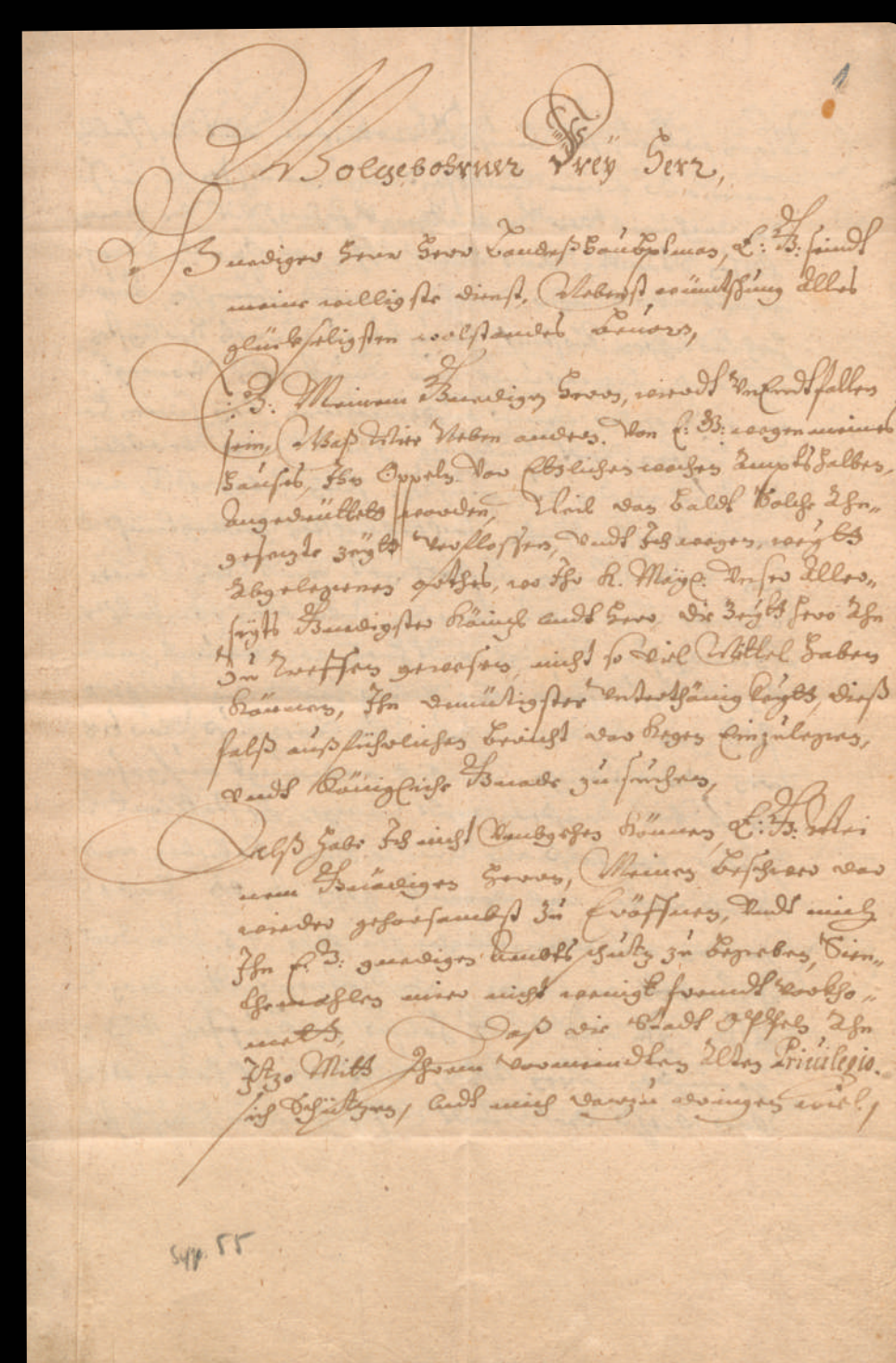
Plan sytuacyjny zabudowań kościoła ewangelickiego w Opolu z 1838 roku.
[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/22/2611]

Situationsplan von Gebäuden der Evangelischen Kirche in Oppeln aus dem Jahr 1838
[Archiwum Państwowe w Opolu, Sygn. 45/22/2611]

Sytuacja zmieniła się w XVIII wieku wraz z zarządzeniem Fryderyka, króla pruskiego, gdy w skład rady miejskiej musiały wchodzić dwie osoby wyznania ewangelickiego. Kolejna zmiana nastąpiła, kiedy do miasta przybyła jednostka garnizonowa 9 Regimentu Kirasjerów, a z nią niemieccy kupcy, urzędnicy i rzemieślnicy, którzy byli zwolennikami nauk głoszonych przez Marcina Lutra. Dzięki staraniom pastora Jakobiego udało się zyskać dla potrzeb gminy budynki byłego konwentu minorytów. Cesarz Fryderyk Wilhelm III w 1811 roku wydał dokument, na mocy którego przekazano pod opiekę opolskich ewangelików wspomniane budynki wraz z wyposażeniem. W dokumencie wymieniono m.in.: jeden ołtarz główny i pięć ołtarzy bocznych, organy, trzy zegary, ławki, trzy trąbki, cztery świeczniki, jeden woreczek do zbierania ofiary. Opolska gmina ewangelicka opiekowała się kościołem aż do zakończenia II wojny światowej. Dziś zabudowania te należą do Zakonu Braci Mniejszych Franciszkanów w Opolu.

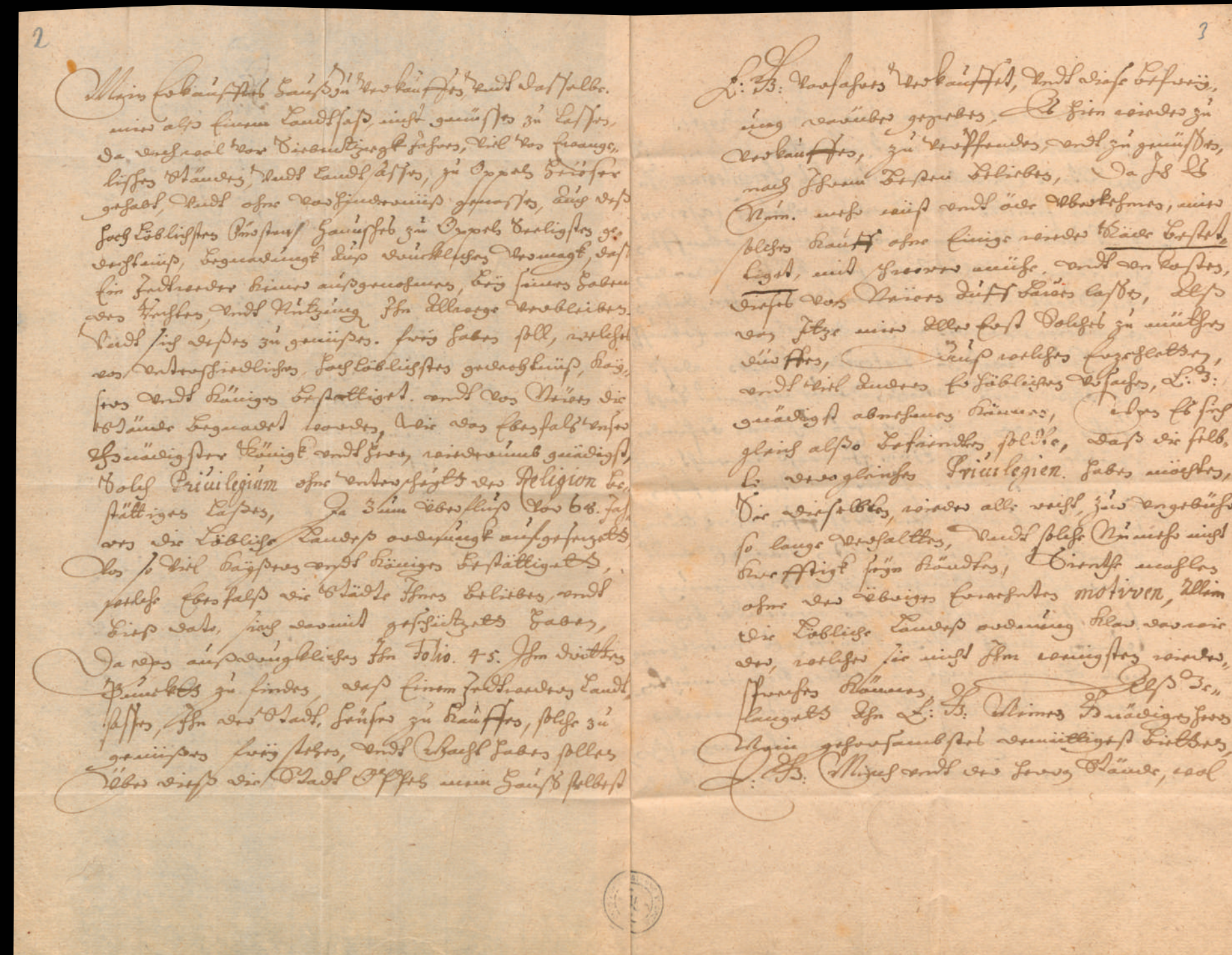

Eius regio, eius religio

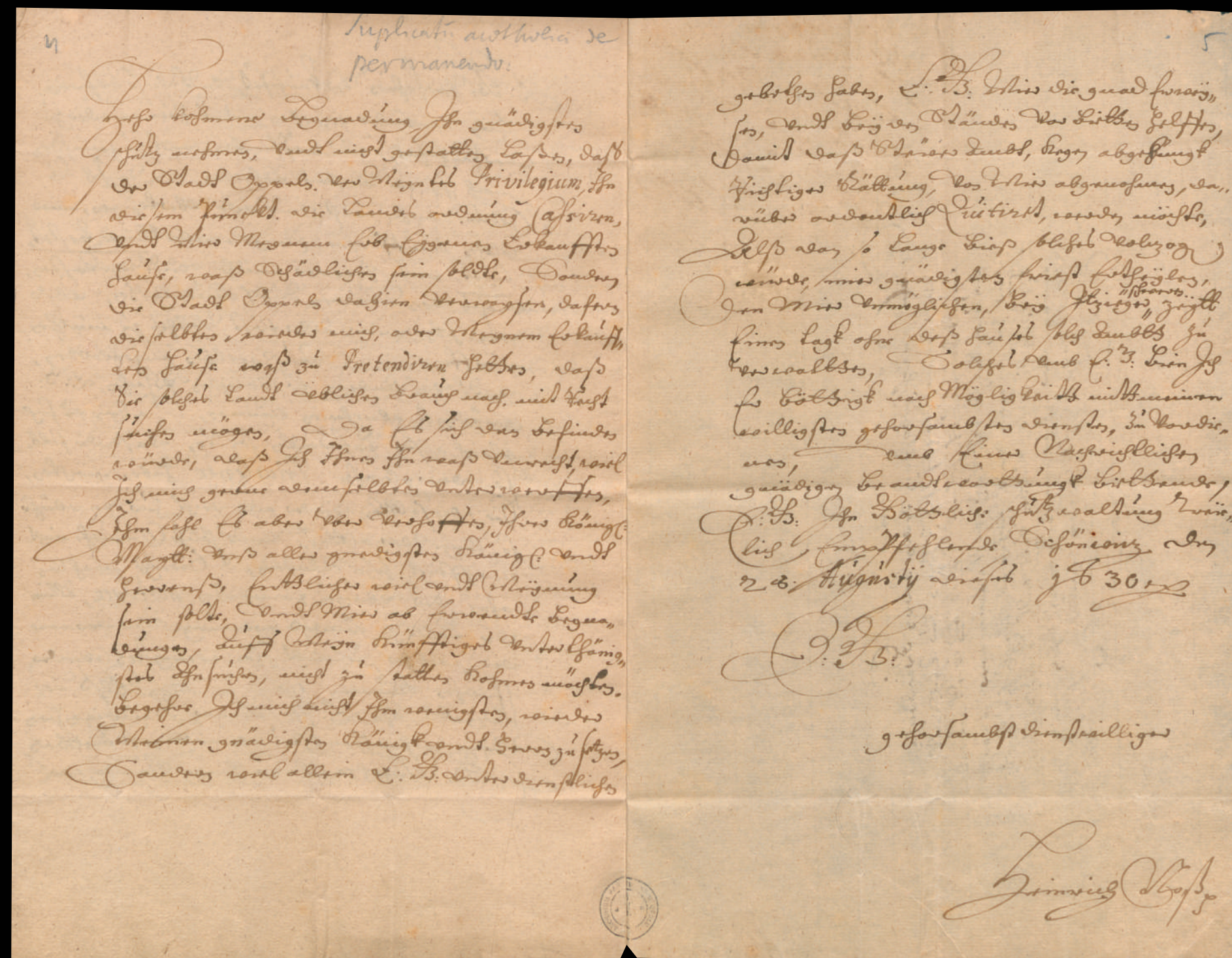
Pismo z dnia 28 sierpnia 1630 r. skierowane do Fryderyka von Oppersdorffa, w którym Henryk Noss, poborca podatkowy, prosi o wstawiennictwo u rządzących miastem. Z powodu wyznania ewangelickiego ma sprzedać dom, który jest mu niezbędny do sprawowania urzędu

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/22/55]

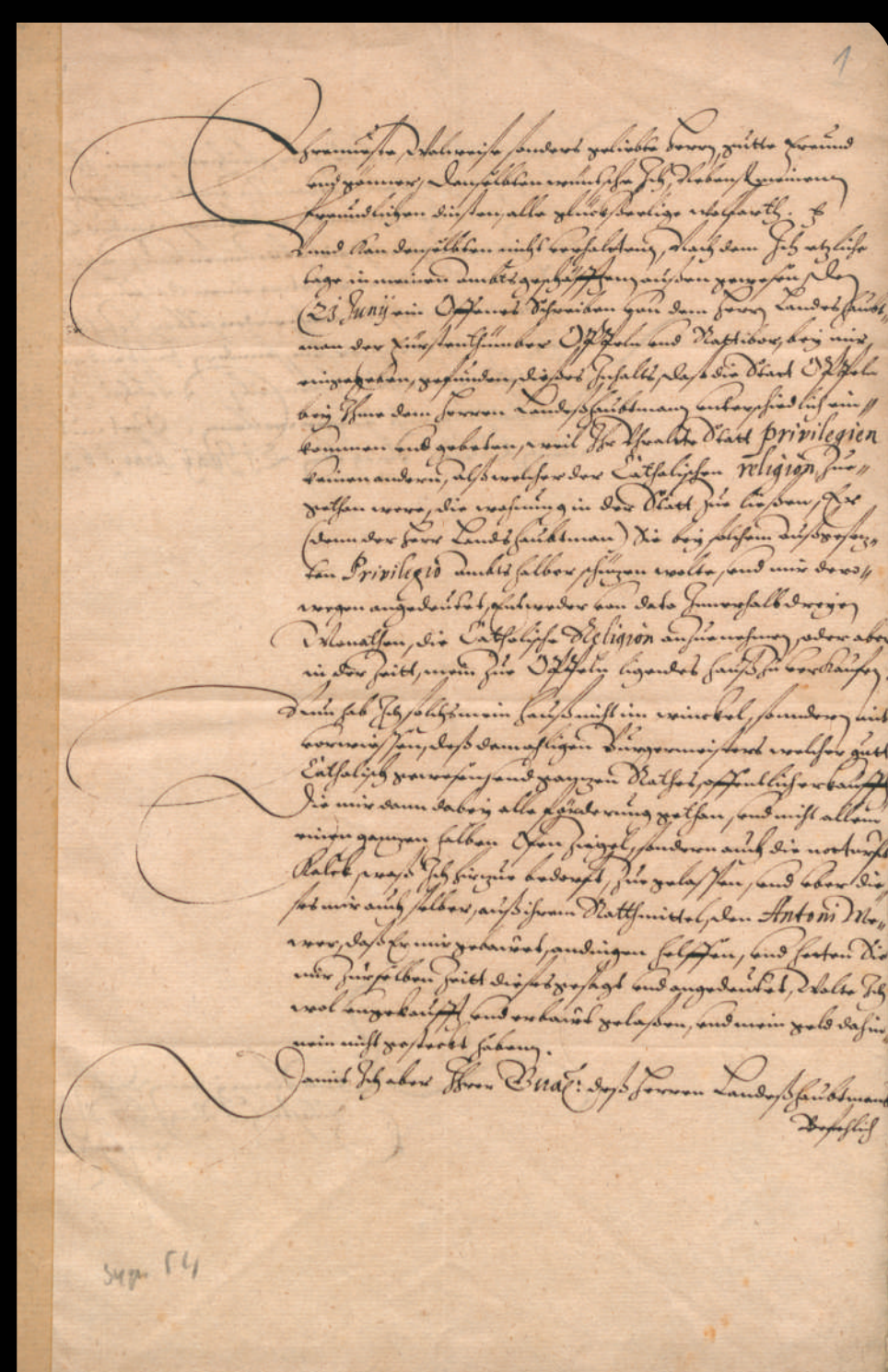
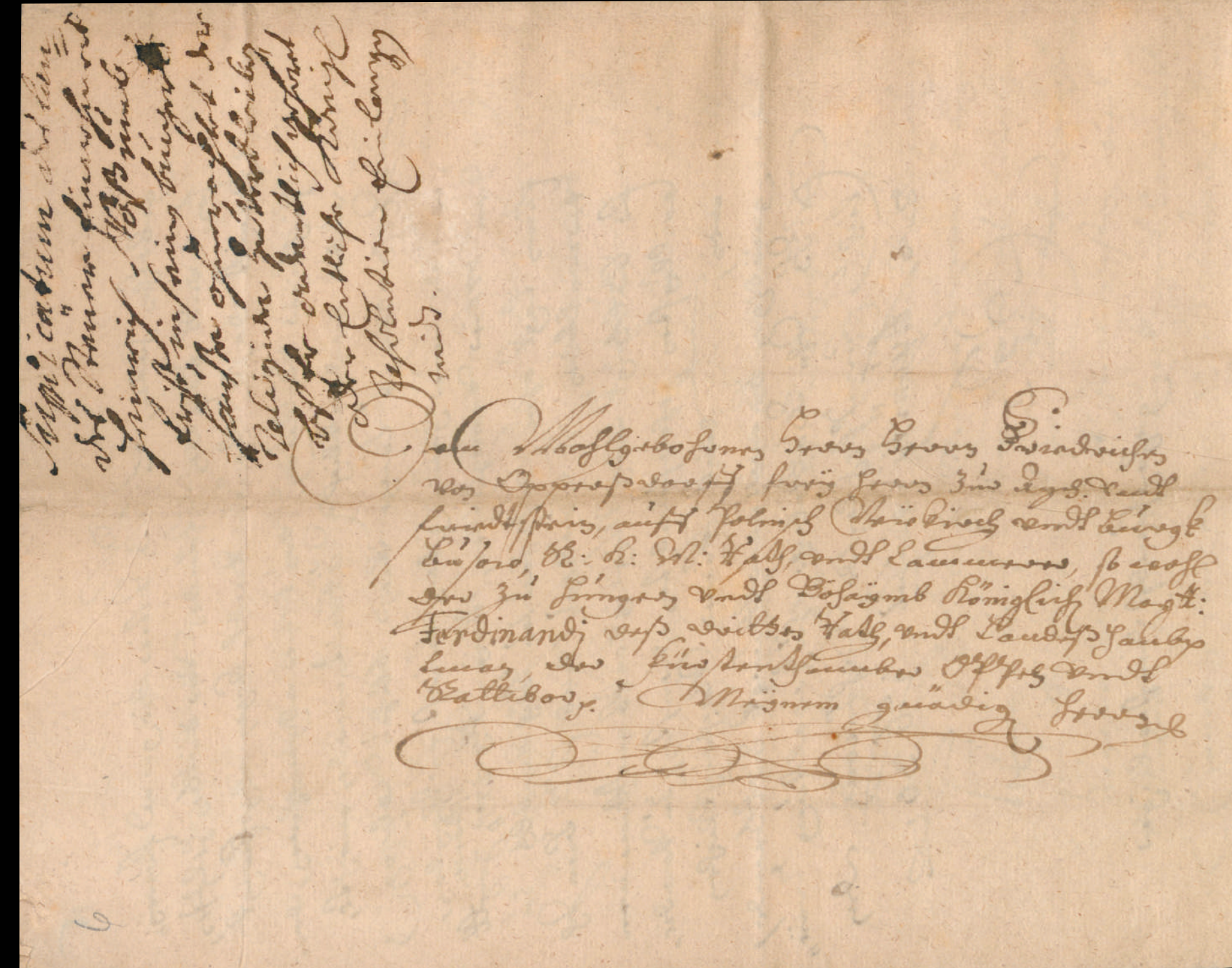
Schreiben vom 28. August 1630 an Friedrich von Oppersdorff, in dem der Steuereintreiber Henryk Noss, um Fürsprache bei der Stadtregierung bittet. Weil er Protestant ist, soll er sein Haus verkaufen, das er zur Ausübung seines Amtes benötigt

[Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 45/22/55]

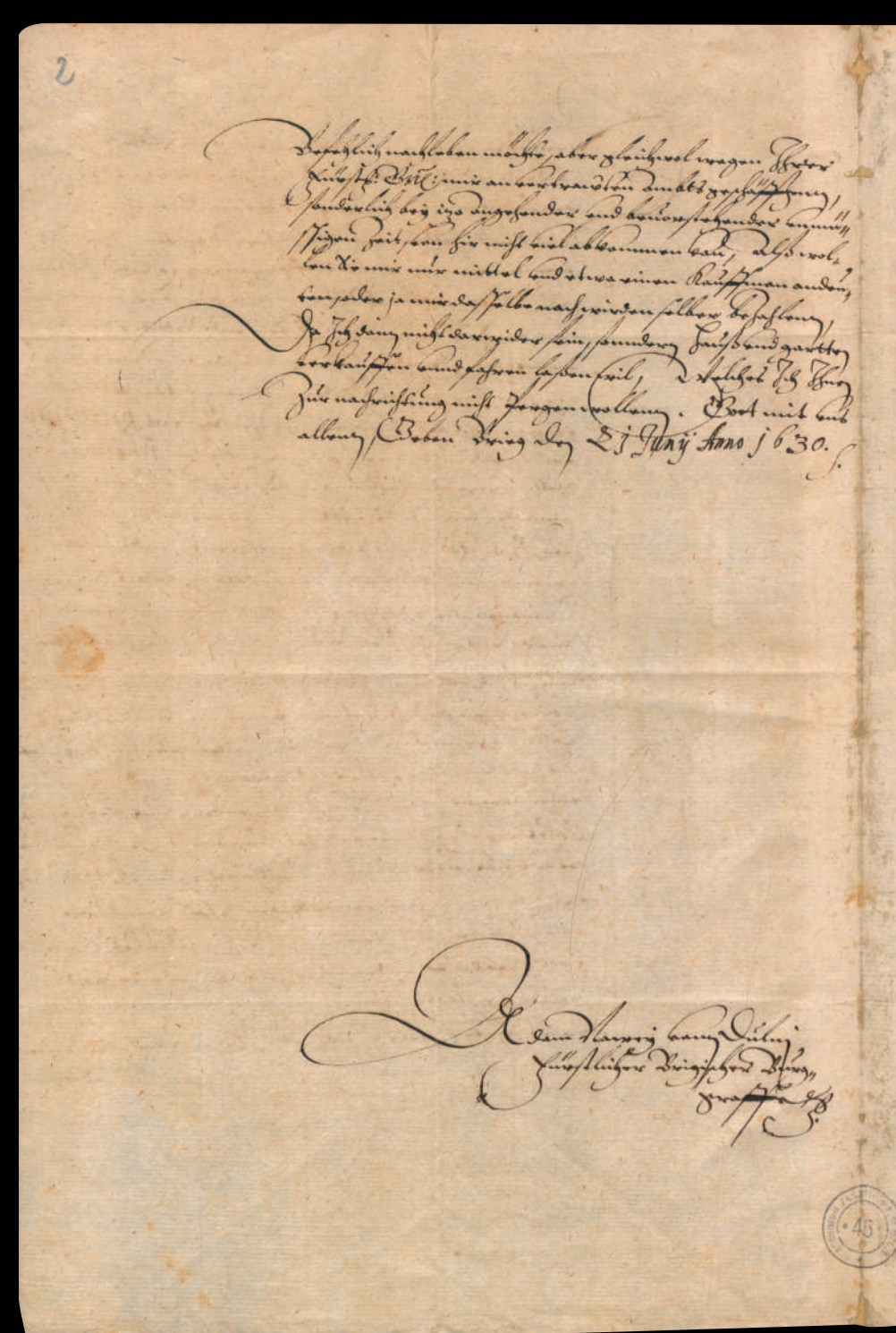
Dokument cesarza Ferdynanda II z 10 czerwca 1638 r., w którym porwierzono sprzedaż domu należącego do Adama Nawoja. Budynek znajdujący się w pobliżu Bramy Odrzańskiej został kupiony przez Macieja Ogona za sumę 51,5 talarów śląskich

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/22/61]

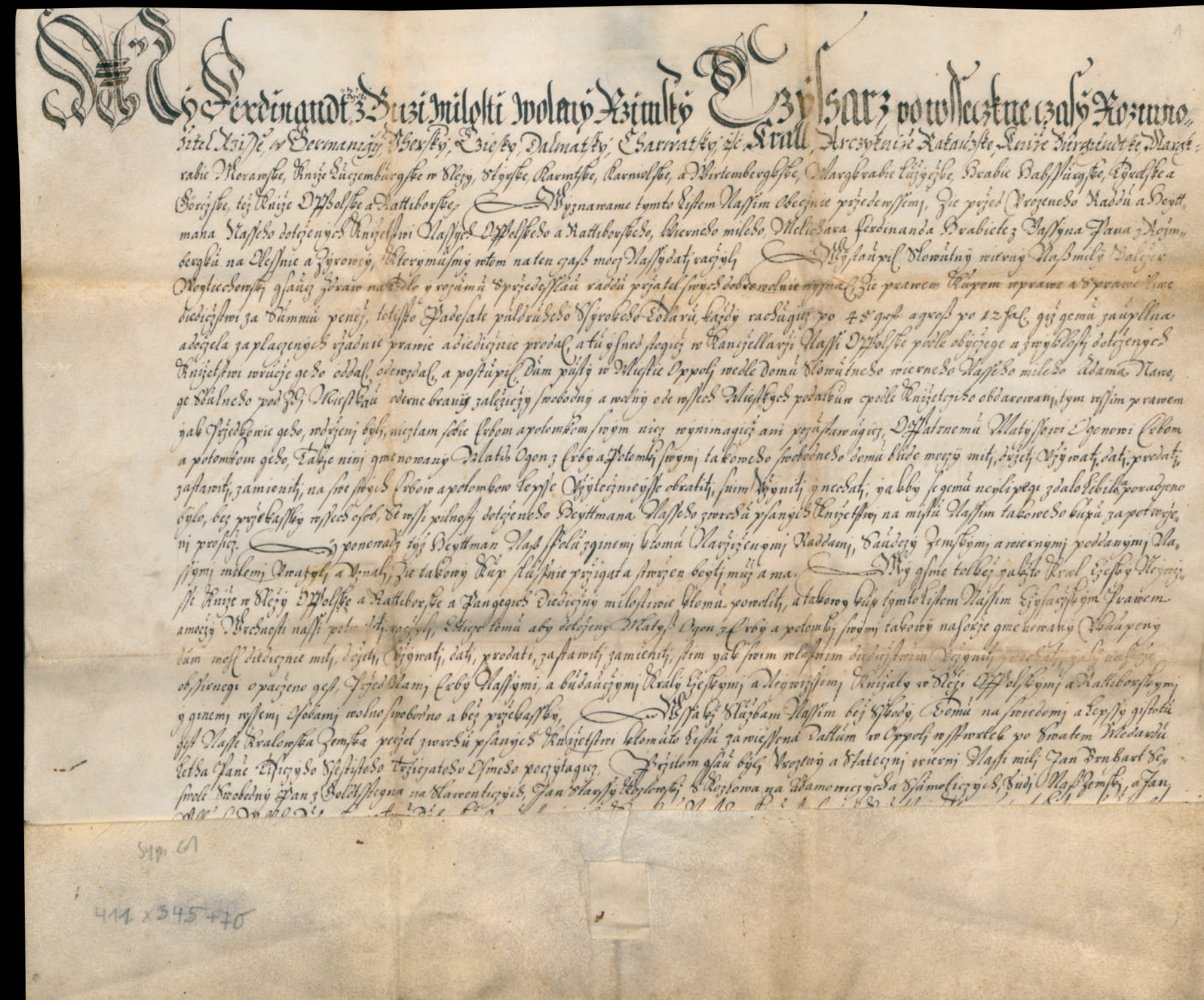
Dokument z 21 czerwca 1630 r., w którym ewangelik Adam Nawoj zwraca się do burmistrza miasta Opolu z prośbą o wskazanie kupca jego domu w Opolu. Powodem sprzedaży domu jest brak zgody Adama Nawoja na przyjęcie katolicyzmu

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/22/54]

Dokument vom 21. Juni 1630, in dem sich der Protestant Adam Nawoj an den Bürgermeister der Stadt Oppeln mit der Bitte wendet, ihm einen Käufer seines Hauses in Oppeln zu nennen. Der Grund für den Verkauf des Hauses ist der, dass Adam Nawoj der Annahme des Katholizismus nicht zugestimmt hat

[Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 45/22/54]

Abschrift des Dokuments des Kaisers Friedrich Wilhelm III. aus dem Jahr 1811, in dem die Gebäude des Minoritenklosters der Oppelner Protestantengemeinde übergeben wurden

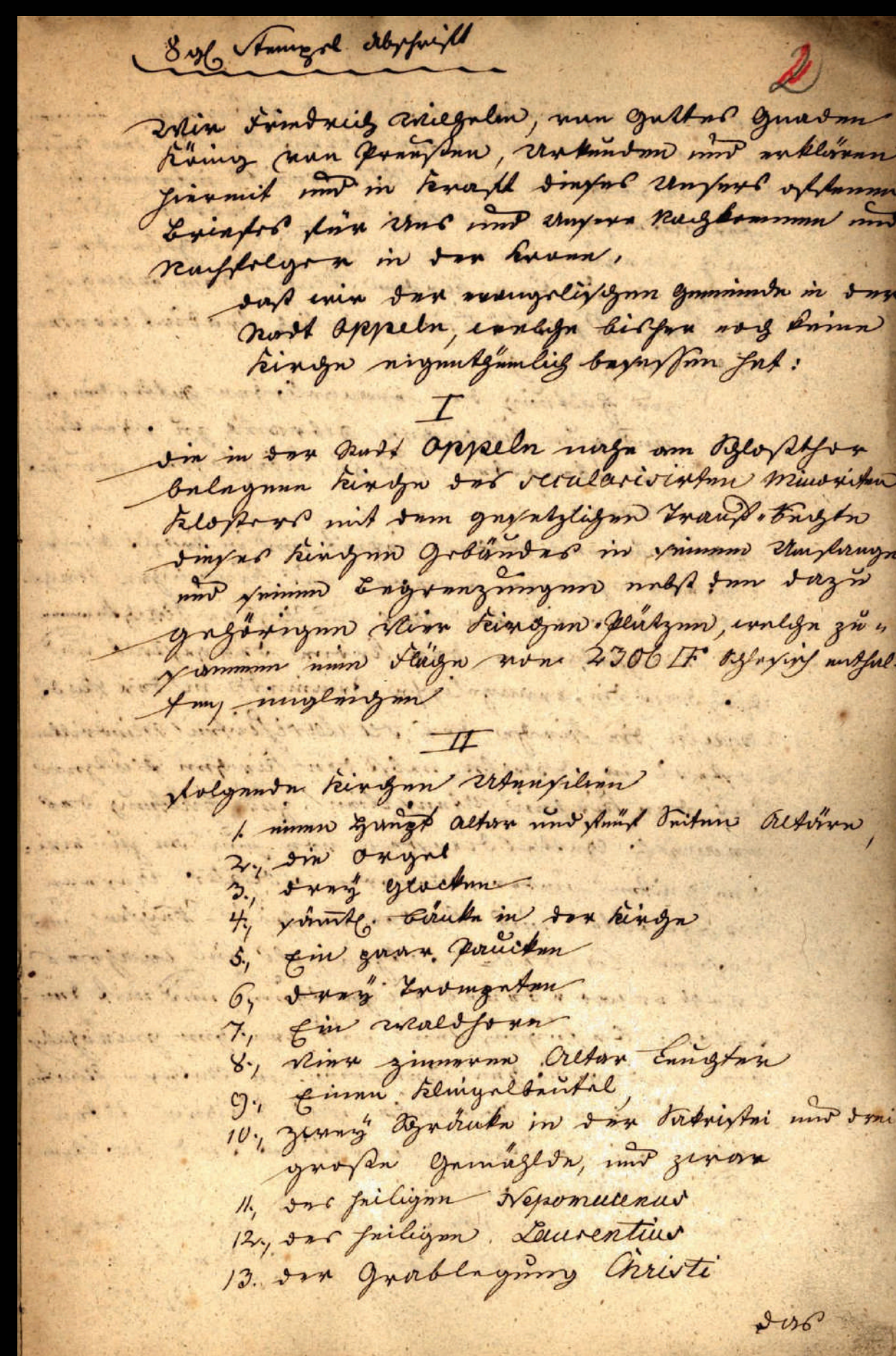
[Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 45/22/2610]

Dokument des Kaisers Ferdinand II. vom 10. Juni 1638, in dem der Verkauf des Hauses von Adam Nawoj bestätigt wurde. Das Gebäude, das sich in der Nähe des Odertores befindet, wurde von Maciej Ogon für 51,5 Schlesische Thaler gekauft

[Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 45/22/61]

Opis dokumentu cesarza Fryderyka Wilhelma III z 1811 roku, w którym przekazano opolskiej gminie ewangelickiej zabudowania klasztoru minorytów

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/22/2610]

Verordnung von Friedrich Wilhelm aus dem Jahr 1741, welcher zufolge dem Stadtrat zwei Mitglieder evangelischen Glaubens angehören sollen

[Sammlung aller in dem souverainen Herzogthum Schlesien und der dessen incorporirten Grafschaft Glatz in Finanz-, Justiz-, Criminal-, Geistlichen Consistorial- Kirchen Sachen etc. publicirten und ergangenen Ordnungen, Edicten, Mandaten, Rescripten etc. welche von der Zeit der glorwürdigsten Regierung Friedrichs Königes in Preußen... Breslau, Korn, Band 1, Bibliothek des Archivum Państwowe w Opolu, Sign. 81]

Verordnung, dass jeder Stadt- Magisterrat in Schlesien mit 2. evangelischen Mitgliedern zu versehen sey.

Verordnung, dass jeder Stadt- Magisterrat in Schlesien mit 2. evangelischen Mitgliedern zu versehen sey.

Zarządzenie Fryderyka Wilhelma z 1741 roku, według którego w radzie miejskiej ma zasiadać dwóch członków wyznania ewangelickiego

[Sammlung aller in dem souverainen Herzogthum Schlesien und der dessen incorporirten Grafschaft Glatz in Finanz-, Justiz-, Criminal-, Geistlichen Consistorial- Kirchen Sachen etc. publicirten und ergangenen Ordnungen, Edicten, Mandaten, Rescripten etc. welche von der Zeit der glorwürdigsten Regierung Friedrichs Königes in Preußen... Breslau, Korn, Tom 1, Bibliothek Archivum Państwowe w Opolu, sygn. 81]

Eius regio, eius religio

Wessen Gebiet, dessen Religion – hierbei handelt es sich um die Kurzform eines im Augsburger Frieden von 1555 niedergelegten Rechtsprinzips. Dieses Abkommen beendete den sog. Zweiten Religionskrieg und sollte laut der erwähnten Sentenz ein Ende den von der Reformation hervorgerufenen Religionsunruhen setzen. Das folgende Jahrhundert und der Ausbruch des Dreißigjährigen Krieges im Jahr 1618 bewiesen jedoch, dass die oben angeführten Regelungen die Frage der reformatorischen Kirchen nicht geregelt haben. Infolge der territorialen Gliederung Schlesiens hatte jeder Machthaber das Recht, auf dem von ihm beherrschten Gebiet in Religionsfragen zu entscheiden, was mit einer heterogenen Verbreitung der reformatorischen Bewegung verbunden war.

Auch in der Stadt Oppeln, als die Habsburger die Herrschaft in dem Herzogtum übernahmen, traf die die reformatorische Bewegung auf eine entschlossene Reaktion seitens der Regierenden. Gemäß dem Grundsatz der Religionshomogenität des Territoriums, wurden die Oppelner Protestanten des Ortes beraubt, an dem sie ihre Gottesdienste halten konnten. Kaiser Ferdinand II. erließ im Jahr 1630 eine Anordnung, anhand welcher Personen, die den reformatorischen Gemeinschaften

angehörten, nicht innerhalb der Mauern der Stadt Oppeln wohnen durften.

Die Situation änderte sich im 18. Jahrhundert mit der Anordnung Friedrichs, des Königs von Preußen, als dem Stadtrat zwei Personen evangelischen Glaubens angehören mussten. Eine weitere Änderung erfolgte, als eine Garnisonseinheit des 9. Regiments der Kürassiere in die Stadt kam. Mit ihr kamen Kaufmänner, Beamte und Handwerker, die Anhänger der Lehren Martin Luthers waren. Dank den Bemühungen von Pastor Jakobi, konnten für die Bedürfnisse der Gemeinde die Gebäude des ehemaligen Konvents der Minoriten gewonnen werden. Anhand des im Jahr 1811 von Kaiser Friedrich Wilhelm III. unterzeichneten Dokuments, wurden die eher erwähnten Gebäude samt Ausstattung unter die Obhut der Oppelner Protestanten übergeben. In diesem Dokument wurden folgende Elemente erwähnt: ein Hauptaltar und fünf Nebenaltäre, eine Orgel, drei Uhren, Bänke, drei Trompeten, vier Kerzenleuchter, ein Säckchen zum Sammeln der Opfergaben. Die Oppelner Protestantengemeinde kümmerte sich um die Kirche bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges. Heute gehören die Gebäude dem Orden der Minderen Brüder der Franziskaner in Oppeln.

DE Version

Marcin Luter

Marcin Luter urodził się 10 listopada 1483 roku w Eisleben. Po odbyciu edukacji w szkole miejskiej w Mansfeld, szkole katedralnej w Magdeburgu i szkole klasztornej oo. franciszkanów w Eisenach, w 1501 roku rozpoczął studia na uniwersytecie w Erfurcie, początkowo na wydziale nauk wyzwolonych, które ukończył w styczniu 1505 roku jako magister filozofii. Kontynuował naukę na wydziale prawa, jednak przerwał studia, by 17 lipca 1505 roku wstąpić do zakonu augustianów. Po odbyciu postulatu i nowicjatu 4 kwietnia 1507 roku przyjął w katedrze w Erfurcie święcenia kapłańskie, a uroczystość prymicji odbyła się 2 maja. W 1508 roku został przeniesiony do klasztoru w Wittenberdze, gdzie objął stanowisko wykładowcy filozofii moralnej na nowo założonym uniwersytecie i jednocześnie kontynuował studia teologiczne. Tam uzyskał tytuł bakałarza Pisma Świętego oraz sentencjariusza, uprawniający do wykładania Sentencji Piotra Lombarda. W październiku 1510 roku wyjechał do Rzymu. Po powrocie udał się do Wittenbergi, by objąć w nowo założonym uniwersytecie stanowisko profesora egzegezy biblijnej, czyli nauki zajmującej się badaniem tekstów Pisma Świętego oraz krytycznym wykładem ich treści.

Początkiem jego działalności reformatorskiej było ogłoszenie w 1517 roku słynnych tez krytykujących między innymi zainicjowaną przez Leona X akcję sprzedaży odpustów. Sprzeciw Lutera wzbudzał fakt, że odpust otrzymywało się za pieniądze, w konsekwencji czego odpuszczenie kar m. in. za grzechy dalekie było od uczucia żalu i aktu pokuty. Przyjmuje się, że w dniu 31 października 1517 roku, nie przeciwko samym odpustom, ale nadużyciom z tym związanym, ogłosił Marcin Luter 95 tez, wzywając tym samym do dysputy nad nimi.

Portret Marcina Lutera,
aut. Lucas Cranach Starszy, 1529 r.

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Marcin_Luter#/media/File:Martin_Luther,_1529.jpg, dostęp 06.07.2017r.]

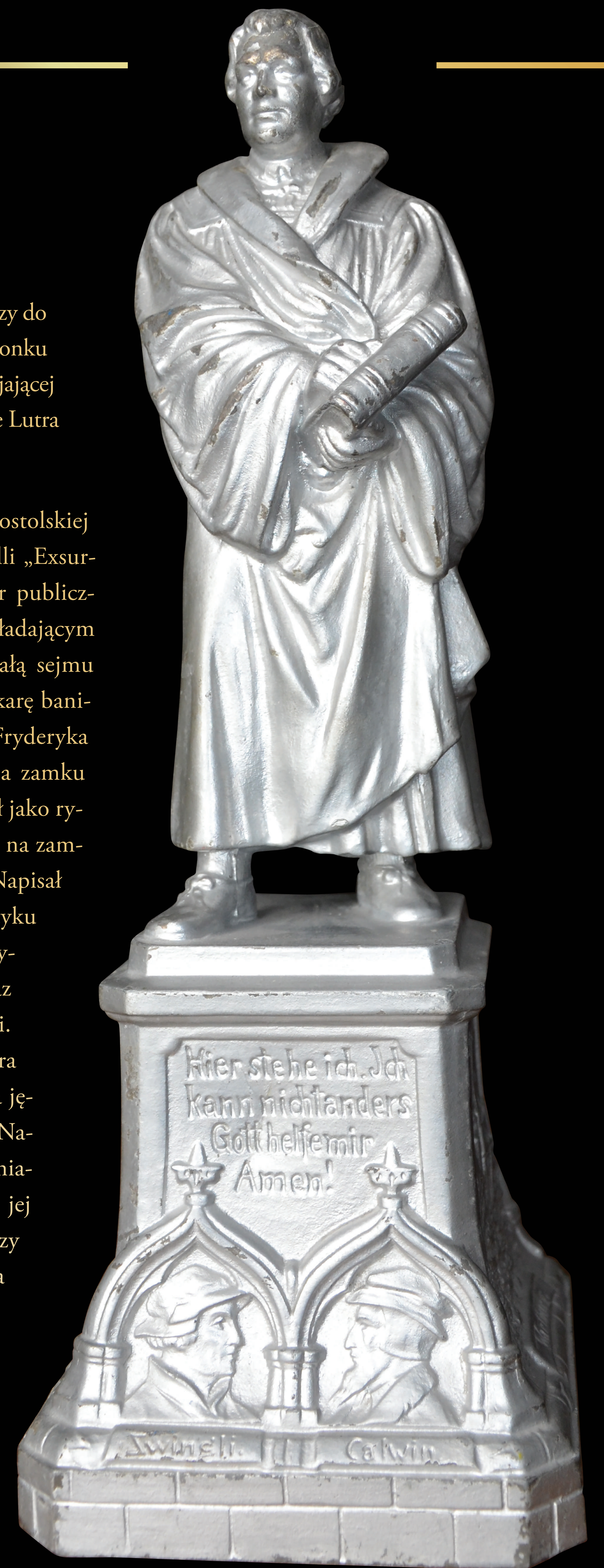
Lucas Cranach der Ältere (1529):
Porträt von Martin Luther.

[Siehe unter: https://pl.wikipedia.org/wiki/Marcin_Luter#/media/File:Martin_Luther,_1529.jpg, Stand vom: 06.07.2017].

Zgodnie z utrwaloną legendą, zanim wysłał swoje tezy do biskupów niemieckich, najpierw przybił je w przedsiönku kościoła zamkowego w Wittenberdze. Dzięki rozwijającej się sztuce drukarskiej, po krótkim czasie wystąpienie Lutera znane było w całych Niemczech.

Tezy spotkały się z potępieniem Stolicy Apostolskiej w formie wydanej 15 czerwca 1520 roku bulli „Exsurge Domine”, którą rok później Luter publicznie spalił, razem z dokumentem nakładającym na niego klątwę papieską oraz uchwałą sejmu Rzeszy w Wormacji skazującą go na karę banicji. Dzięki pomocy elektora saskiego Fryderyka Mądrego Luter znalazł schronienie na zamku Wartburg w Eisenach, gdzie przebywał jako rycerz Jerzy, protegowany księcia. Pobyt na zamku Luter poświęcił lekturze Pisma św. Napisał tam między innymi komentarz do kantyku Marii zwanego Magnificat, zajął się wykładami poświęconymi psalmom oraz opracował postyllę na temat Ewangelii. Jednak najważniejszym dziełem Lutera z tego okresu było przetłumaczenie na język niemiecki Nowego Testamentu. Następnie przełożył całą Biblię, udostępniając w ten sposób wszystkim wiernym jej tekst. Cały jego dorobek piśmienniczy dał podwaliny nauce wpływającej na rozwój Kościołów ewangelickich.

Marcin Luter był nie tylko reformatorem religijnym, lecz także uznawany jest za wybitnego humanistę, pisarza i filologa. Zmarł 18 lutego 1546 roku w Eisleben.

Wittenberg, Stadtkirche

Das hintere Gebäude des Augustiner, in dem Luthers Wohnung

Kościół w Wittenberdze

[Ilgenstein-Katterfeld A., Ilgenstein W., Die Reformatoren. Ein Gedenkbuch für die evangelische Christenheit, Köln, 1933, Bibliothek Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 4518]

Die Stadtkirche in Wittenberg

[Ilgenstein-Katterfeld, Anna/ Ilgenstein, Wilhelm (1933): Die Reformatoren, Ein Gedenkbuch für die evangelische Christenheit, Köln, Bibliothek des Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 4518]

Tyłna część budynku augustianów, w którym mieszkał Luter

[Ilgenstein-Katterfeld A., Ilgenstein W., Die Reformatoren. Ein Gedenkbuch für die evangelische Christenheit, Köln, 1933, Bibliothek Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 4518]

Das hintere Gebäude der Augustei, in dem sich Luthers Wohnung befand

[Ilgenstein-Katterfeld, Anna/ Ilgenstein, Wilhelm (1933): Die Reformatoren, Ein Gedenkbuch für die evangelische Christenheit, Köln, Bibliothek des Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 4518]

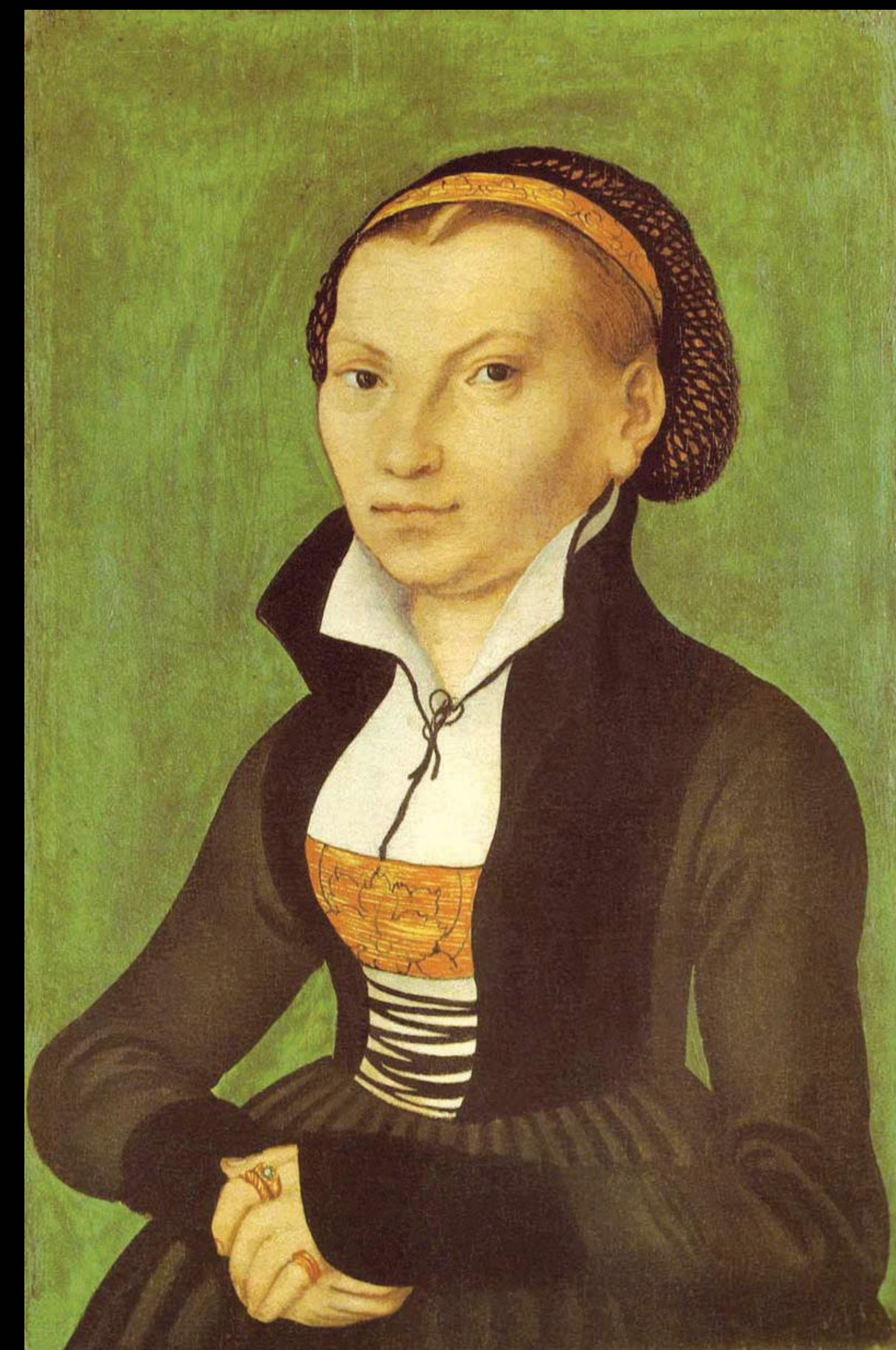

Marcin Luter, aut. Lucas Cranach Starszy, 1532 r.

[https://pl.pinterest.com/pin/349099408585986336/, dostep: 18.07.2017]

Lucas Cranach der Ältere (1532): Porträt von Martin Luther

[Siehe unter: https://pl.pinterest.com/pin/349099408585986336/, Stand vom: 18.07.2017]

Portret Katarzyny von Bora, żony Marcina Lutra, aut. Lucas Cranach Starszy, 1526 r.

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Marcin_Luter#/media/File:Katharina-v-Bora-1526.jpg, dostep: 06.07.2017r.]

Lucas Cranach der Ältere (1526): Porträt von Katharina von Bora, der Frau Martin Luthers. [Siehe unter: https://pl.wikipedia.org/wiki/Marcin_Luter#/media/File:Katharina-v-Bora-1526.jpg, Stand vom 06.07.2017]

Dr. Martin Luthers Abreise von Wittenberg zum Reichstage in Worms am 2. April 1521

Luter w drodze na Sejm Rzeszy w Worms, 2 IV 1521 r.

[Ilgenstein-Katterfeld A., Ilgenstein W., Die Reformatoren. Ein Gedenkbuch für die evangelische Christenheit, Köln, 1933, Bibliothek Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 4518]

Luther auf dem Weg zum Reichstag in Worms am 2. April 1521.

[In:] Ilgenstein-Katterfeld, Anna/ Ilgenstein, Wilhelm (1933): Die Reformatoren. Ein Gedenkbuch für die evangelische Christenheit, Köln, Bibliothek des Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 4518]

Verbrennung der Bannbulle in Wittenberg, 10. Sept. 1520

Spalenie bulli papieskiej w Wittenberdze, 10 XII 1520 r.

[Ilgenstein-Katterfeld A., Ilgenstein W., Die Reformatoren. Ein Gedenkbuch für die evangelische Christenheit, Köln, 1933, Bibliothek Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 4518]

Verbrennung der Bannbulle in Wittenberg am 10. Dezember 1520.

[In:] Ilgenstein-Katterfeld, Anna/ Ilgenstein, Wilhelm (1933): Die Reformatoren. Ein Gedenkbuch für die evangelische Christenheit, Köln, Bibliothek des Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 4518]

Die Bibel

Tłumaczenie Biblii

[Ilgenstein-Katterfeld A., Ilgenstein W., Die Reformatoren. Ein Gedenkbuch für die evangelische Christenheit, Köln, 1933, Bibliothek Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 4518]

Übersetzung der Bibel

[In:] Ilgenstein-Katterfeld, Anna/ Ilgenstein, Wilhelm (1933): Die Reformatoren. Ein Gedenkbuch für die evangelische Christenheit, Köln, Bibliothek des Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 4518]

Martin Luther wurde am 10. November 1483 in Eisleben geboren. Nachdem er die Mansfelder Stadtschule, danach die Magdeburger Domschule und auch die Pfarerschule zu St. Georgen in Eisenach beendete, begann er im Jahr 1501 sein Studium auf der Universität Erfurt. Zuerst besuchte er die Artistenfakultät, die er im Januar 1505 mit dem „Magister atrium“ abschloss. Seine Ausbildung setzte er an der juristischen Fakultät fort. Diese unterbrach er dann am 17. Juli 1505, um in das Kloster der Augustiner-Eremiten einzutreten. Nach Absolvierung des Postulats und Noviziats, nahm er am 4. April 1507 in der Kathedrale in Erfurt die Priesterweihe an und die Primizfeier fand am 2. Mai statt. Im Jahr 1508 wurde er in das Kloster in Wittenberg versetzt, wo er an der neu gegründeten Universität Ethik unterrichtete und zugleich sein Theologiestudium fortsetzte. An der Universität in Wittenberg erwarb er den Grad des „Baccalarius biblicus“ und des „Baccalaureus sententiarium“ und durfte nun auch selbst die „Lombardischen Sentenzen“ auslegen. Luther reiste im Oktober 1510 nach Rom. Nach seiner Rückkehr kehrte er nach Wittenberg zurück, um an der neu gegründeten Universität den Lehrstuhl der „Lectura in Biblia“ – diese Lehre befasste sich mit der Untersuchung der Heiligen Schrift und der kritischen Auslegung deren Inhalts – zu übernehmen.

Martin Luther

Luthers reformatorische Tätigkeit begann im Jahr 1517 mit der Verkündung seiner berühmten Thesen, welche unter anderem die von Leon X. eingeführte Ablasspraxis kritisierten. Martin Luther erhob Widerstand gegen die Tatsache, dass man den Ablass gegen Geld erhielt. Somit hatte die Vergebung der Sünden nichts mit Reue und Buße gemein. Angenommen wird, dass am 31. Oktober 1517 Martin Luther seine

95 Thesen nicht gegen die Ablässe selbst, sondern gegen die damit verbundenen Missbräuche verkündet habe. Mit diesem Akt rief er zur Debatte über die Ablasspraxis auf. Laut der Legende schlug Luther seine Thesen am Hauptportal der Schlosskirche in Wittenberg an, bevor er sie an die deutschen Bischöfe schickte. Dank der sich entwickelnden Druckkunst waren die Thesen Luthers nach kurzer Zeit in ganz Deutschland bekannt.

Die Thesen Luthers wurden vom Heiligen Stuhl mit der am 15. Juni 1520 herausgegebenen Bulle „Exsurge Domine“ verdammt. Diese Bulle verbrannte Luther öffentlich ein Jahr später zusammen mit den Dokumenten, die ihn mit einem Papstfluch belegten, und dem Beschluss des Reichstags zu Worms, kraft dessen er geächtet wurde. Dank der Hilfe des Kurfürsten Friedrichs des Weisen fand Luther Zuflucht auf Schloss Wartburg in Eisenach, wo er sich als Ritter Georg, Schützling des Fürsten, aufhielt. In dieser Zeit widmete er sich der Lektüre der Heiligen Schrift. Er verfasste dort unter anderem ein Kommentar zu Marie-Canticum Magnificat. Des Weiteren beschäftigte er sich mit Vorträgen über die Psalmen und bearbeitete eine Postille über das Evangelium. Das wichtigste Werk Luthers aus dieser Zeit war jedoch die Übersetzung des Neuen Testaments in die deutsche Sprache. Danach übersetzte er die ganze Bibel und stellte somit den Text allen Gläubigern zur Verfügung. Sein schriftliches Schaffen bildete das Fundament für die Lehre, welche die Entwicklung der evangelischen Kirchen Kirche beeinflusste.

Martin Luther war nicht nur ein religiöser Reformator, sondern wird auch als hervorragender Humanist, Schriftsteller und Philologe betrachtet. Er starb am 18. Februar 1546 in Eisleben.

DE Version

Pisma Marcina Lutra, Wittenberg 1558 r.
[Biblioteka Archiwum Państwowego w Opolu, sygn. 10]

Martin Luthers Schriften, Wittenberg 1558
[Bibliothek des Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 10]

Biblia jest podstawową normą wiary i życia członków Kościołów ewangelickich. Marcin Luter sformułował zasadę *sola scriptura* – jedynie Pismo św., uważał bowiem, że Biblia nie potrzebuje żadnego dowodzenia, a jedynie pokornego czytania.

B1521 roku przystąpił do prac nad tłumaczeniem Biblii na język niemiecki. Przekładu Nowego Testamentu dokonał w ciągu 10 tygodni podczas pobytu na zamku w Wartburgu. Pierwsze wydanie Nowego Testamentu, opublikowane we wrześniu 1522 roku, nazwane „Testamentem wrześniowym” lub „Biblią wrześniową”, ukazało się w nakładzie 3 tysięcy egzemplarzy. Pomimo wysokiej ceny 1,5 guldena nakład został rozprzedany w ciągu trzech miesięcy i w grudniu tego samego roku ukazała się druga edycja z ulepszonym tekstem i poprawionymi ilustracjami, nazywana „Testamentem grudniowym” lub „Biblią grudniową”. Przekład Starego Testamentu był już dziełem całego zespołu, w skład którego, obok Lutra, wszedł m.in. Filip Melanchton. Cały tekst Biblii opublikowany został w 1534 roku w Wittenberdze.

Inną lekturą protestantów, już od czasów Reformacji, były postylle (z łac. *post illa verba textus* – po tych słowach tekstu), czyli zbiory kazań – komentarzy do poszczególnych tekstów biblijnych, przypadających na kolejne niedziele i święta roku kościelnego. Pierwsza protestancka postylla była dziełem Marcina Lutra (1521). Jedną z pierwszych postylli polskojęzycznych wyszła spod pióra Mikołaja Reja (Kraków 1557). Inne to postylle Grzegorza z Żarnowca i Samuela Dambrowskiego, tzw. „Dąbrówka”, po raz pierwszy wydana w Toruniu w 1620 roku, później także w Brzegu (1772). Postylle używane były przede wszystkim w życiu kościelnym – dzięki nim wierni mogli odprawiać nabożeństwa

Wę- cie też hełm z ba- wie- nia i miecz Ducha, to jest

S ł o w o B o ż e

Ef. 6.17

Kazania Samuela Dambrowskiego
[Parafia Ewangelicko-Augsburska w Opolu]

Die Predigten von Samuel Dambrowski
[Evangelisch-Augsburgische Pfarrei in Opolo]

(zwane czytaniem lub lektorskimi) nawet pod nieobecność pastora. Czytano je jednak także w domach, w gronie rodzinnym.

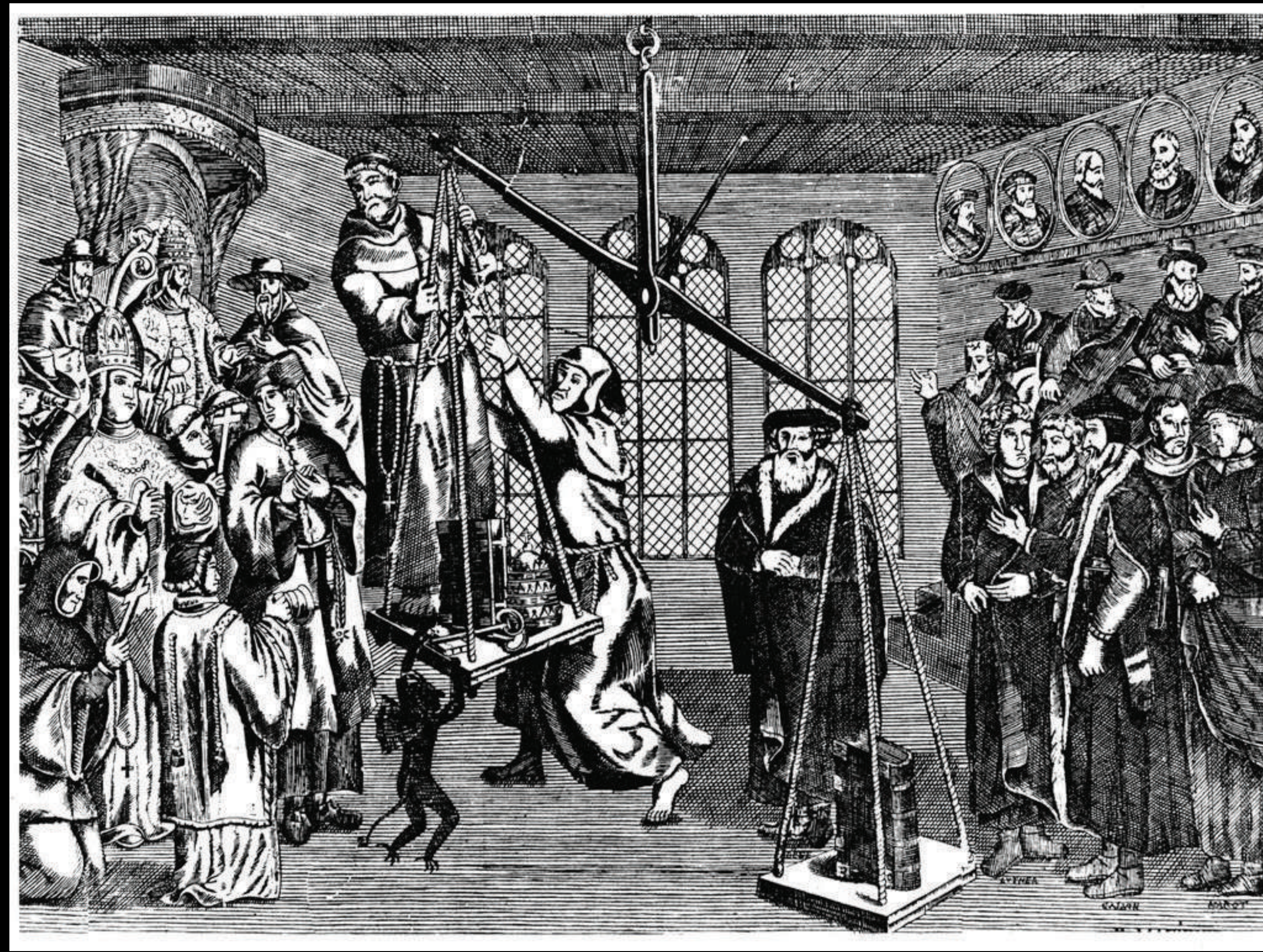
Kluczową rolę w kształtowaniu luteranckiej tożsamości odgrywał katechizm, a XVI w. nazywany był epoką katechizmów – to właśnie wtedy powstawało ich najwięcej. Katechizm oznaczał pierwotnie nauczanie, a także treść nauczania, dopiero później słowo to zaczęło się odnosić do religijnego dzieła literackiego. W 1529 roku Luter, po odbyciu szeregu wizytacji parafii i szkół, opracował dwa katechizmy – Mały i Duży. *Mały katechizm* przeznaczony był właściwie dla wszystkich, także dla ojców, aby wiedzieli, jak nauczać swoje rodziny, Duży skierowany został do księży i kaznodziejów. Na treść *Małego katechizmu* złożyło się pięć części dotyczących: Dekalogu, Składu Apostolskiego, Modlitwy Pańskiej, Sakramentu Chrztu i Wieczerzy Pańskiej. Na końcu *Mały katechizm* zawiera przykłady modlitw porannych i wieczornych, modlitw przed i po posiłku oraz Tablicę domową, czyli zbiór cytatów biblijnych.

Potrzeba samodzielnego studiowania Biblii oraz innych tekstów przyczyniła się do szybkiego rozwoju szkolnictwa oraz zaowocowała upowszechnieniem się profesji tłumacza, wydawcy czy drukarza.

Głównym ośrodkiem wydawniczym na Śląsku był Brzeg, gdzie ukazało się ponad 300 polskich druków ewangelickich. Dużą liczbą wydawnictw, około 200, mógł poszczycić się też Wrocław. Do mniejszych śląskich ośrodków wydawniczych należały: Oleśnica, Kluczbork, Syców, Międzybórz, Namysłów.

Studiowanie Słowa Bożego

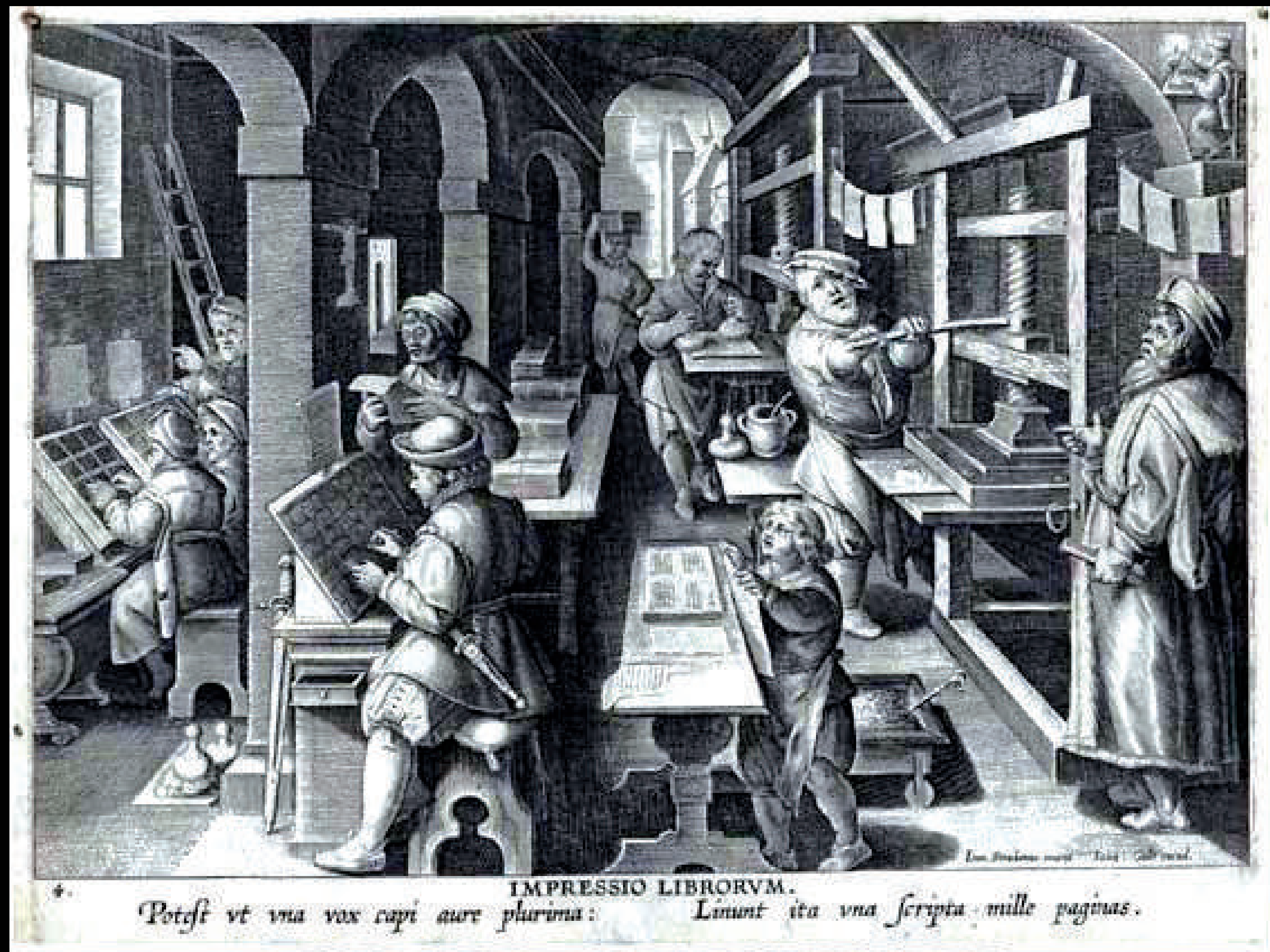

Nowa ekonomia zbawienia: Pismo święte waży więcej niż cały Kościół. Rycina geneńska z połowy XVI stulecia

[<http://dizionariopiu.zanichelli.it/storiadigitale/p/percorso/69/la-riforma-protestante>,
dostęp: 11.07.2017r.]

Neue Ökonomie der Erlösung: Die Heilige Schrift wiegt mehr als die ganze Kirche. Genfer Illustration aus der Mitte des 16. Jahrhunderts

[Siehe unter: <http://dizionariopiu.zanichelli.it/storiadigitale/p/percorso/69/la-riforma-protestante>.
Stand vom: 11.07.2017]

Drukarnia na starym sztychu holenderskim

[<http://www.olesnica.nienaltowski.net/Drukarstwoolesnickie.htm>
dostęp: 05.07.2017r.]

Die Druckerei auf einem alten niederländischen Stich

[Siehe unter: <http://www.olesnica.nienaltowski.net/Drukarstwoolesnickie.htm>, Stand vom: 05.07.2017]

Wiara i powinności Chrześcijańska Ewangelickiego i historie Starego i Nowego Testamentu przetłumaczone i zebrane od Jana Krzysztofa Koschnego, Olesnica 1783

[Parafia Ewangelicko-Augsburska w Opolu]

Glauben und Pflicht eines evangelischen Christen und die Geschichten des Alten und Neuen Testaments übersetzt und gesammelt von Jan Krzysztof Koschny, Olesnica 1783

[Evang. Augsb. Pfarrei in Opolu]

Biblia Marcina Lutra, 1756 r.

[Biblioteka Archiwum Państwowego w Opolu, sygn. 227]

Biblia. Das ist Die ganze Heil. Schrift Alten und Neuen Testaments, Verdeutschet durch D. Martin Luther, (o. O.) 1756

[Bibliothek des Archivum Państwowe w Opolu, Sign. 227]

Studium des Wortes Gottes

Die Bibel ist ein Grundtext, der den Glauben und das Leben der Mitglieder der evangelischen Kirchen regelt. Martin Luther formulierte die Regel *sola scriptura* – allein die Heilige Schrift, denn er war der Meinung, dass die Bibel keiner Auslegung bedürfe, sondern nur aufmerksam gelesen werden müsse.

Im Jahr 1521 begann Luther mit der Arbeit an der Übersetzung der Bibel ins Deutsche. Das Neue Testament übersetzte er innerhalb von zehn Wochen, während seines Aufenthalts auf dem Schloss in Wartburg. Die erste Ausgabe dieser Übersetzung, welche als „Septembertestament“ oder „Septemberbibel“ bezeichnet wurde, wurde im September 1522 veröffentlicht. Sie wurde in der Auflage von 3000 Exemplaren gedruckt. Trotz des hohen Preises von eineinhalb Gulden wurde die erste Auflage innerhalb von drei Monaten vergriffen und so wurde bereits im Dezember 1522 die zweite Auflage mit verbessertem Text und korrigierten Bildern gedruckt. Die zweite Auflage wurde entsprechend als „Dezembertestament“ oder „Dezemberbibel“ bezeichnet. Die Übersetzung des Alten Testaments war schon ein Gemeinschaftswerk. An der Übersetzung arbeitete neben Luther auch Philipp Melancton. Der ganze Bibeltext wurde im Jahr 1534 in Wittenberg veröffentlicht.

Schon seit der Reformationszeit gehörte auch die Postille (lateinisch: *post illa verba textus* – nach jenen Worten des Textes) zur Lektüre der Protestanten. Als Postille bezeichnet man eine Sammlung von Predigten – Kommentaren zu einzelnen Bibeltexten, die auf die folgenden Sonn- und Feiertage des Kirchenjahrs zufallen. Die erste protestantische Postille war das Werk von Martin Luther (1521). Eine der ersten polnischen Postillen wurde von Mikołaj Rej geschrieben (Krakau, 1557). Postillen schrieben auch Grzegorz aus Żarnowiec und Samuel Dambrowski. Die sog. „Dąbrówka“ wurde zuerst in Thorn im Jahr 1620 herausgegeben und später auch in Brieg (1772). Postillen wurden hauptsächlich im

kirchlichen Leben verwendet – dank ihnen konnten die Gläubiger Gottesdienste halten (auch als gelesene oder Lektoren-Gottesdienste bezeichnet), auch während der Abwesenheit des Pfarrers. Sie wurden ebenfalls zu Hause gelesen, wo sie zur wichtigen Quelle der Bildung moralischer Haltungen wurden.

Eine Schlüsselrolle in der Formung der lutherischen Identität spielte der Katechismus. Das 16. Jahrhundert wurde als Zeitalter der Katechismen bezeichnet – in dieser Zeit entstanden nämlich die meisten Katechismen. Der Begriff Katechismus bezog sich zuerst auf den Unterricht und dessen Inhalt. Erst später betraf die Bezeichnung ein religiöses Literaturwerk. Nach einer Reihe Pfarrei- und Schul-Inspektionen bearbeitete Luther im Jahr 1529 zwei Katechismen – den Kleinen und den Großen Katechismus. Der *Kleine Katechismus* war für jedermann vorgesehen, auch für Väter, damit sie wissen, wie sie ihre Familien unterrichten sollen. Der *Große Katechismus* war an Pfarrer und Prediger gerichtet. Der *Kleine Katechismus* bestand aus fünf Teilen, die sich auf die Zehn Gebote, das Glaubensbekenntnis, das Vaterunser, das Sakrament der heiligen Taufe und das heilige Abendmahl bezogen. Am Ende des *Kleinen Katechismus* befanden sich Beispiele von Morgen- und Abendgebeten, Gebeten vor und nach dem Essen und eine Haustafel – eine Sammlung von Zitaten aus der Bibel.

Das Bedürfnis die Bibel und andere Texte selbst zu studieren, trug zur schnellen Entwicklung des Schulwesens bei. Berufe wie Übersetzer, Verleger oder Drucker wurden dadurch populär.

Das Hauptverlagszentrum Schlesiens war damals Brieg, wo mehr als 300 polnische evangelische Druckschriften veröffentlicht wurden. Mit einer großen Zahl an Verlagen, um die 200, konnte sich auch Breslau rühmen. Zu den kleineren Verlagszentren Schlesiens gehörten: Öls, Kreuzburg, Polnisch Wartenberg, Medzibor, Namslau.

DE Version

Co się dotyczy wszeteczeństwa albo nierządu (porubstwa), to nie jest nic innego, jeno jako je niektórzy teolog opisuje: *Scoratio proprie est carnalis commixtio eorum, qui vivunt extra conjugium, tj. Wszeteczeństwo, nierząd albo porubstwo właśnie jest cielesne pomieszanie tych co w stanie małżeńskim nie żyją. Albo: wszeteczeństwo (nierząd) jest, kiedy młodzieńcy i panny, wdowco-*

Dyskurs o grzechach szóstego przykazanie Bożego,
Adam Gdaczusz

mie i wdowcy w stanie swoim cnotliwie i wstydliwie nie sprawują. A jest to teraz taki pospolity i zwyczajny grzech, że go za żaden albo za podły i mały grzeszek niektórzy poczytają. Cudzołóstwo zaś jest, kiedy osoby te, co się w stan małżeński porządnie udały, ten ślub, który ze sobą uczyniły, łamią, mężel małżeństwa lekkomyślnie rozrywają, a z innymi cudzymi zakazanymi osobami nieczystości patrzą. [...]

(...) Otwórzcie usta jego do opowiadania wyroków twoich Boskich, otwórzcie też i uszy nasze, otwórz i zmysły, żebyśmy zakonu Ewangeliej twojej świętej z pewnym pożytkiem słuchać mogli. Niechajże słowo twoje święte mieszka w nas obficie, żebyśmy czasu swego w cierpliwości mogli wielki owoc przynieść (...).

(Kancjonał, Modlitwa do Syna Bożego za kaznodziejów)

W liturgii ewangelickiej kazanie stanowi jeden z najistotniejszych elementów. Kaznodzieja nie tylko wyjaśnia słowa Pisma Świętego, lecz także próbuje kształtować postawy moralne swoich wiernych.

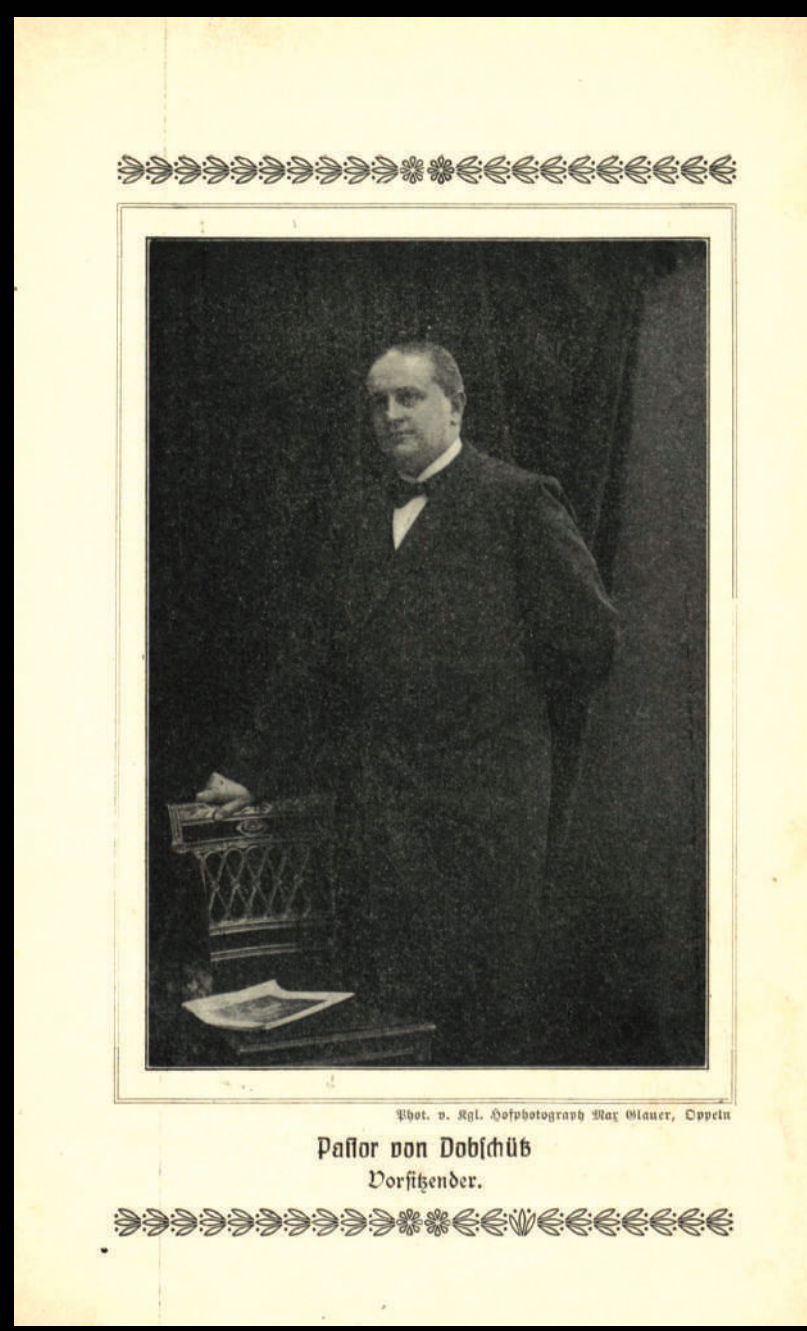
Najbardziej znanym kaznodzieją ewangelickim na Śląsku był Adam Gdaczusz, zwany także Śląskim Rejem (urodzony w Kluczborku w 1609 lub 1610 roku, zmarł tamże w 1688 roku). Ukończywszy naukę w gimnazjum akademickim w Toruniu rozpoczął wędrówkę po Polsce w charakterze nauczyciela w szkołach protestanckich, m.in. w Spiszu, Elblągu i Wilnie. Gdaczusz powrócił w ostatnich latach wojny trzydziestoletniej do rodzinnego Kluczborka, gdzie od 1644 roku był diakonem, a następnie objął funkcję proboszcza. Ten zasłużony pisarz religijny swoje kazania kierował do ludności ewangelickiej, którą nawoływał do przyjmowania właściwych postaw życiowych. *Postilla popularis, to jest na Ewangelie święte* uznaje się za jego najważniejsze dzieło. Był on również autorem szeregu pism, m. in.: *Dyskurs o pijaństwie*, *Dyskurs o grzechach szóstego przykazania* czy *Kwestyja o pojedynkach*.

Wśród pastorów pracujących dla opolskiej gminy ewangelickiej, obdarzonych wyjątkowym darem oratorskim, wyróżnić należy Felixa von Dobschütza. Urodzony 9 września 1867 roku w Urzutach,

związał się z Opolem od roku 1901, kiedy objął tutaj funkcję drugiego pastora. W 1914 uzyskał stanowisko pierwszego pastora (*pastor primarius*) oraz superintendenta opolskiego okręgu kościelnego. Pełnił także funkcję kapelana wojskowego w opolskim garnizonie przy *Malapanestraße* (dzisiejsza ul. Ozimska). Prowadził ponadto lekcje religii ewangelickiej w *Staatliches Burggymnasium Oppeln* (Państwowym Gimnazjum Męskim w Opolu). Pastor był bardzo zaangażowany w działalność o charakterze społecznym i charytatywnym opolskiej gminy ewangelickiej, m.in. *Evangelische Frauenhilfe* (Ewangelickiej Pomocy Kobiecej) oraz *Gustav-Adolf-Jungfrauenverein* (Stowarzyszenia Panien im. Gustawa Adolfa). Stał na czele *Evangelische Jünglings- und Männerverein* (Stowarzyszenia Ewangelickich Młodzieńców i Mężczyzn). Był autorem kilku publikacji, m.in. *Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde Oppeln; Gestern und Heute, 1863-1913. Festschrift zur Feier des 50-jährigen Bestehens des Evangelischen Jünglings- und Männervereins Oppeln; Ein halbes Jahrhundert evangelischer Liebesarbeit, 1857-1907*. Dzięki jego inicjatywie, administrowany przez ewangelików kościół w Opolu (dzisiejszy kościół franciszkanów) przeszedł gruntowny remont, a wieś Grotowice zyskała nowy kościół. Pastor Felix von Dobschütz za swoją działalność został uhonorowany Krzyżem Żelaznym II klasy na białej wstędze. Zmarł 6 stycznia 1936 roku. Został pochowany na cmentarzu w Legnicy.

Kaznodziejstwo

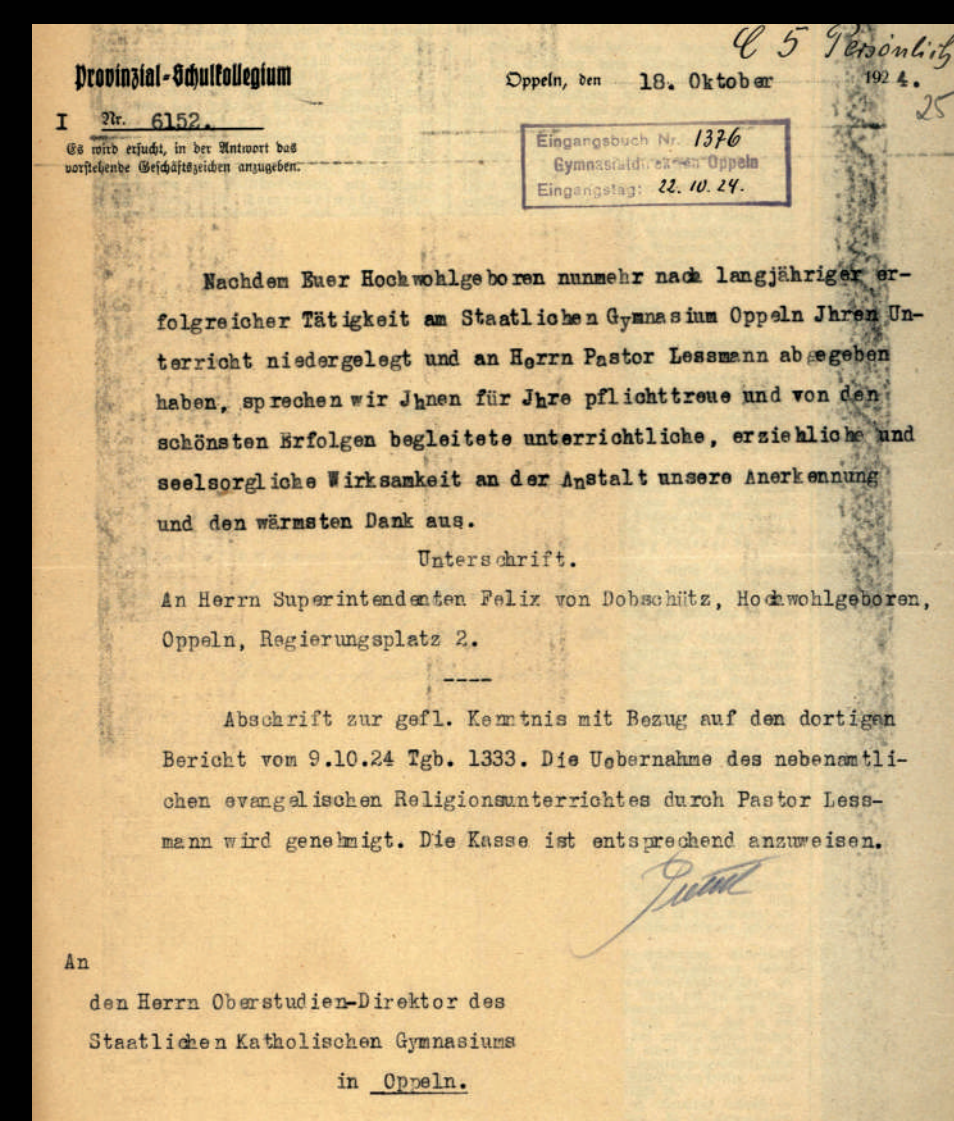

Wizerunek pastora Felixa von Dobschütza

[*Gestern und Heute, 1863-1913. Festschrift zur Feier des 50-jährigen Bestehens des Evangelischen Jünglings- und Männervereins Oppeln.* Biblioteka Archiwum Państwowego w Opolu, sygn. 1476]

Abbild des Pfarrers Felix von Dobschütz

[*Gestern und Heute, 1863-1913. Festschrift zur Feier des 50-jährigen Bestehens des Evangelischen Jünglings- und Männervereins Oppeln.* Bibliothek des Archivum Państwowe w Opolu, Sign. 1476]

Pismo dotyczące przejęcia prowadzonych przez Superintendenta Feliksa von Dobschütza lekcji religii ewangelickiej przez pastora Lessmanna

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/95/13]

Schreiben bezüglich der Abgabe des vom Superintendenten Felix von Dobschütz geführten Religionsunterricht an Pfarrer Lessmann

[Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 45/95/13]

Postkarte aus dem Jahr 1906, geschickt von Pfarrer Felix von Dobschütz, auf der Folgendes dargestellt wurde: das ehemalige Haus des Evangelischen Vereins, das Kirchenschiff der evangelischen Kirche und das Abbild des erwähnten Pfarrers

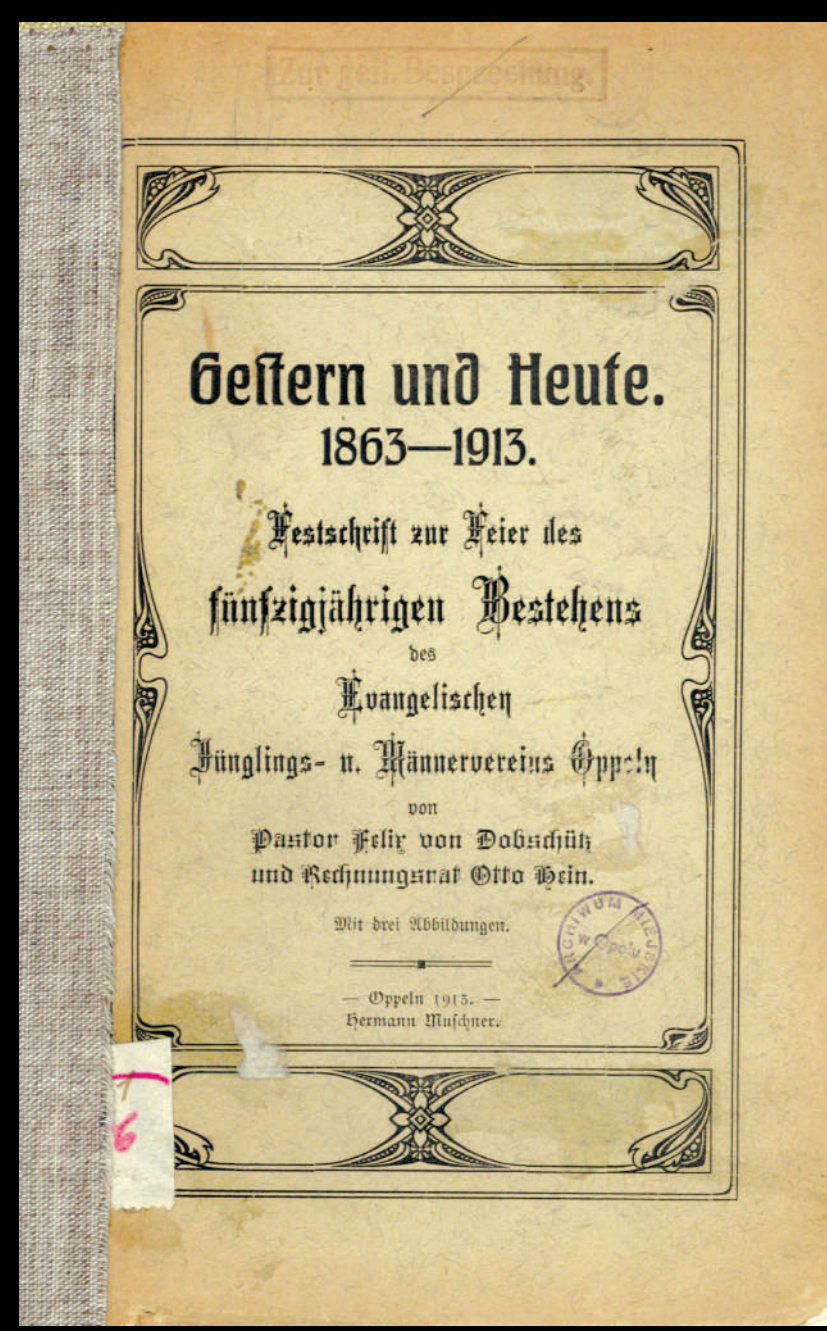
DE Version

Die Predigt ist eins der wichtigsten Elemente der evangelischen Liturgie. Der Prediger erklärt nicht nur die Worte Gottes, sondern versucht auch die moralischen Haltungen seiner Gläubiger zu bilden.

Der berühmteste evangelischer Prediger Schlesiens war Adam Gdaciuz, auch Schlesiener Rej genannt (geb. in Kreuzburg im Jahr 1609 oder 1610, gest. ebd. im Jahr 1688). Nachdem er seine Ausbildung im akademischen Gymnasium in Thorn abschloss, begann er eine Wanderung durch Polen und unterrichtete als Lehrer an evangelischen Schulen, u. a. in Zips, Elbing und Wilna. Gdaciuz kehrte in den letzten Jahren des Dreißigjährigen Krieges in seine Heimatstadt Kreuzburg zurück, wo er im Jahr 1644 als Diakon tätig war und dann die Funktion des Pfarrers übernahm. Der berühmte Schriftsteller richtete seine Predigten an die evangelische Bevölkerung, die er zur Annahme richtiger Lebenseinstellungen aufrief. *Postilla popularis, das sind Predigten auf die heiligen Evangelien* werden als sein wichtigstes Werk betrachtet. Er war auch Autor einer Reihe von Schriften, u. a.: *Eine Abhandlung über die Trunksucht, Eine Abhandlung über die Sünden des sechsten Gebote Gottes oder Über die Duelle.*

Predigertum

Seine besondere Rednergabe besaß. Der am 9. September 1867 in Urzuty geborene, war mit Opatowitz seit dem Jahr 1901 verbunden, als er hier die Stelle des zweiten Pfarrers übernahm. Im Jahr 1914 übernahm er die Stelle des ersten Pfarrers (*pastor primarius*) und des Superintendenten des Opatowitzer Kirchenkreises. Er war auch als Militärpfarrer in der Opatowitzer Garnison an der Malapanestraße (heute Ozimska Str.) tätig. Außerdem unterrichtet er im Staatlichen Burggymnasium Opatowitz evangelische Religion. Der Pfarrer engagierte sich sehr in die gesellschaftliche und wohlthätige Tätigkeit der evangelischen Gemeinde in Opatowitz. Er unterstützte unter anderem die Evangelische Frauenhilfe und den Gustav-Adolf-Jungfrauenverein. Zudem stand er an der Spitze des Evangelischen Jünglings- und Männervereins. Des Weiteren war er Autor einiger Publikationen: *Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde Opatowitz; Gestern und Heute, 1863-1913. Festschrift zur Feier des 50-jährigen Bestehens des Evangelischen Jünglings- und Männervereins Opatowitz; Ein halbes Jahrhundert evangelischer Liebesarbeit, 1857-1907.* Dank seiner Initiative wurde die evangelische Kirche in Opatowitz (heutige Franziskanerkirche) einer gründlichen Renovierung unterzogen. Pfarrer Felix von Dobschütz wurde für seine Tätigkeit mit dem Eisernen Kreuz II. Klasse auf weisem Band ausgezeichnet. Er starb am 6. Januar 1936 und wurde auf dem Friedhof in Liegnitz beigesetzt.

Publikacja wydana z okazji 50-lecia istnienia Ewangelische Jünglings- und Männerverein (Stowarzyszenie Ewangelickich Młodzieńców i Mężczyzn).

[*Gestern und Heute, 1863-1913. Festschrift zur Feier des 50-jährigen Bestehens des Evangelischen Jünglings- und Männervereins Opatowitz.* Biblioteka Archiwum Państwowego w Opolu, sygn. 1476]

Festschrift zum 50-jährigen Jubiläum des Evangelischen Jünglings- und Männervereins.

[*Gestern und Heute, 1863-1913. Festschrift zur Feier des 50-jährigen Bestehens des Evangelischen Jünglings- und Männervereins Opatowitz.* Bibliothek des Archivum Państwowe w Opolu, Sign. 1476]

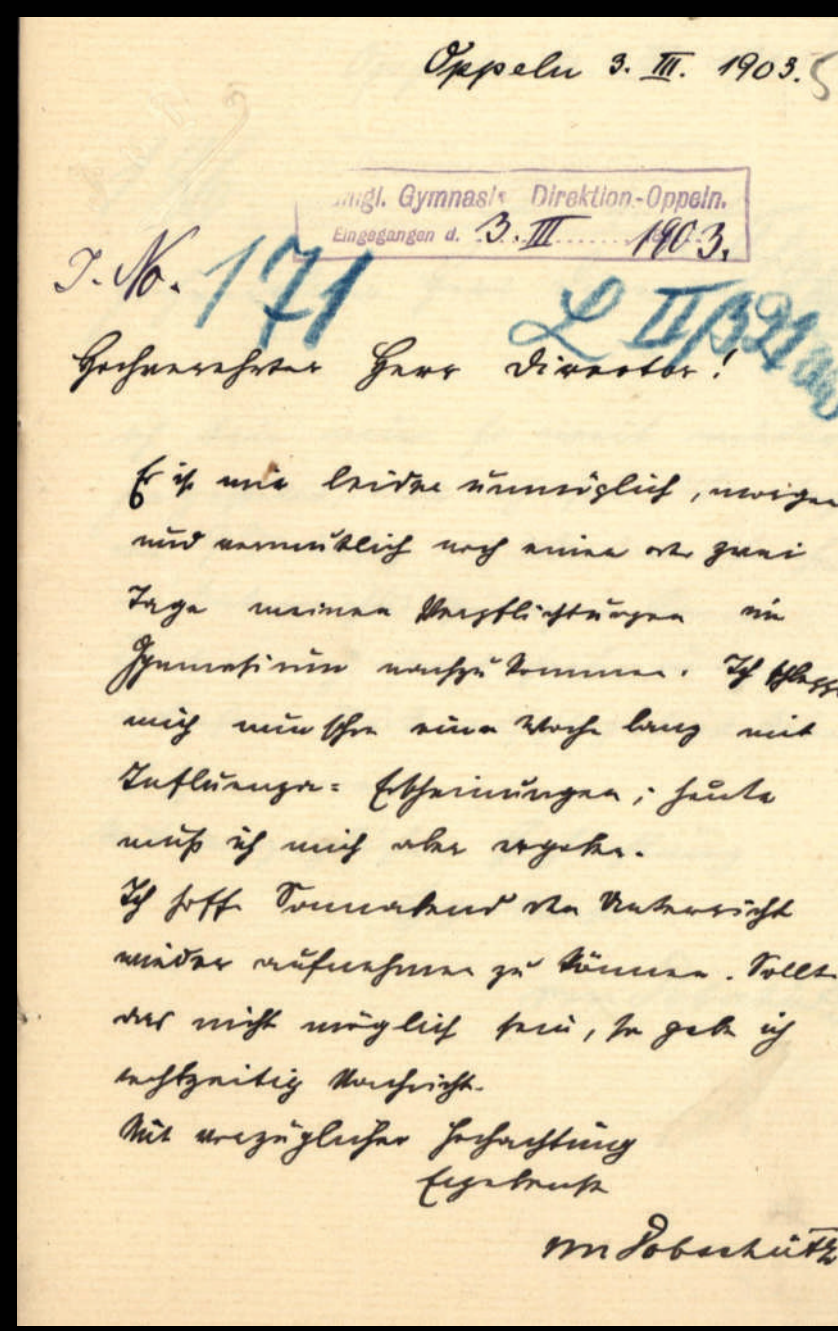
Stamm	Wohnort	Stamm	Wohnort	Stamm	Wohnort	Stamm	Wohnort	Stamm	Wohnort
1	...	2	...	3	...	4	...	5	...

Wykaz ewangelickich proboszczów dla Prowincji Śląskiej z października 1902 r., na którym figuruje nazwisko Felixa von Dobschütza.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1191/0/3/65]

Liste der evangelischen Pfarrer für die Provinz Schlesien vom Oktober 1902, in der auch Felix von Dobschütz erfasst wurde.

[Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 45/1191/0/3/65]

Pismo pastora von Dobschütza do dyrektora Państwowego Gimnazjum Męskiego w Opolu w sprawie dwudniowej nieobecności na zajęciach z religii ewangelickiej.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/95/13]

Schreiben des Pfarrers von Dobschütz an den Direktor des Staatlichen Männer-Gymnasiums in Opatowitz wegen zweitägiger Absenz während des evangelischen Religionsunterrichts.

[Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 45/95/13]

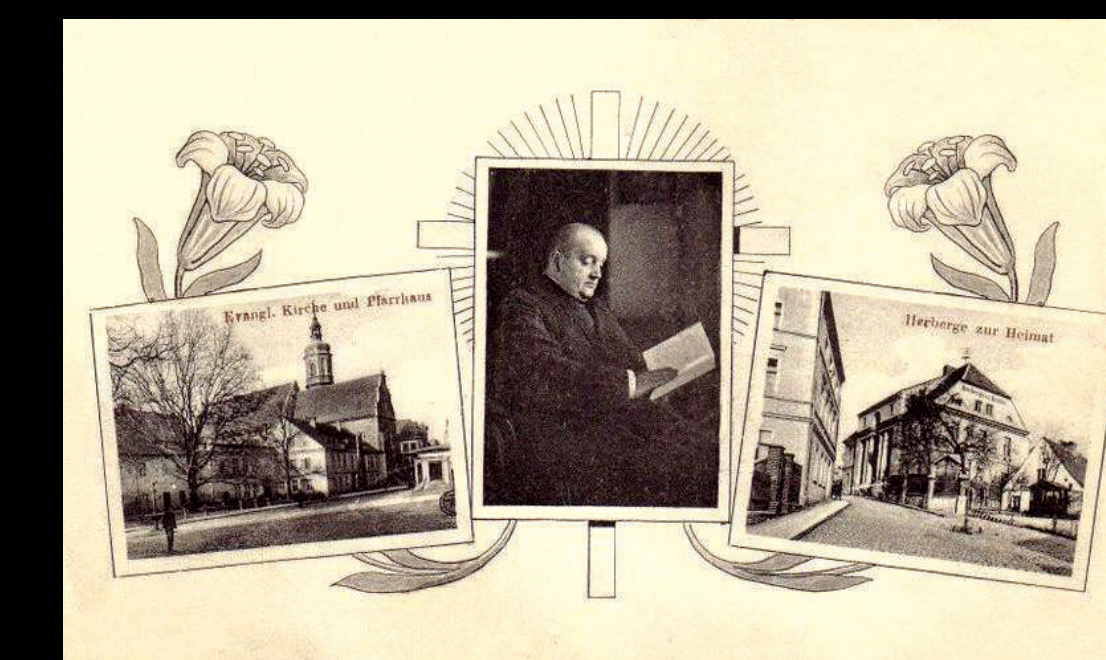
Stamm	Wohnort	Stamm	Wohnort	Stamm	Wohnort	Stamm	Wohnort	Stamm	Wohnort
1	...	2	...	3	...	4	...	5	...

Wykaz dziesięcin z 1688 roku, które musiały wnieść poszczególne parafie po śmierci Seniora Adama Gdaciusza

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/13/732]

Verzeichnis der Kirchensteuer aus dem Jahr 1688, die einzelnen Pfarreien nach dem Tode des Senior Adama Gdaciuz erbringen mussten

[Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 45/13/732]

Postkarte aus den Jahren 1905-1915, auf der die damalige evangelische Kirche und das Haus des Evangelischen Vereins dargestellt sind. In der Mitte das Abbild von Felix von Dobschütz.

DE Version

(...) So öffne seinen Mund zum Erzählen über deine Urteile Gott, öffne auch unsere Ohren und Sinne, damit wir die Regeln deines heiligen Evangeliums mit einem gewissen Nutzen hören können. So soll dein heiliges Werk stark in uns wohnen, damit wir eines Tages in Geduld eine große Frucht bringen können (...).

Felix von Dobschütz war ein Prediger, der nicht nur für die evangelische Gemeinde in Opatowitz arbeitete, sondern auch eine besondere Rednergabe besaß. Der am 9. September 1867 in Urzuty geborene, war mit Opatowitz seit dem Jahr 1901 verbunden, als er hier die Stelle des zweiten Pfarrers übernahm. Im Jahr 1914 übernahm er die Stelle des ersten Pfarrers (*pastor primarius*) und des Superintendenten des Opatowitzer Kirchenkreises. Er war auch als Militärpfarrer in der Opatowitzer Garnison an der Malapanestraße (heute Ozimska Str.) tätig. Außerdem unterrichtet er im Staatlichen Burggymnasium Opatowitz evangelische Religion. Der Pfarrer engagierte sich sehr in die gesellschaftliche und wohlthätige Tätigkeit der evangelischen Gemeinde in Opatowitz. Er unterstützte unter anderem die Evangelische Frauenhilfe und den Gustav-Adolf-Jungfrauenverein. Zudem stand er an der Spitze des Evangelischen Jünglings- und Männervereins. Des Weiteren war er Autor einiger Publikationen: *Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde Opatowitz; Gestern und Heute, 1863-1913. Festschrift zur Feier des 50-jährigen Bestehens des Evangelischen Jünglings- und Männervereins Opatowitz; Ein halbes Jahrhundert evangelischer Liebesarbeit, 1857-1907.* Dank seiner Initiative wurde die evangelische Kirche in Opatowitz (heutige Franziskanerkirche) einer gründlichen Renovierung unterzogen. Pfarrer Felix von Dobschütz wurde für seine Tätigkeit mit dem Eisernen Kreuz II. Klasse auf weisem Band ausgezeichnet. Er starb am 6. Januar 1936 und wurde auf dem Friedhof in Liegnitz beigesetzt.

Wielojakie albo jak rozmaite jest pijaństwo? Dwojakie: (1) corporalis, cieleśne. (2) spiritalis, duchowne. Duchowne jest, kiedy się kto duchownie opija i jest pełen Ducha Świętego, znajomości i mocy Bożej. Cieleśne jest znów dwojakie: (1) ebrietas licita, pijaństwo pozwołone, (2) ebrietas illicita, pijaństwo niepozwołone [...] Niepozwołone pijaństwo jest, którego Bóg zakazał i potępia człowieka. [...] Nie zawadzi jednak to jeszcze przypomnieć, że starzy zwykli byli wylizywać niektóre kufle, które człowiekowi są pozwołone. Pierwszy jest poculum necessitatis, kufel potrzeby, kiedy kto tedy pije, gdy mu się pić chce. Drugi jest poculum sanitatis, kufel zdrowia, gdy człowiek dla zdrowia napoju jakiego używa. [...] Trzeci jest poculum hilaritatis, kufel weselności, jakim do siebie pili Józef i bracia jego. Lecz kiedy do tego przystąpi poculum superfluitatis, kufel zbytku, że kufelzre bibunt mensuras sine mensura, według słów Augustyna ś., „piją miarki bez miary”, już przez to Boga nie pomatu obrażają i duszne zbawienie utracają [...].

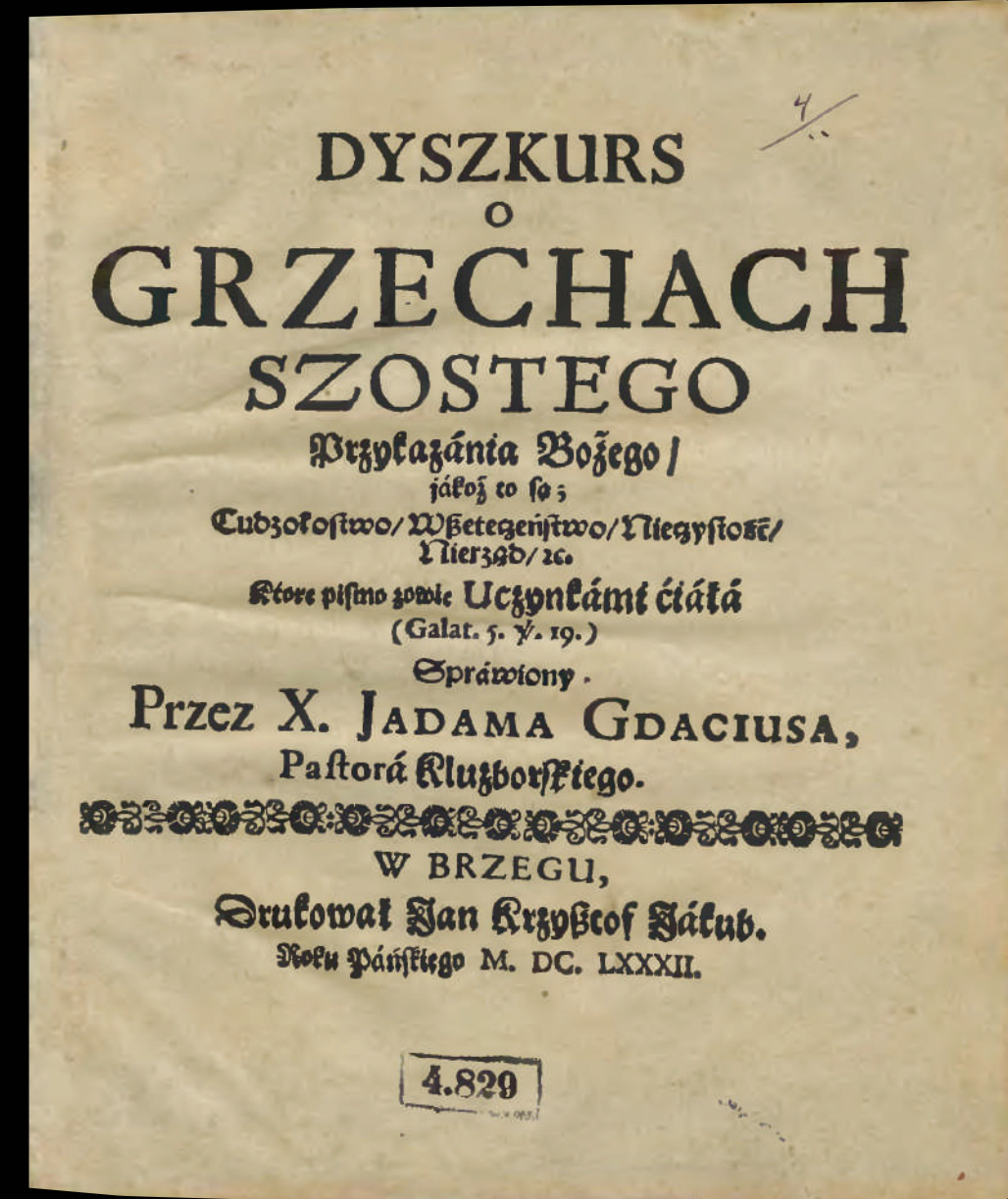
Dyskurs o pijaństwie, Adam Gdaciuz

[Federacja Bibliotek Cyfrowych, http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=24801, dostęp: 28.06.2017 r.]

Vieljährig oder wie unterschiedlich ist die Trunksucht? Zweierlei: (1) corporalis, körperlich. (2) spiritalis, geistlich. Geistlich ist sie, wenn sich jemand geistlich betrinkt und erfüllt ist vom Heiligen Geiste, Kenntnis und der Kraft Gottes. Die körperliche ist auch wieder doppeldeutig: (1) ebrietas licita, zugelassene Trunksucht, (2) ebrietas illicita, nicht zugelassene Trunksucht [...] Die nicht zugelassene Trunksucht ist die, welche Gott verboten hat und welche den Menschen verdammt. [...] Es kann nicht schaden nochmal daran zu erinnern, dass die Alten dazu neigten die Krüge zu erwehmen, die dem Menschen erlaubt sind. Der erste ist poculum necessitatis, der benötigte Krug, wenn jemand dann trinkt, wenn es ihm durstet. Der zweite ist poculum sanitatis, der Krug der Gesundheit, wenn jemand der Gesundheit wegen ein Getränk gebraucht. [...] Der dritte ist poculum hilaritatis, der Krug der Fröhlichkeit, mit dem sich Josef und seine Brüder zaprosteten. Aber wenn nach dazu der poculum superfluitatis kommt, der Krug des Überflusses, dass die Trinkenden bibunt mensuras sine mensura, nach den Worten des heiligen Augustinus, „die trinken die Maße ohne Maß“, und beledigen schon langsam Gott damit und den Heil der Seele verlieren sie [...].

Gdaciuz, Adam: *Eine Abhandlung über die Trunksucht*

[Federacja Bibliotek Cyfrowych, Siehe unter: http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=24801, Stand vom: 28.06.2017]

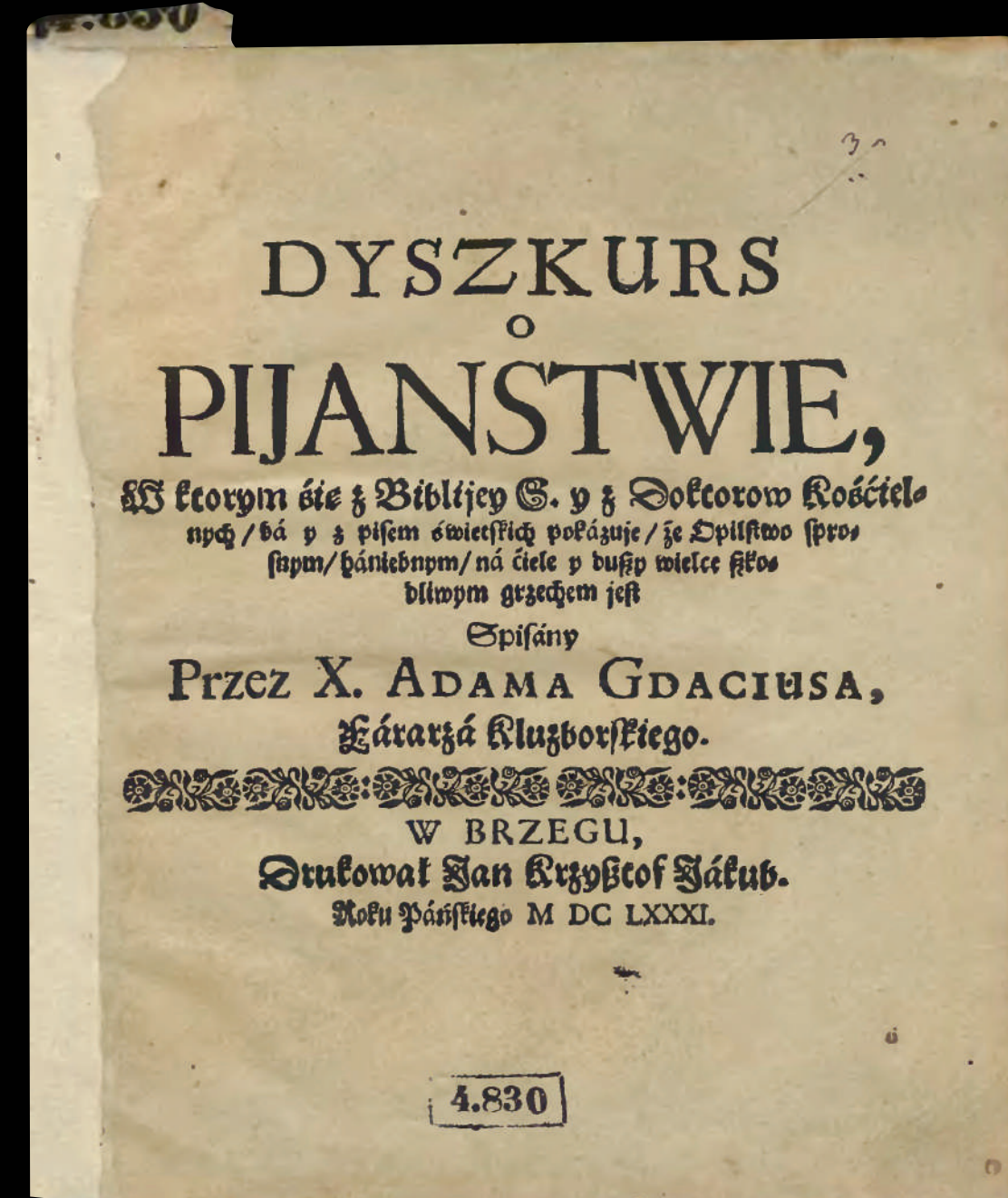

Strona tytułowa pisma autorstwa Adama Gdaciusza *Dyskurs o grzechach szóstego przykazania Bożego*

[Federacja Bibliotek Cyfrowych, http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=24921, dostęp: 28.06.2017 r.]

Tredeiste der Schrift von Adam Gdaciuz *Eine Abhandlung über die Sünden des sechsten Gebots Gottes*

[Federacja Bibliotek Cyfrowych, Siehe unter: http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=24921, Stand vom: 28.06.2017]

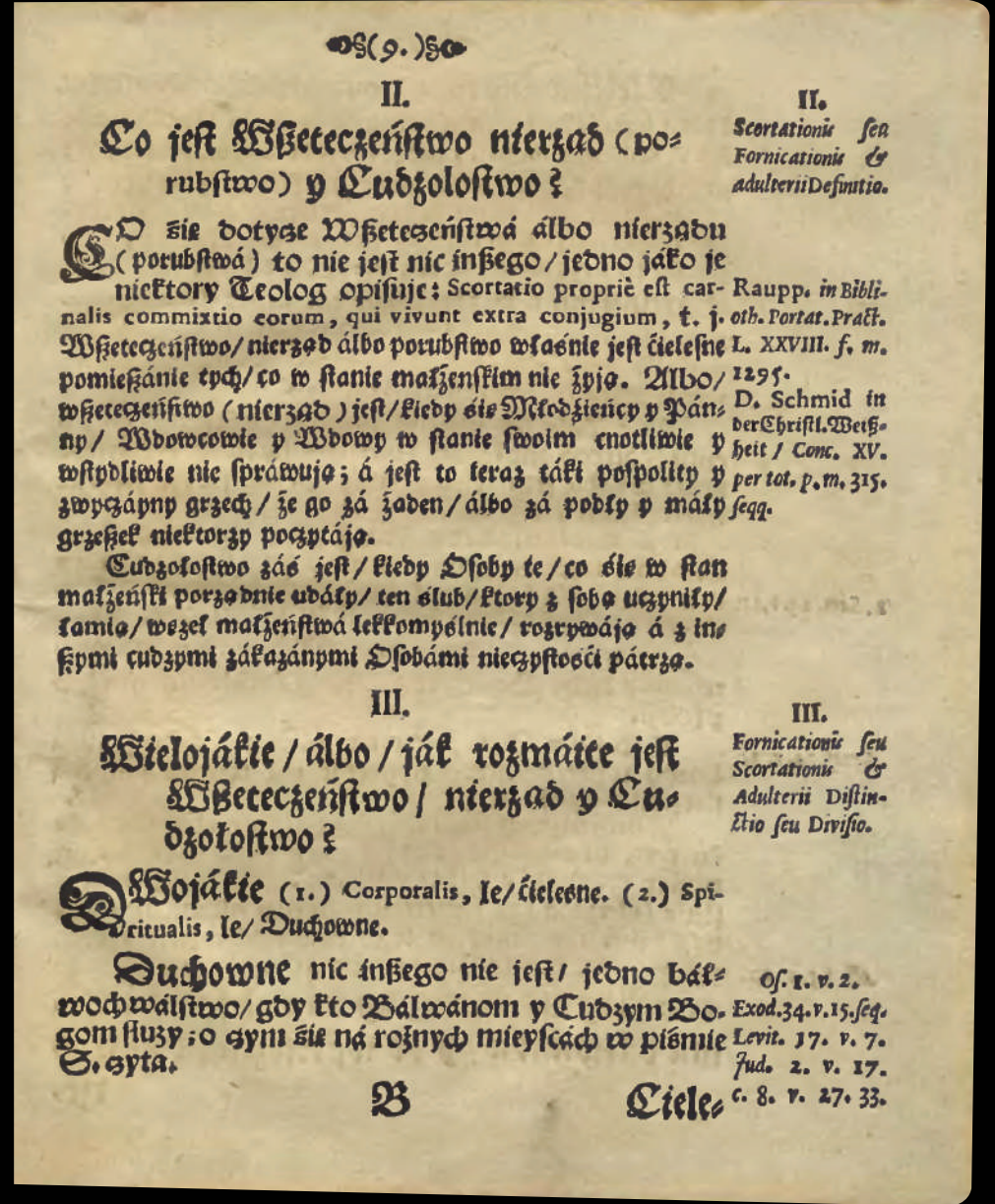

Adama Gdaciuz, *Dyskurs o pijaństwie.*

[Federacja Bibliotek Cyfrowych, http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=24801, dostęp: 28.06.2017 r.]

Gdaciuz, Adam: *Eine Abhandlung über die Trunksucht.*

[Federacja Bibliotek Cyfrowych, Siehe unter: http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=24801, Stand vom: 28.06.2017]

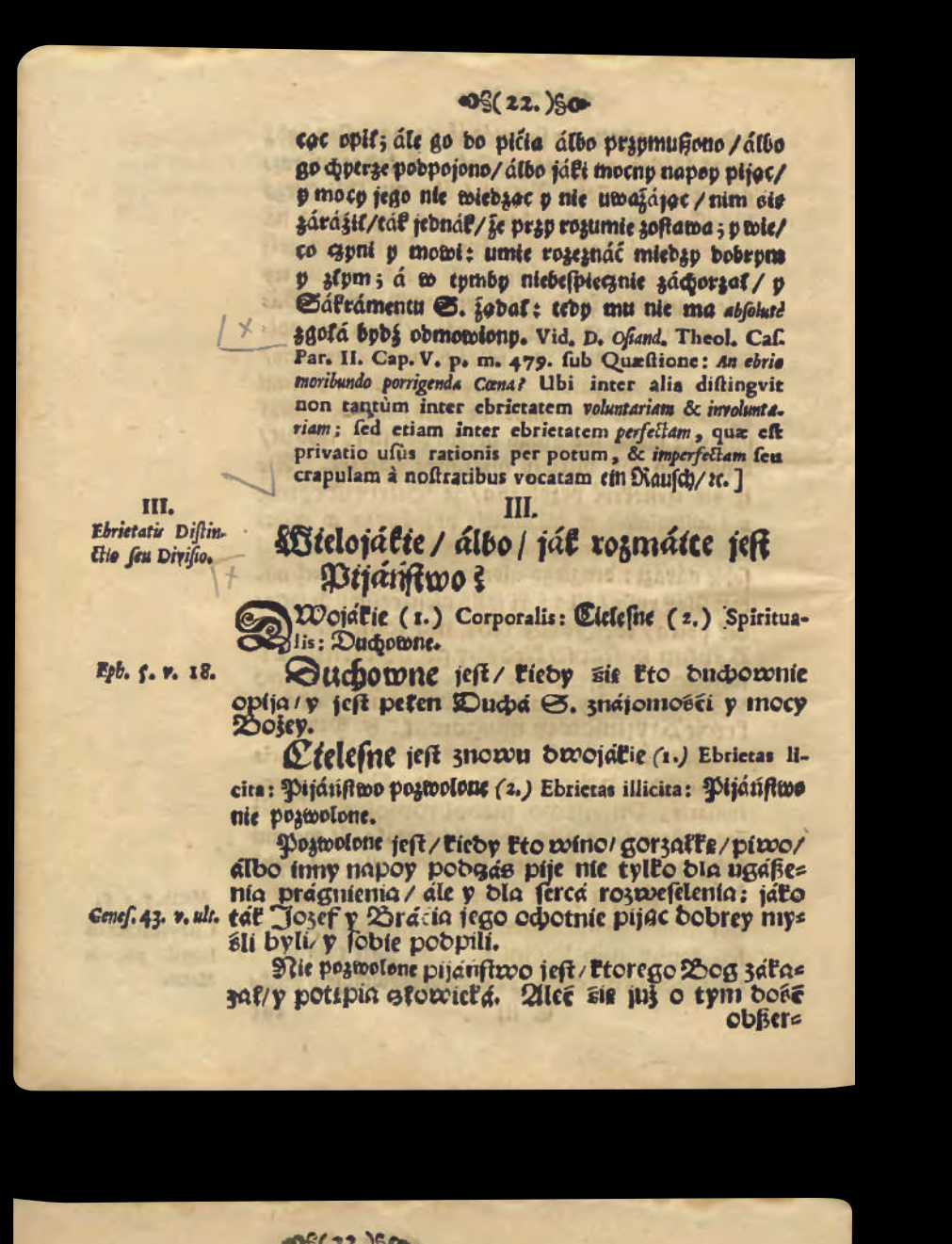

Dyskurs o grzechach szóstego przykazania Bożego Adam Gdaciuz

[Federacja Bibliotek Cyfrowych, http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=24921, dostęp: 28.06.2017 r.]

Gdaciuz, Adam: *Eine Abhandlung über die Sünden des sechsten Gebots Gottes*

[Federacja Bibliotek Cyfrowych, Siehe unter: http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=24921, Stand vom: 28.06.2017]

Adama Gdaciuz, *Dyskurs o pijaństwie.*

[Federacja Bibliotek Cyfrowych, http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=24801, dostęp: 28.06.2017 r.]

Gdaciuz, Adam: *Eine Abhandlung über die Trunksucht.*

[Federacja Bibliotek Cyfrowych, Siehe unter: http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=24801, Stand vom: 28.06.2017]

(Gesangbuch, Gebet zum Sohn Gottes für die Prediger)

W Jezusie!

Błogosław dnia dzisiejszego, sprawom mym w Chrystusie, bym śpiewał z serca całego: Szczęśliwym w Jezusie!

Kancjonał zawierający w sobie Pieśni Chrześcijańskie stare i nowe, z Przydatkiem Modlitew, także z Summaryszem Katechizmowym i rejestrami potrzebnymi, Brzeg 1880

[Biblioteka Archiwum Państwowego w Opolu, sygn. 4579]

Gesangbuch mit alten und neuen christlichen Liedern, mit Gebeten, auch mit einem Katechismus und benötigten Verzeichnissen. Brzeg 1880

[Bibliothek des Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 4579]

„Błogosław dnia dzisiejszego, sprawom mym w Chrystusie, bym śpiewał z serca całego: Szczęśliwym w Jezusie!”

Kto się tylko na Boga zdaje - pieśń poranna, Kancjonał, Brzeg 1880, s. 10.

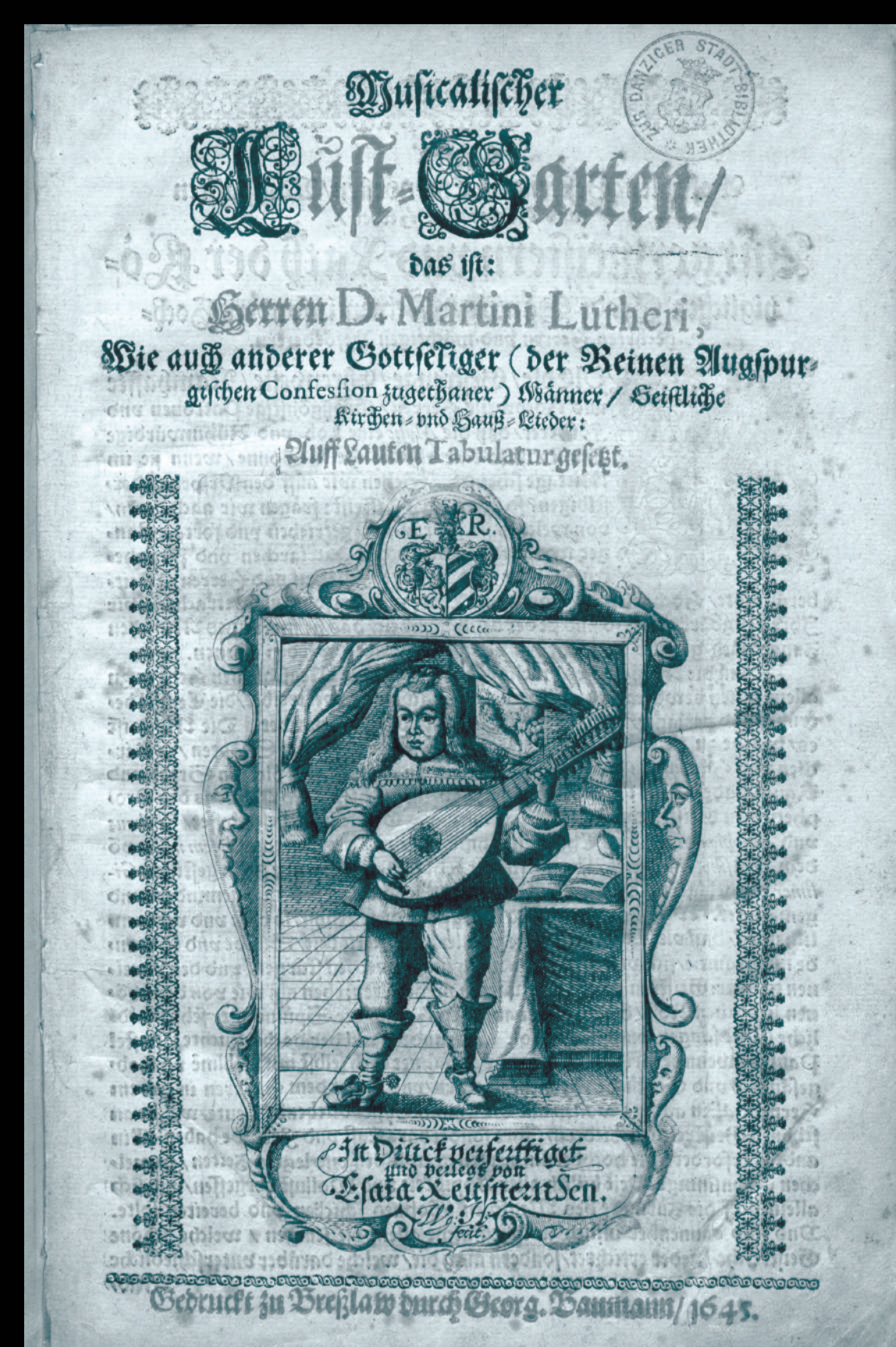
Od zarania dziejów muzyka była związana z kultem. Poprzez pieśni wychwalano bohaterskie czyny wodzów oraz oddawano chwałę Bogu. Jednym z założeń reform protestanckich było uczynienie liturgii zrozumiałą dla wiernych, a przez to zachęcenie uczestników nabożeństw do aktywnego w nich uczestnictwa. Do osiągnięcia tego celu wykorzystano pieśni religijne śpiewane już nie w języku łacińskim, lecz w językach narodowych, publikowane w coraz popularniejszych kancjonałach. Druki te nie tylko były wykorzystywane w codziennych praktykach religijnych,

ale również służyły jako pomoc w nauce życia chrześcijańskiego i wraz z Pismem Świętym pozwalały pielęgnować wiarę w niemal każdym ewangelickim domu.

Religijnej wpłynęło na wzrost liczby kompozycji tworzonych na potrzeby uświetnienia nabożeństw. W tym czasie powstało wiele wybitnych dzieł, spośród których można wymienić m.in. chorały tworzone przez Jana Sebastiana Bacha. Jeszcze przed mistrzem z Eisenach kompozytorzy opracowywali utwory muzyczne na różne instrumenty. Jednym

z nich był Esaias Reusner Starszy, który w 1645 roku wydał zbiór stu chorałów na lutnię. Ich styl był bliższy okresowi z przełomu renesansu i baroku, i stał się podstawą do opracowania tych utworów przez jego syna Esaiasa Reusnera Młodszego. Miało to miejsce podczas służby lutnisty na dworze książęcym w Berlinie około 1678 roku. Kompozycje te zostały opracowane w *style brisé* i stanowiły najwcześniejszy przykład przygotowania tego rodzaju repertuaru. Esaias Reusner Młodszy większość swego twórczego życia spędził na zamku Piastów Śląskich w Brzegu. Tam też powstały jego pierwsze drukowane zbiory na lutnię solo i w obsadzie kameralnej. Ostatnie lata życia spędził na dworze w Berlinie, gdzie wydana została w 1676 roku kolekcja *Neue Lauten-Früchte*. Karta tytułowa tego opracowania zawiera jedyny znany portret Esaiasa Reusnera Młodszego.

Przedstawiciele rodziny Reusnerów należą do czołowych lutnistów europejskich XVII wieku, natomiast najślawniejszym lutnistą doby późnego baroku jest Silvius Leopold Weiss, który urodził się również na Śląsku (ur. 12 października 1687 w Grodkowie, zmarł 16 października 1750 w Dreźnie). Jego kariera muzyczna rozpoczęła się dzięki wsparciu królewicza Aleksandra Sobieskiego. Wtedy też młody Weiss wyruszył na swoje artystyczne tournée po Europie. Jednym ze znaczących okresów jego działalności była praca w kapeli królewskiej króla Augusta II Sasa, gdzie w ostatnich latach swego życia był najlepiej opłacanym muzykiem. Podczas jego działalności w drezdeńskiej kapeli spotkał się w 1739 roku ze słynnym Johannem Sebastianem Bachem. Artyści wspólnie muzykowali wywołując zachwyt wśród obecnych na koncercie osób. Za najwcześniejszy utwór Weissa uznawana jest *Sonata c-moll nr 7*, wykonana w 1706 roku przed Janem Wilhelmem Witeltsbachem. Kompozytor grał na dworach królewskich w Polsce oraz współpracował z wybitnymi włoskimi artystami, m.in. Alessandro Scarlattim czy Arcangelo Corellim.

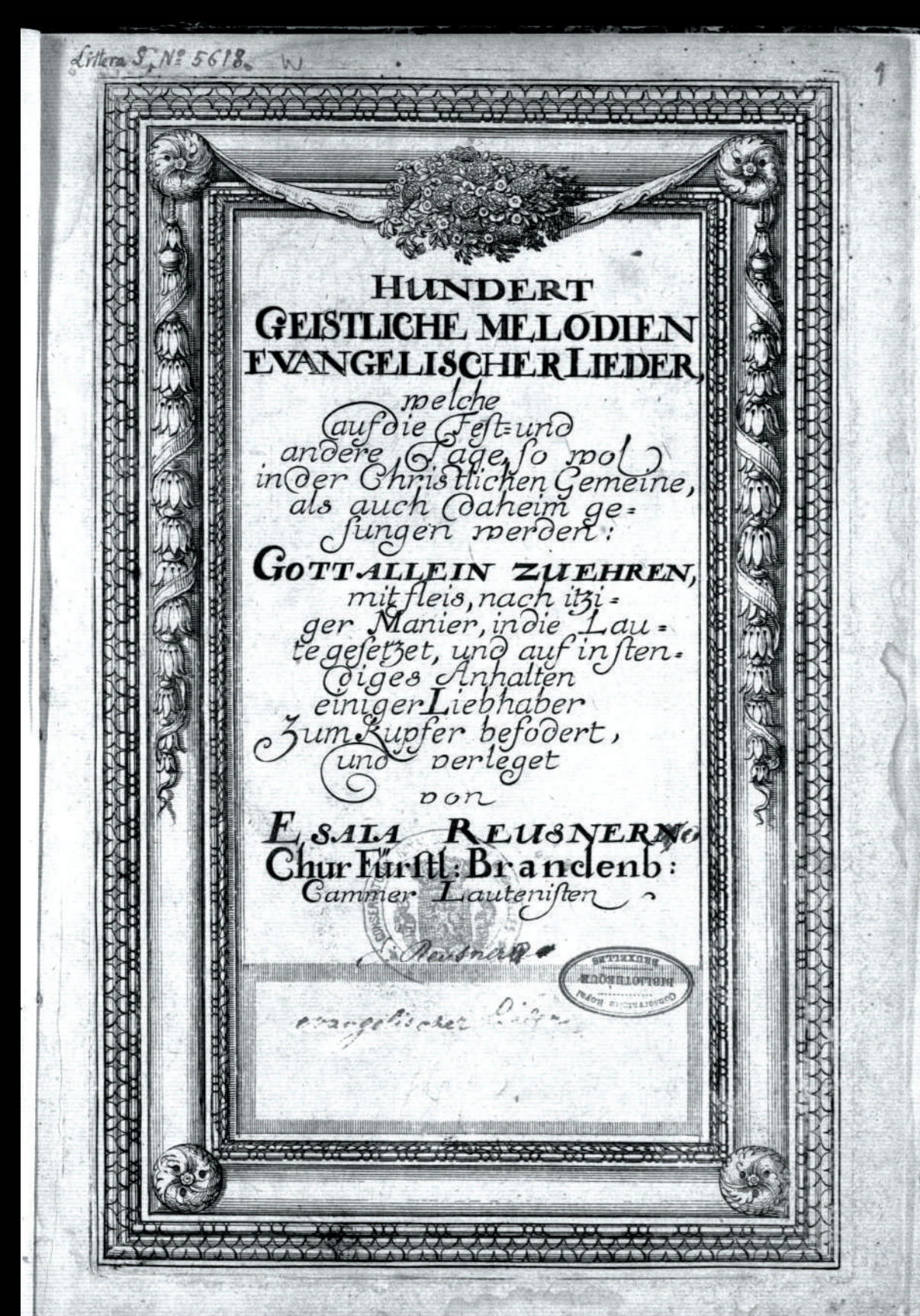

Strona tytułowa *Musikalischer Lust-Garten*, na której widnieje portret Esaiasa Reusnera Starszego

[Biblioteka Gdańska PAN, dzięki uprzejmości dr. Grzegorza Joachimiaka]

Titelseite von *Musikalischer Lust-Garten*, auf der sich das Porträt von Esaias Reusner dem Älteren befindet

[Danziger Bibliothek der Polnischen Akademie der Wissenschaften, dank der Höflichkeit von Dr. Grzegorz Joachimiak]

Strona tytułowa *Hundert Geistliche Melodien Evangelischer Lieder* opracowania Esaiasa Reusnera Starszego

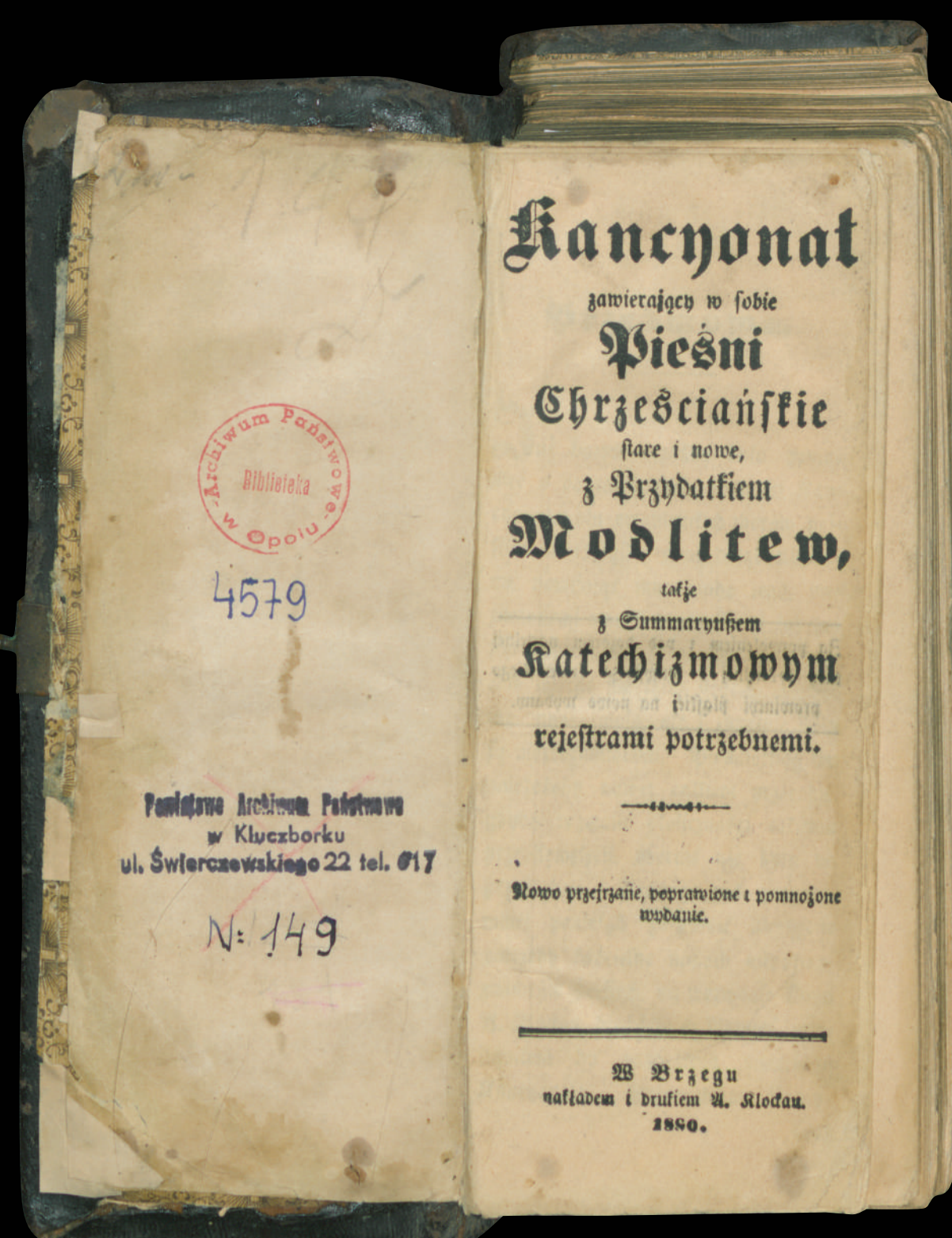
[Królewskie Konserwatorium Muzyczne w Brukseli, dzięki uprzejmości dr. Grzegorza Joachimiaka]

Titelseite von *Hundert Geistliche Melodien Evangelischer Lieder*, bearbeitet von Esaias Reusner dem Älteren

[Königliches Konservatorium in Brüssel, dank der Höflichkeit von Dr. Grzegorz Joachimiak]

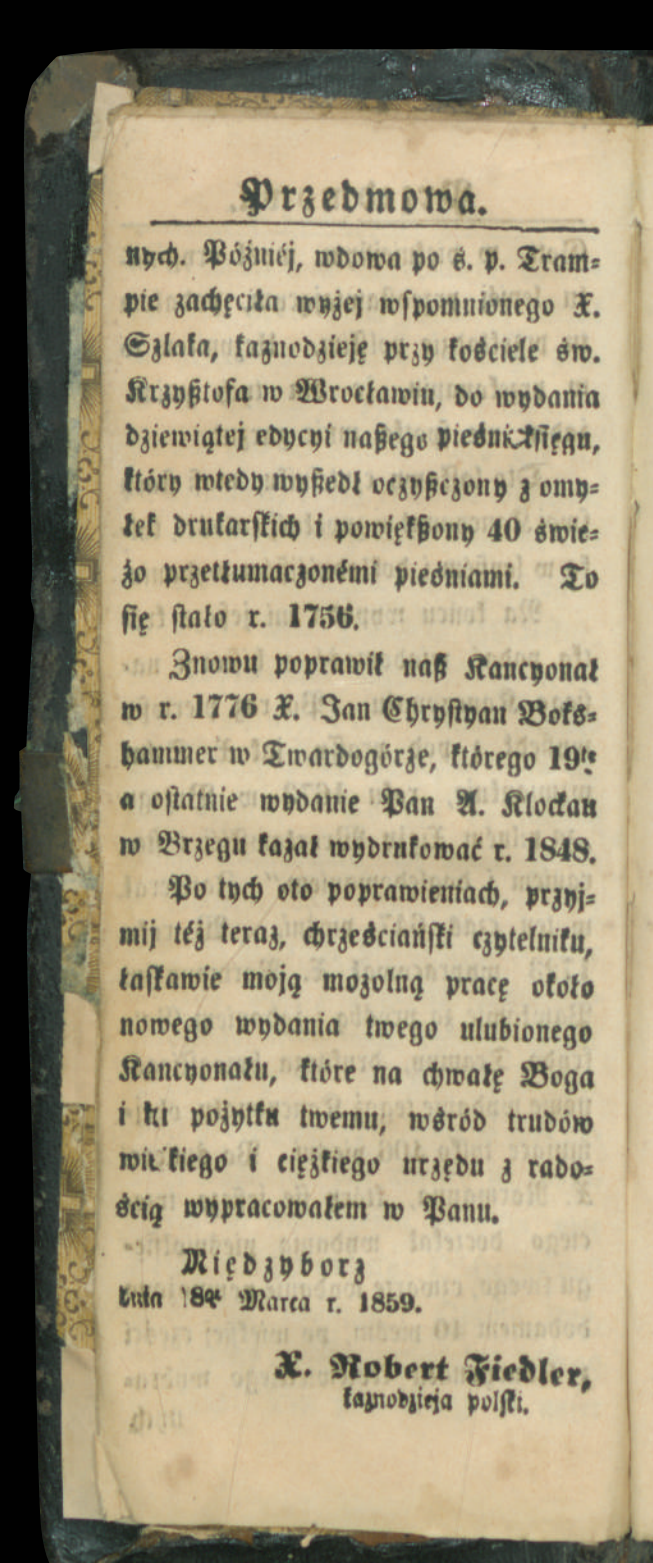
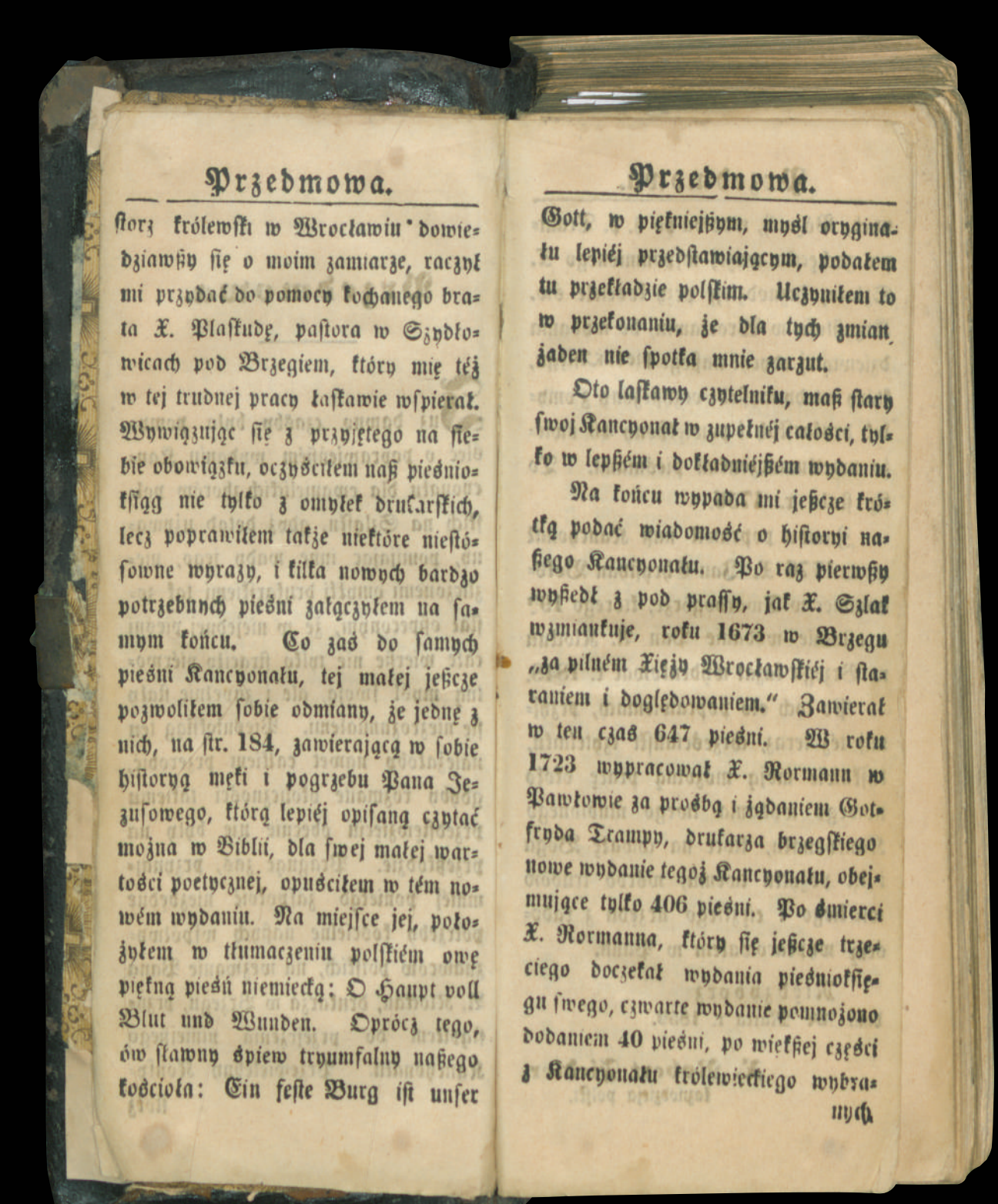

Chwaląc pieśnią Pana

Strona tytułowa Kancjonału zawierającego w sobie Pieśni Chrześcijańskie stare i nowe, z Przydatkiem Modlitew, także z Summaryuszem Katechizmowym i rejestrami potrzebnymi, Brzeg 1880, strona tytułowa

[Biblioteka Archiwum Państwowego w Opolu, sygn. 4579]

„Oto laskawy czytelniku, masz stary swój Kancjonał w zupełnej całości, tylko w lepszym i dokładniejszym wydaniu.

Na końcu wypadła mi jeszcze trochę podać wiadomość o historii naszego Kancjonału. Po raz pierwszy wyszedł z pod prasy, jak X. Szlak wzmiankuje, roku 1673 w Brzegu „za pilnem Xięży Wrocławskiej i staraniem i dogłędowaniem.” Zawierał w ten czas 647 pieśni. W roku 1723 wypracował X. Rormann w Pawłowiu za prośbą i ządaniem Gotfryda Trampa, drukarza brzeskiego nowe wydanie tegoż Kancjonału, obejmujące tylko 406 pieśni. Po śmierci X. Rormanna, który się jeszcze trzeciokrotnie wydania pieśnioksięgu swego, czwarte wydanie pomnożono dodaniem 40 pieśni, po większej części z Kancjonału królewskiego wybranych. Później, wdowa po ś.p. Trampie zachęciła wyżej wspomnianego X. Szlaka, kaznodzieję przy kościele św. Krzysztofa w Wrocławiu, do wydania dziesięćtyj edycji naszego pieśnioksięgu, który wtedy wyszedł oczyszczony z omyłek drukarskich i powiększony 40 świeżo przetłumaczonymi pieśniami. To się stało r. 1756.

Znowu poprawił nasz Kancjonał w r. 1776 X. Jan Chrystyan Bokshammer w Twandogóna, którego 19-te a ostatnie wydanie Pan A. Klockau w Brzegu kazał wydrukować r. 1848.

Po tych oto poprawieniach, przynijm też teraz, chrześcijański czytelniku laskawie moją mozolną pracę około nowego wydania swego ulubionego Kancjonału, które na chwałę Boga i ku pozysku twoemu, wśród trudów wielkiego i ciężkiego urzędu z radością wypracowałem w Panu.

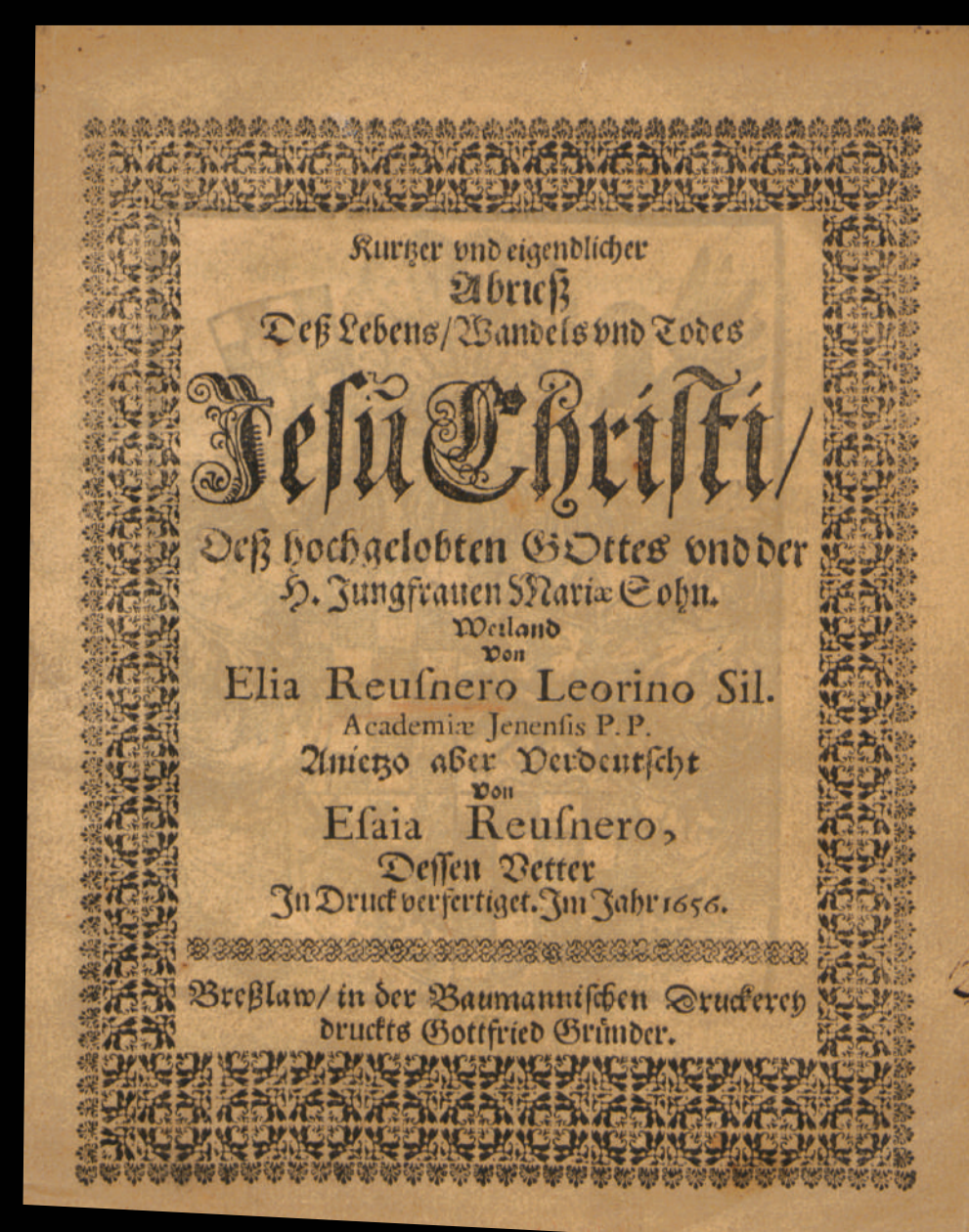
Międzybórz
Dnia 18 Marca r. 1859
X. Robert Fiedler, kaznodzieja polski

Przedmowa, Kancjonał zawierający w sobie Pieśni Chrześcijańskie stare i nowe z Przydatkiem Modlitew, także z Summaryuszem Katechizmowym i rejestrami potrzebnymi, Brzeg 1880

[Biblioteka Archiwum Państwowego w Opolu, sygn. 4579]

Titelseite des Gesangbuches mit alten und neuen christlichen Liedern, mit Gebeten, auch mit einem Katechismus und benötigten Verzeichnissen. Brieg: 1880

[Bibliothek des Archivum Państwowe w Opolu, Sign. 4579]

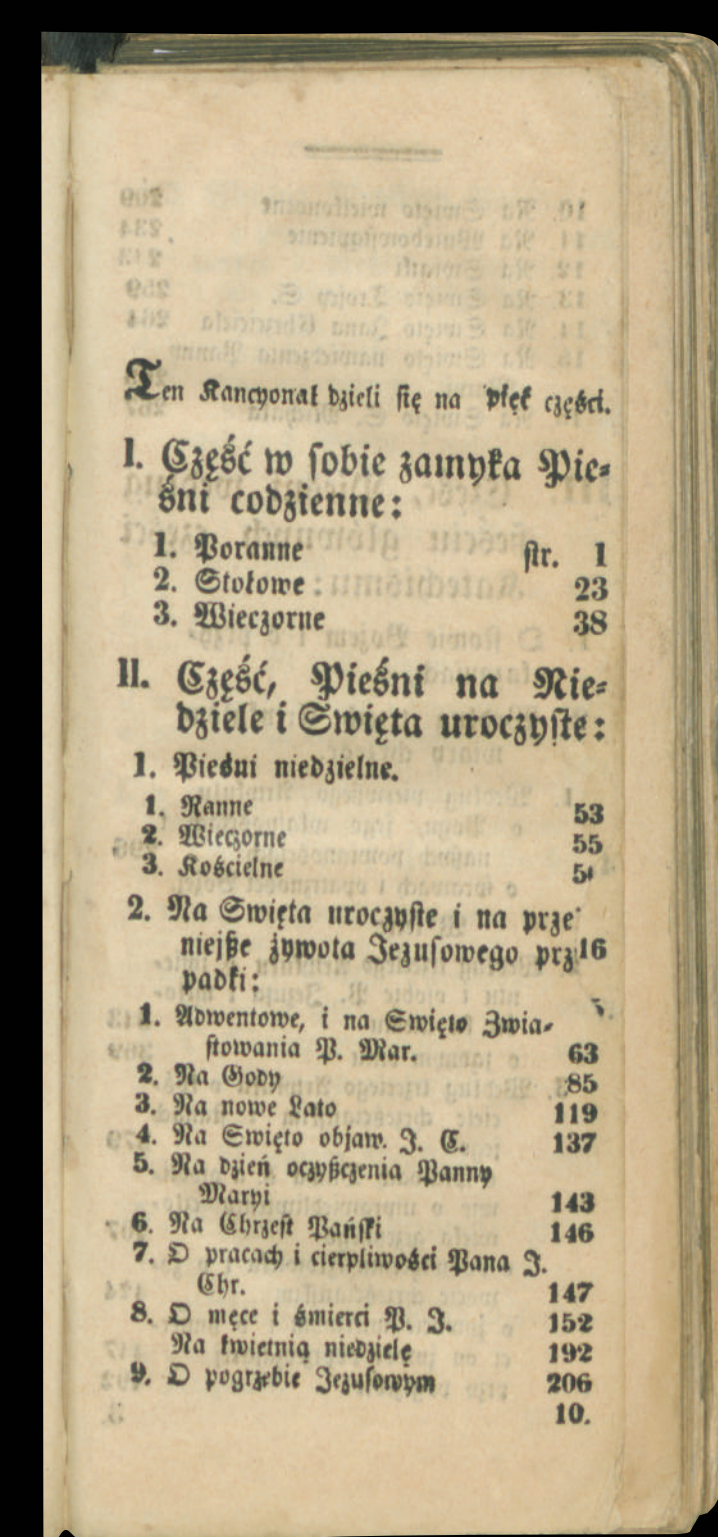

Strona tytułowa druku *Kurtzer und eigentlicher Abriess des Lebens/Wandels und Todes Jesu Christi* przetłumaczonego na język niemiecki przez Esaiasa Reusnera starszego.

[Oddział Starych Druków Biblioteki Uniwersyteckiej Wrocławskiej, dzięki uprzejmości dr. Grzegorza Joachimiaka]

Titelseite des Drucks *Kurtzer und eigentlicher Abriess des Lebens/Wandels und Todes Jesu Christi* übersetzt in die deutsche Sprache von Esaias Reusner dem Älteren.

[Oddział Starych Druków Biblioteki Uniwersyteckiej Wrocławskiej, dank der Höflichkeit von Dr. Grzegorz Joachimiak]

Podział kancjonału na pięć części według rodzaju pieśni

[Biblioteka Archiwum Państwowego w Opolu, sygn. 4579]

Aufteilung des Gesangbuches in fünf Teile nach der Schriftart

[Bibliothek des Archivum Państwowe w Opolu, Sign. 4579]

für die Vorbereitung eines solchen Repertoires. Esaias Reusner der Jüngere verbrachte den größten Teil seines schaffenden Lebens auf dem Schloss der schlesischen Piasten in Brieg. Dort entstanden auch seine ersten gedruckten Sammlungen für die Solo-Laute und in Kammerbesetzung. Die letzten Jahre seines Lebens verbrachte er in Berlin, wo im Jahr 1676 die Sammlung *Neue Lauten-Früchte* herausgegeben wurde. Auf der Titelseite befand sich das einzige bekannte Porträt von Esaias Reusner dem Jüngeren.

Die Vertreter der Familie Reusner gehörten zu den europäischen Spitzenlautenisten des 17. Jahrhunderts. Der berühmteste Lautenist des späten Barocks war Silvius Leopold Weiss, der auch in Schlesien geboren wurde (geb. am 12. Oktober 1687 in Grottkau, gestorben am 16. Oktober 1750 in Dresden). Seine musikalische Karriere begann dank der Unterstützung des Prinzen Alexander Sobieski. Zu dieser Zeit begab sich der junge Weiss auf eine Tournee durch Europa. Zu den wichtigsten Abschnitten seines Lebens gehört die Zeit, als er in der Königskapelle des Königs August II. arbeitete. In den letzten Jahren seines Lebens war er nämlich der bestbezahlte Musiker. Während seiner Tätigkeit in der Dresdner Kapelle traf er im Jahr 1739 den berühmten Johann Sebastian Bach. Die Künstler musizierten gemeinsam und beeindruckten die Konzertgäste. Die *Sonate c-Moll Nr. 7* wird als das früheste Werk von Weiss betrachtet – sie wurde im Jahr 1706 vor Johann Wilhelm Wittelsbach gespielt. Der Komponist bespielte Königshöfe in Polen und arbeitete mit berühmten italienischen Künstlern, wie Alessandro Scarlatti oder Arcangelo Corelli zusammen.

„Also gütiger Leser, nun hast du dein altes Gesangbuch im Ganzen, nur in besserer und neuerer Ausgabe.

Am Ende geizt es sich mir noch etwas Informationen über die Geschichte unseres Gesangbuches zu nennen. Zum ersten Mal wurde es im Jahr 1673 in Brieg gedruckt, wie Pfarrer Szlak erwähnt: „nach der Breslauer Pfarrer dringender Anstrengungen und Aufsicht.“ Es umfasste damals 647 Lieder. Im Jahr 1723 bearbeitete Pfarrer Rormann in Pawlów, auf Bitte und Aufforderung von Gotfryd Tramp, eines Brieger Druckers, eine neue Ausgabe dieses Gesangbuches, welches nur 406 Lieder umfasste. Nach dem Tode von Pfarrer Rormann, der noch die dritte Ausgabe seines Gesangbuches erlebte, wurde die vierte Ausgabe um 40 Lieder bereichert, die größtenteils aus dem königlichen Gesangbuch ausgewählt wurden. Später ermutigte die Witwe des verstorbenen Tramp Pfarrer Szlak – den Prediger der Kirche des hl. Christophorus in Breslau, zur Herausgabe der neunten Edition unseres Gesangbuches, das damals von allen Druckfehlern bereinigt und um 40 neue übersetzte Lieder bereichert wurde. Dies geschah im Jahr 1756.

Unser Gesangbuch wurde wieder im Jahr 1776 von Pfarrer Jan Chrystyan Bokshammer in Twandogóna korrigiert, dessen neunzehnte und letzte Ausgabe Herr A. Klockau in Brieg im Jahr 1848 drucken ließ.

Nach diesen also Korrekturen, nimm nun, du christlicher Leser meine mühselige Arbeit an, um die neue Ausgabe deines geliebten Gesangbuches, die ich zu Gottes Ehre und zu deinem Nutzen, mit großer Mühe und schweren Amtes, mit Gottes Hilfe bearbeitet habe.

Międzybórz
Den 18. März 1859
Pfarrer Robert Fiedler, polnischer Prediger

Vorwort, Gesangbuch mit alten und neuen christlichen Liedern, mit Gebeten, auch mit einem Katechismus und benötigten Verzeichnissen, Brieg: 1880

[Bibliothek des Archivum Państwowe w Opolu, Sign. 4579]

Rycina przedstawiająca lutniście Silviusa Leopolda Weissa

[Gabinet Sztuki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, dzięki uprzejmości dr. Grzegorza Joachimiaka]

Illustration, welche den Lautenist Silvius Leopold Weiss darstellt

[Gabinet Sztuki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich in Wrocław, dank der Höflichkeit von Dr. Grzegorz Joachimiak]

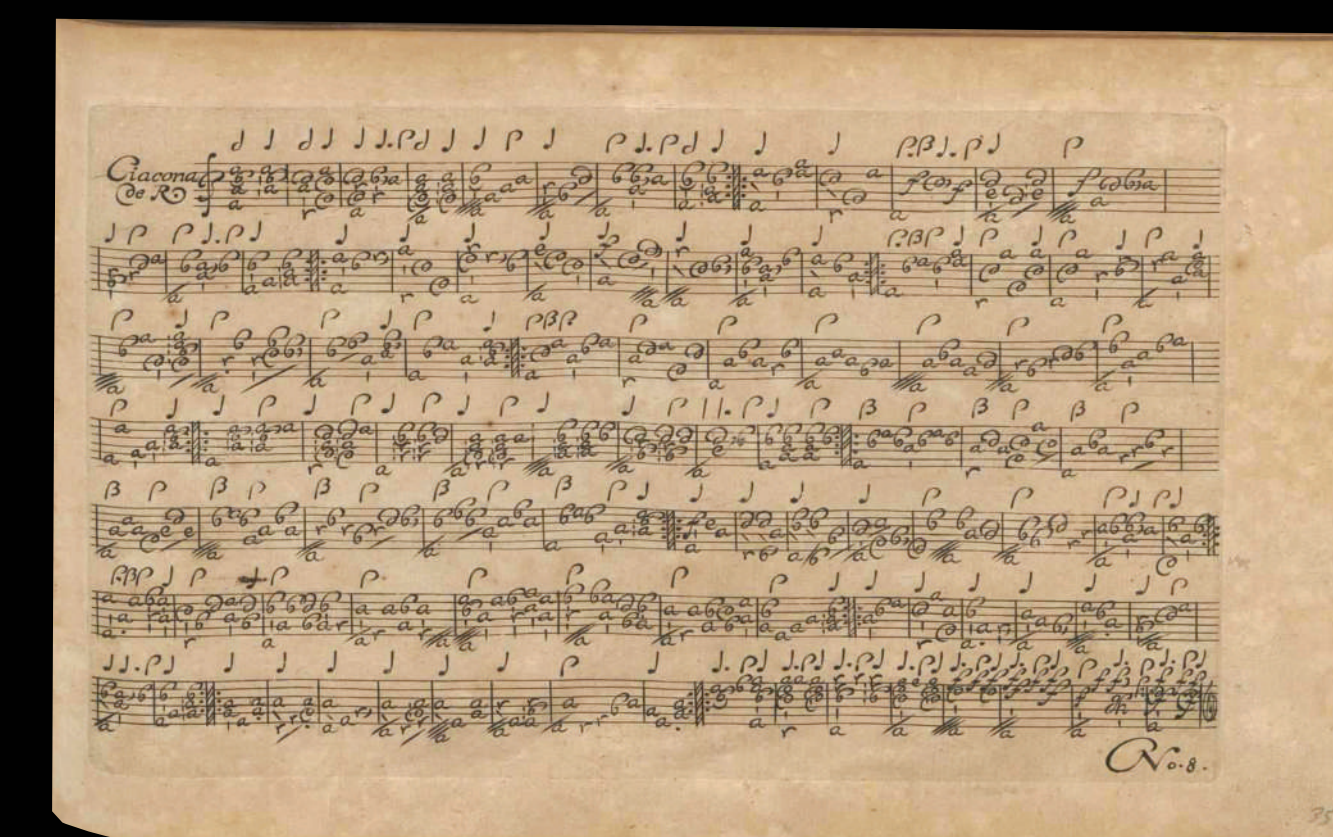

Karta tytułowa opracowania *Neuer Lauten – Früchte*, na której figuruje jedyna znana podobizna Esaiasa Reusnera Młodszeo.

[Biblioteka Narodowa w Wiedniu, dzięki uprzejmości dr. Grzegorza Joachimiaka]

Titelseite der Bearbeitung *Neuer Lauten – Früchte*, auf der sich das einzige bekannte Porträt von Esaias Reusner dem Jüngeren befindet

[Österreichische Nationalbibliothek in Wien, dank der Höflichkeit von Dr. Grzegorz Joachimiak]

Zapis nutowy kompozycji *Neuer Lauten – Früchte* autorstwa Esaiasa Reusnera Młodszeo

[Biblioteka Narodowa w Wiedniu, dzięki uprzejmości dr. Grzegorza Joachimiaka]

Noten der Komposition *Neuer Lauten – Früchte* von Esaias Reusner dem Jüngeren

[Österreichische Nationalbibliothek in Wien, dank der Höflichkeit von Dr. Grzegorz Joachimiak]

Zapis nutowy utworu skomponowanego przez Silviusa Leopolda Weissa

[Gabinet Sztuki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, dzięki uprzejmości dr. Grzegorza Joachimiaka]

Noten eines von Silvius Leopold Weiss komponierten Stückes

[Gabinet Sztuki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich in Wrocław, dank der Höflichkeit von Dr. Grzegorz Joachimiak]

„Segne dem heutigen Tage und meinen Aufgaben,
O Herr, damit ich aus ganzem Herzen singen kann:
In dir fand ich mein Glück mein Herr!”

Kto się tylko na Boga zdaje - Morgenlied, Gesangbuch, Brzeg: 1890, S. 10.

Uom Anfang der Zeit war die Musik mit einem Kult verbunden. In Liedern lobte man die Heldenaten der Anführer und ehrte Gott. Eine Voraussetzung der protestantischen Reformen war, die Liturgie für die Gläubiger verständlich zu machen. Dies sollte die Teilnehmer zur aktiven Teilnahme am Gottesdienst anspornen. Um dieses Ziel zu erreichen, nutzte man religiöse Lieder, die jetzt nicht nur in Latein gesungen wurden, sondern auch in den Landessprachen, was zur Popularität der Gesangbücher beitrug. Diese wiederum wurden nicht nur in allgemeinen religiösen Praktiken verwendet, sondern halfen auch bei der Ergründung des christlichen Lebens. Neben der Heiligen Schrift gehörten die Gesangbücher zur Grundhausausrüstung eines jeden guten Protestanten, denn sie halfen den Gläubigen zu pflegen.

Die Verbreitung von religiösen Liedern trug dazu bei, dass die Zahl der Kompositionen, welche den Gottesdienst glorifizieren sollten, ständig wuchs. In dieser Zeit wurden viele herausragende Werke geschaffen. An dieser Stelle müssen unter anderem die Choräle von Johann Sebastian Bach erwähnt werden. Aber schon lange vor dem Meister aus Eisenach bearbeiteten Komponisten Musikstücke auf unterschiedlichen Instrumenten. Einer dieser Komponisten war Esaias Reusner der Ältere, der im Jahr 1645 eine Sammlung von hundert Chorälen für die Laute herausgab. Ihr Stil ähnelte dem der Choräle aus der Wendezeit zwischen der Renaissance und dem Barock. Dies war auch der Grund, weswegen sie später vom Sohn des Komponisten – Esaias Reusner dem Jüngeren – bearbeitet wurden. Dies geschah um das Jahr 1678, als der Lautenist im Dienst auf dem Fürstenhof in Berlin war. Die Kompositionen wurden im *style brisé* bearbeitet und sind das früheste Beispiel

DE Version

Jakże, że ja byłem szczęśliwy,

gdy mnie w mojej młodości, w szóstym roku prowadzono do szkoły, broniąc złości!

Abym poznał Pana Jezusa wesełił się ma dusza.

To rodzicom staranie, nagrodźże, Jezu Panie!

**Naucz mię Panie!
drogi twojej, abym
chodził w prawdzie twojej,
a ustanów serce moje
w bojaźni Imienia twego.**

[Modlitwy Szkolne Dla używania Miłej Młodzi,
W Niemieckich szkołach, miastach,
i na wsiach, zwyczajne, Brzeg 1745]

Wraz z rozprzestrzenianiem się myśli reformatorskiej na Śląsku zainicjowano tworzenie szkół o charakterze konfesyjnym, zakładanych przy zborach, które początkowo miały charakter szkoły niedzielnej. Zajęcia były prowadzone w domu służbowym organisty albo w budynkach kościelnych. W ramach tych krótkich spotkań wykładano podstawy historii biblijnej, katechizm, a także uczono pisania i czytania. Od 1741 roku nastąpiło stopniowe ujednoczenie programów nauczania w szkołach. W 1798 roku Fryderyk II rozkazem gabinetowym powierzył wychowanie i wykształcenie swoich poddanych szkołom zarówno ewangelickim, jak

Rok 1863 przyniósł kolejne rozporządzenia zapobiegania katastrofalnej frekwencji dzieci na zajęciach szkolnych.

i katolickim.

Wprowadzono wówczas system kar pieniężnych, które miały zmusić rodziców (szczególnie ubogich) do posyłania dzieci do szkół zamiast do pracy na roli.

WXVIII wieku, na skutek różnych reform, na terenie Śląska ugruntowały się zasadniczo trzy poziomy nauczania. Najniższym były szkoły elementarne, w których uczono historii biblijnej, katechizmu, pisania i czytania oraz rachunków.

Kolejnym stopniem były gimnazja, gdzie zakres nauczania rozszerzono m. in. o historię i geografę. Największą sławą cieszyło się gimnazjum w Brzegu, wraz z jego bogatą biblioteką szkolną, a także gimnazja w Byczynie i Kluczborku.

Wmiastach, w których przeważała liczba mieszkańców wyznania ewangelickiego, utworzono seminaria nauczycielskie, kształcające przyszłych nauczycieli szkół niższego stopnia. Najbardziej znane placówki tego typu znajdowały się w Brzegu i Kluczborku. Korzystano tam z podręczników i modlitewników w języku polskim, jak np. z elementarza Antoniego Gąsiorowskiego czy Kancjonału brzeskiego z 1859 roku, oraz czytano teksty polskich poetów, zwłaszcza Jana Kochanowskiego.

Pod koniec XVIII wieku zaniechano prowadzenia szkół koedukacyjnych tworząc odrębny system nauczania dla dziewcząt i chłopców. Kształcenie chłopców stało się procesem dłuższym i obejmowało nauki humanistyczne i ścisłe, zaś kształcenie dziewcząt, oprócz języka niemieckiego, katechizmu, czytania i pisania oraz rachunków, zostało rozszerzone o zajęcia z wiedzy o gospodarstwie domowym, higienie, „niemieckim stylu” i przyrodzie. Utworzono również szkoły dla dzieci z rodzin w trudnej sytuacji materialnej.

Wszkołach ewangelickich ważną rolę odgrywała nauka śpiewu i gry na różnych instrumentach. W ramach katechezy prowadzono również zajęcia chóralne. Od XVIII wieku często tworzone chóry cztero-głosowe, które wykonywały oryginalne utwory Jana Sebastiana Bacha i Georga Friedricha Händla, wielkich twórców chorału protestanckiego. Spowodowało to również wprowadzenie do liturgii nowych instrumentów. Do najpopularniejszych należały fagot, obój i kotły.

Reformator oświaty Filip Melancthon z uczniami.
Obraz namalowany w latach 1887-1891, pędzla Ernsta Wilhelma Hildebranda
[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Melancthon_mit_Sch%C3%BClern.jpeg, dostęp: 21.06.2017 r.]

Der Bildungsreformer Philipp Melancthon mit Schülern. Das Bild wurde in den Jahren 1887-1891 von Ernst Wilhelm Hildebrand gemalt

[Siehe unter: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Melancthon_mit_Sch%C3%BClern.jpeg, Stand vom: 21.06.2017]

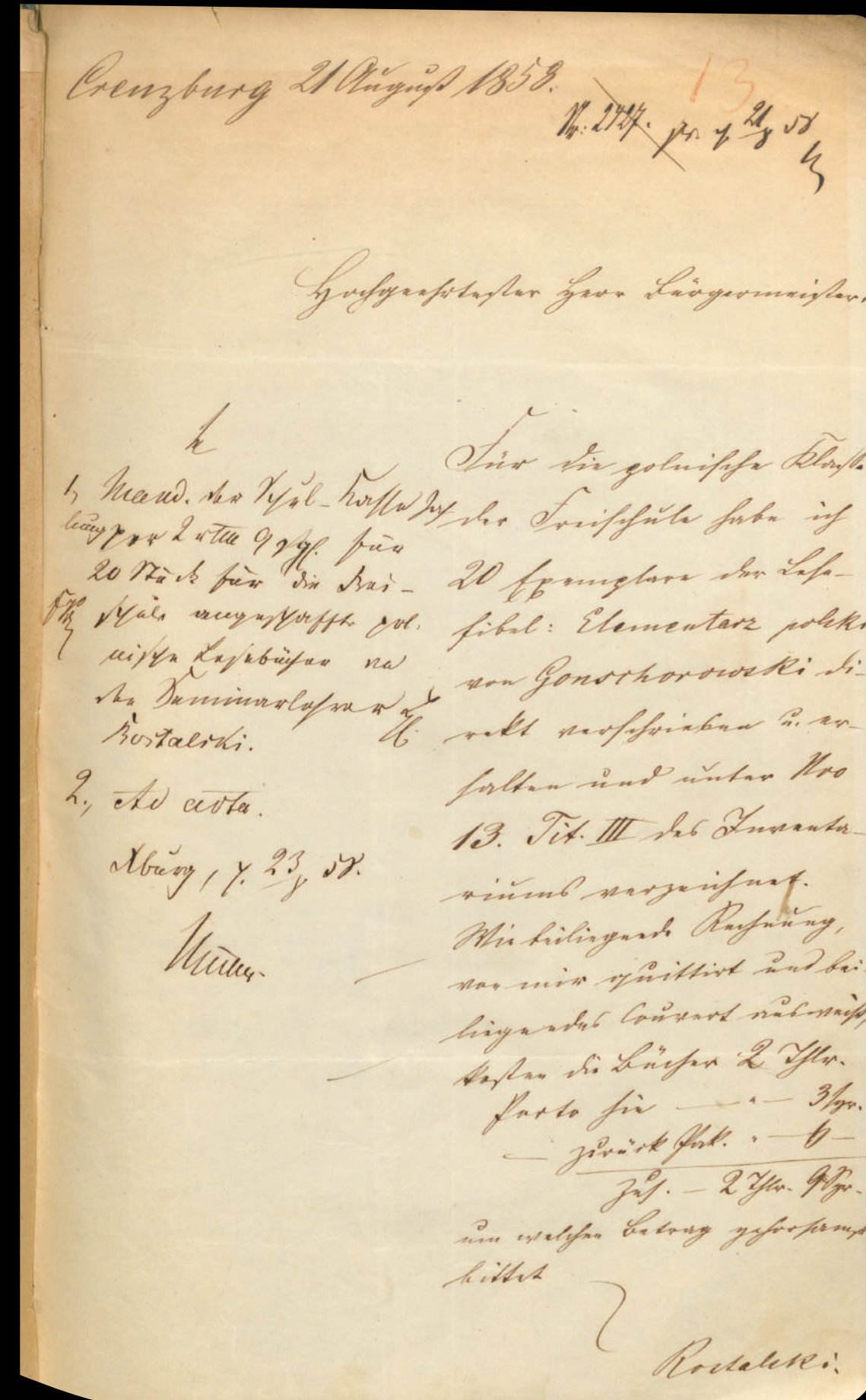
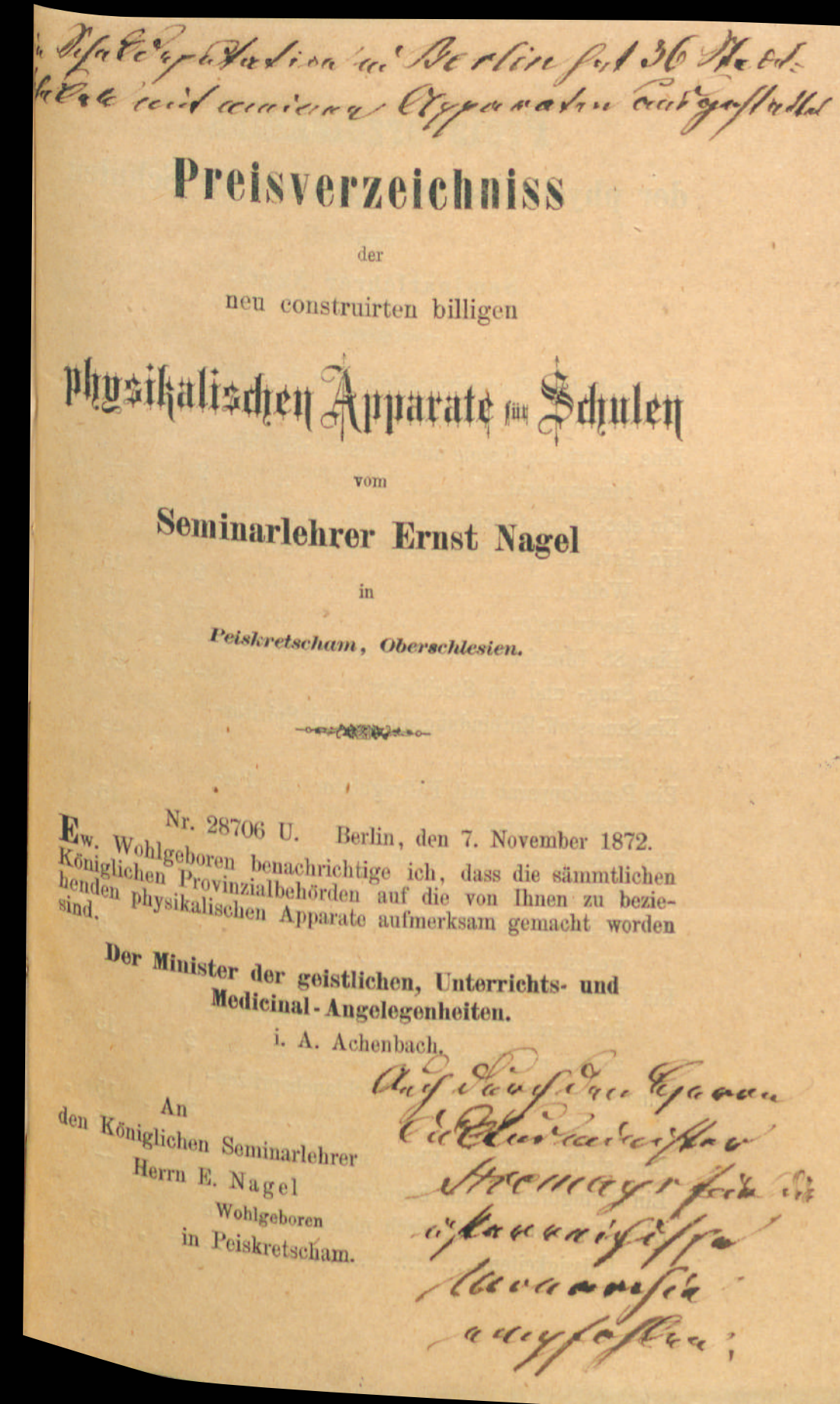
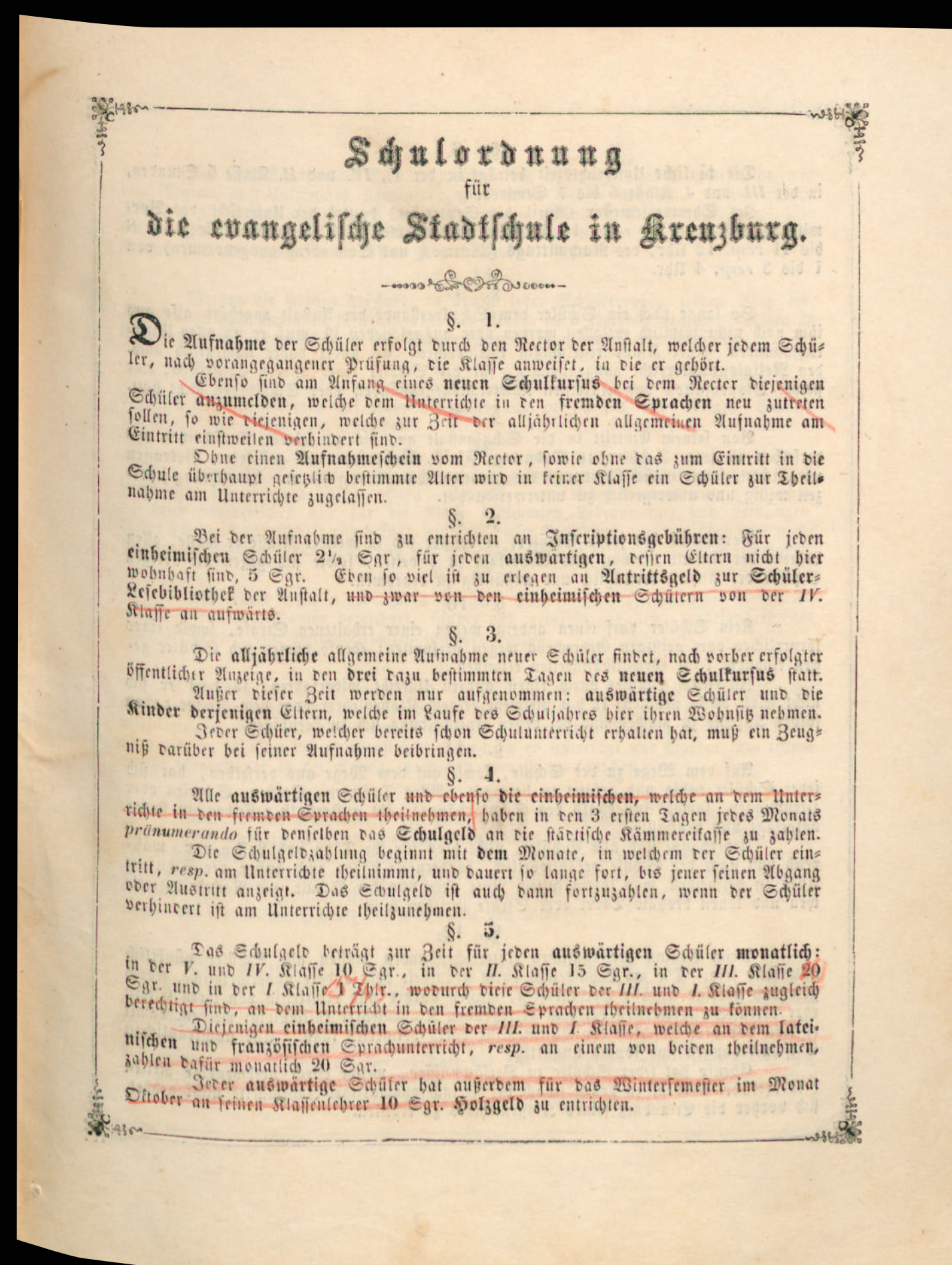
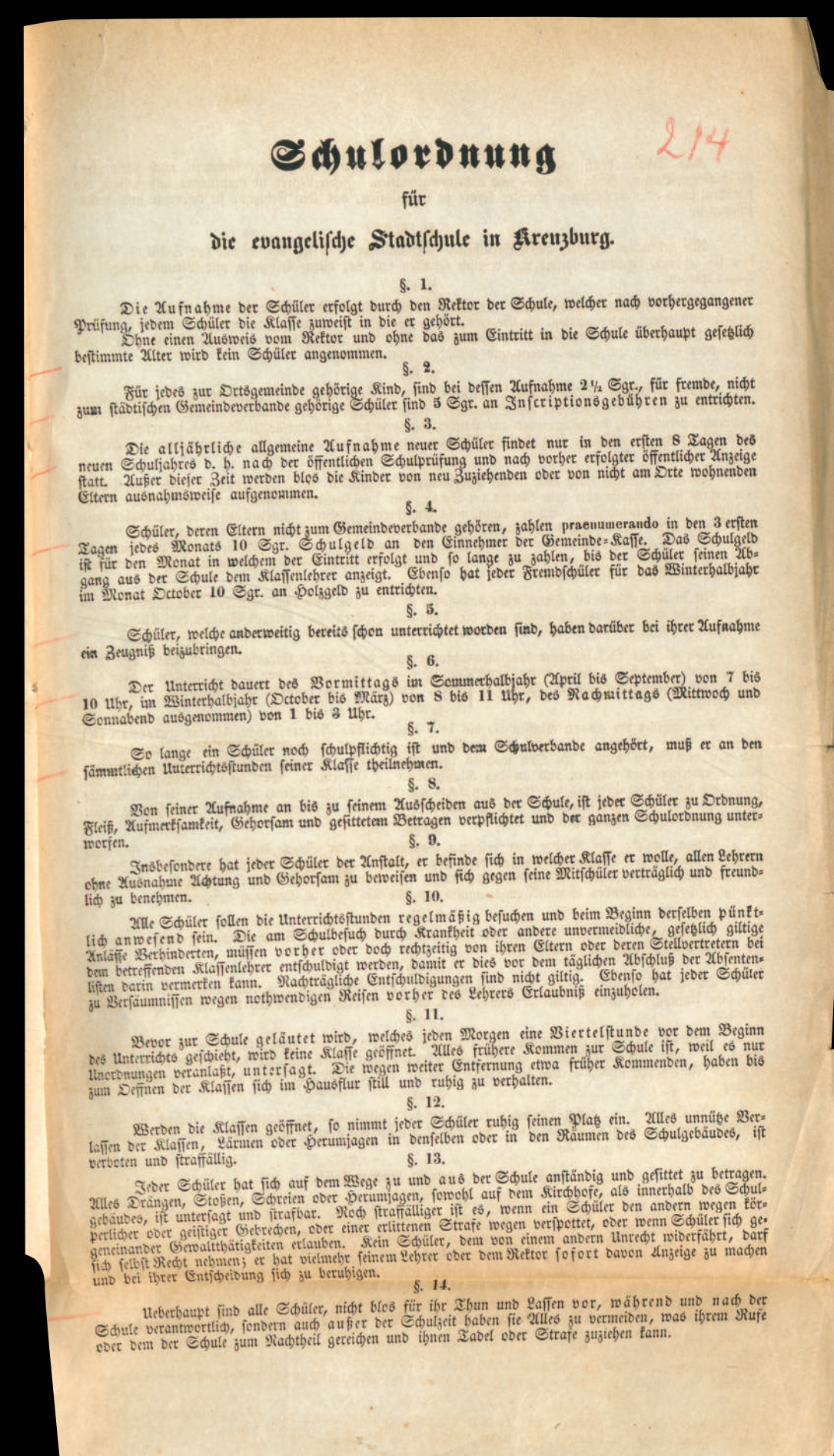
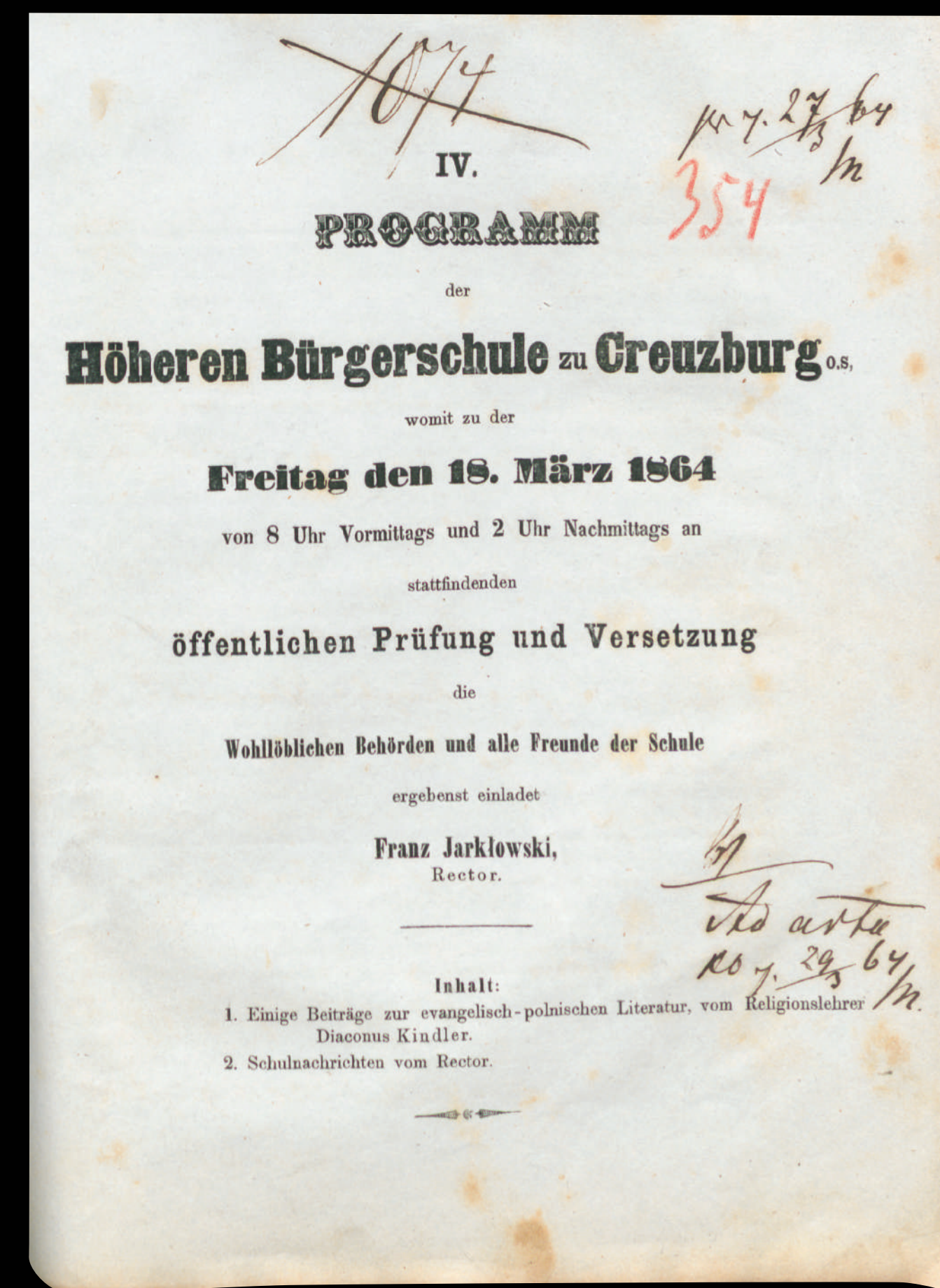

Program nauczania w szkole miejskiej w Kluczborku z 1864 roku.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/13/763, s. 354]

Programm der Höheren Bürgerschule zu Kreuzburg aus dem Jahr 1864

[Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 45/13/763, S. 354]

Regulamin ewangelickiej szkoły miejskiej w Kluczborku

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/13/742, s. 214]

Schulordnung für die evangelische Stadtschule in Kreuzburg

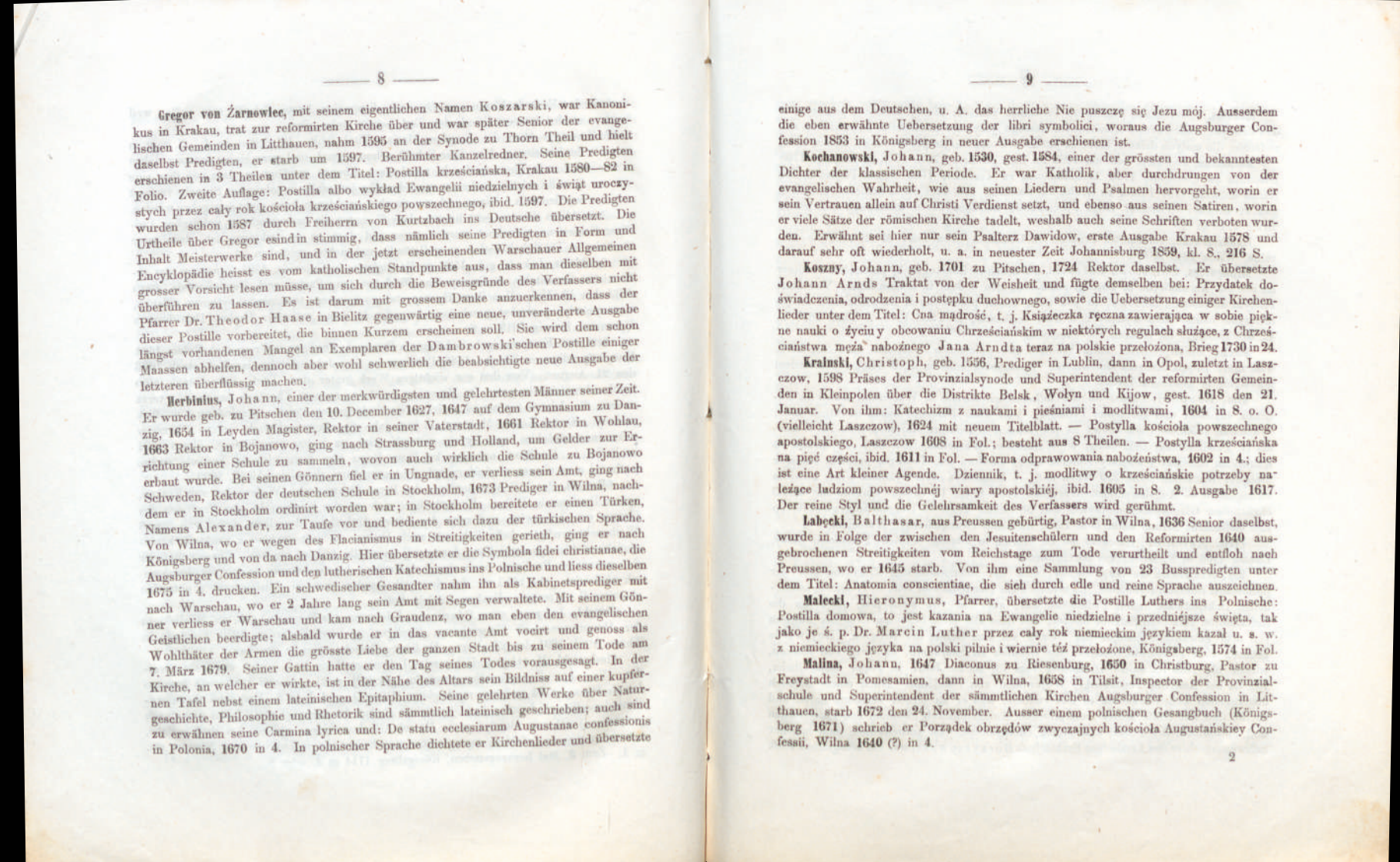
[Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 45/13/742, S. 214]

Plan zajęć w gimnazjum miejskim w Kluczborku

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/13/742, s. 67]

Stundenplan des Städtischen Gymnasiums in Kreuzburg

[Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 45/13/742, S. 67]

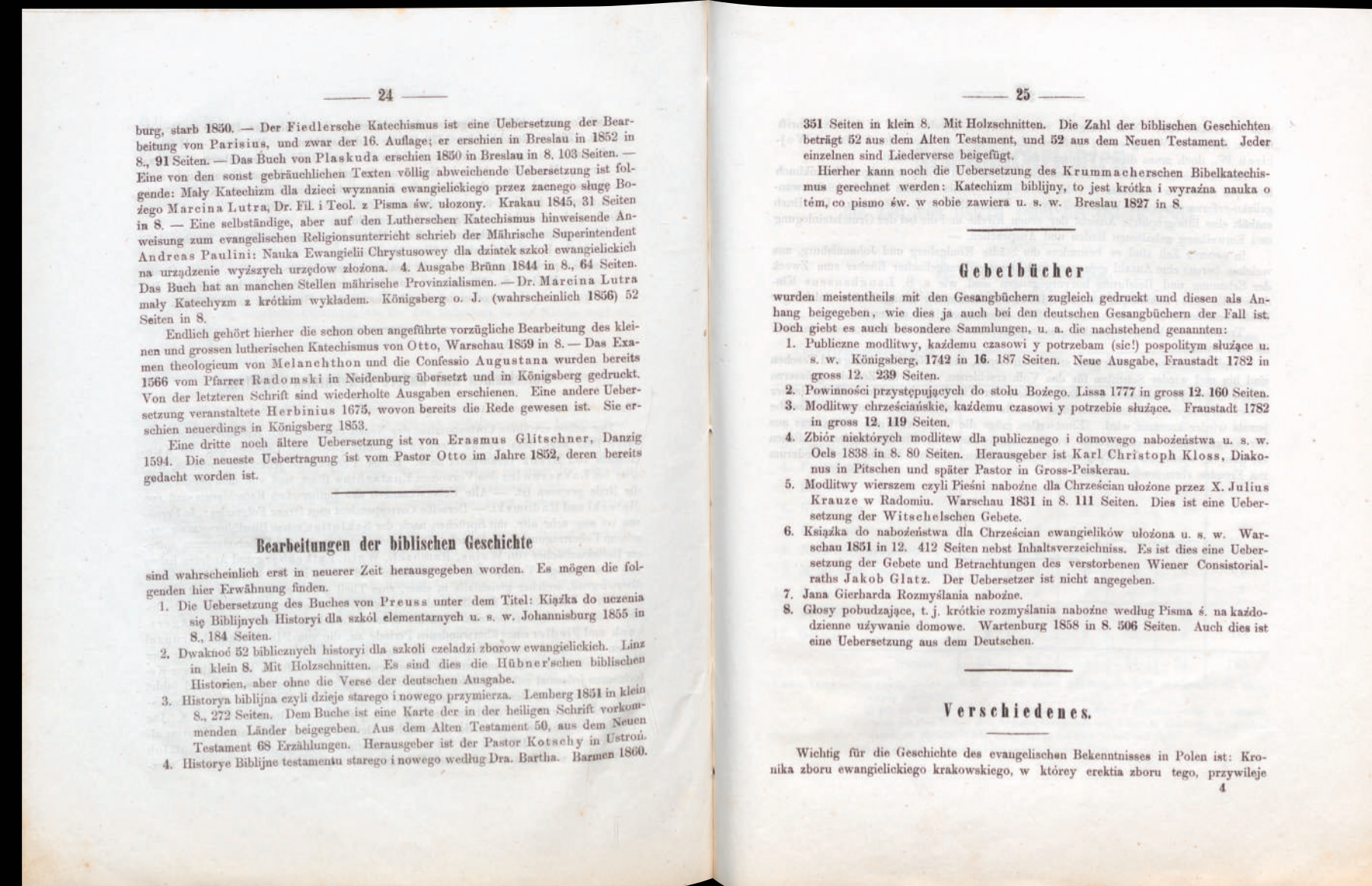

Wykaz książek do nauki w szkole ewangelickiej w Kluczborku – fragment spisu podręczników w języku polskim

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/13/763, s. 354/8-9]

Verzeichnis der Lehrbücher der evangelischen Schule in Kreuzburg – Fragment des Bücherverzeichnisses in polnischer Sprache

[Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 45/13/763, S. 354/8-9]

Wykaz książek do nauki w szkole ewangelickiej w Kluczborku – spis modlitewników i podręczników do historii biblijnej

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/13/763, s. 24-25]

Verzeichnis der Lehrbücher der evangelischen Schule in Kreuzburg – Verzeichnis der Gebetbücher und Lehrbücher der Biblischen Geschichte

[Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 45/13/763, S. 354/24-25]

Erziehung und Schulwesen

Die Verbreitung der Reformidee in Schlesien trug zur Bildung von Konfessionsschulen bei, die bei evangelischen Kirchengemeinden entstanden. Diese hatten anfangs den Charakter einer Sonntagsschule. Der Unterricht fand entweder im Dienstgebäude des Orgelspielers oder in den Kirchengebäuden statt. Während dieser kurzen Treffen wurden nicht nur die Grundsätze des biblischen Wissens oder der Katechismus vermittelt, sondern man lehrte auch Lesen und Schreiben. Ab 1741 wurden die Lehrpläne in den Schulen schrittweise vereinheitlicht. Im Jahr 1798 übertrug Friedrich II. durch Kabinettsbefehl die Erziehung und Ausbildung seiner Untertanen den evangelischen und katholischen Schulen. 1863 folgten weitere Verordnungen des Königs betreffend Vorbeugung der katastrophalen Frequenz der Kinder beim Schulunterricht. Es wurde ein Bußgeld-System eingeführt, das die Eltern dazu zwingen sollte (besonders die armen), ihre Kinder in die Schulen zu schicken und sie nicht zur Arbeit auf dem Feld zu drängen.

Infolge unterschiedlicher Reformen festigten sich im 18. Jahrhundert auf dem Gebiet Schlesiens drei Bildungsstufen. Hierbei handelt es sich in erster Linie um Elementarschulen, in denen die biblische Geschichte, der Katechismus, Lesen, Schreiben und Rechnen unterrichtet wurden.

Weiter folgten die Gymnasien, wo das Lehrprogramm um Geschichte und Geographie bereichert wurde. Das berühmteste Gymnasium war das Gymnasium in Brieg, mit seiner reichen Schulbibliothek. Populär waren auch die Gymnasien in Pitschen und Kreuzburg.

In Städten, in denen ein Großteil der Bewohner Protestanten waren, wurden Lehrerseminare – Ausbildungsstätten für angehende Volksschullehrer – gebildet. Die berühmtesten Lehrerseminare befanden sich in Brieg und Kreuzburg. Dort wurden Lehr- und Gebetbücher in polnischer Sprache verwendet, wie z. B. die Bibel von Antoni Gaşiorowski oder das Brieger Gesangbuch aus dem Jahr 1859. Zudem wurden Texte polnischer Dichter gelesen, vor allem von Jan Kochanowski.

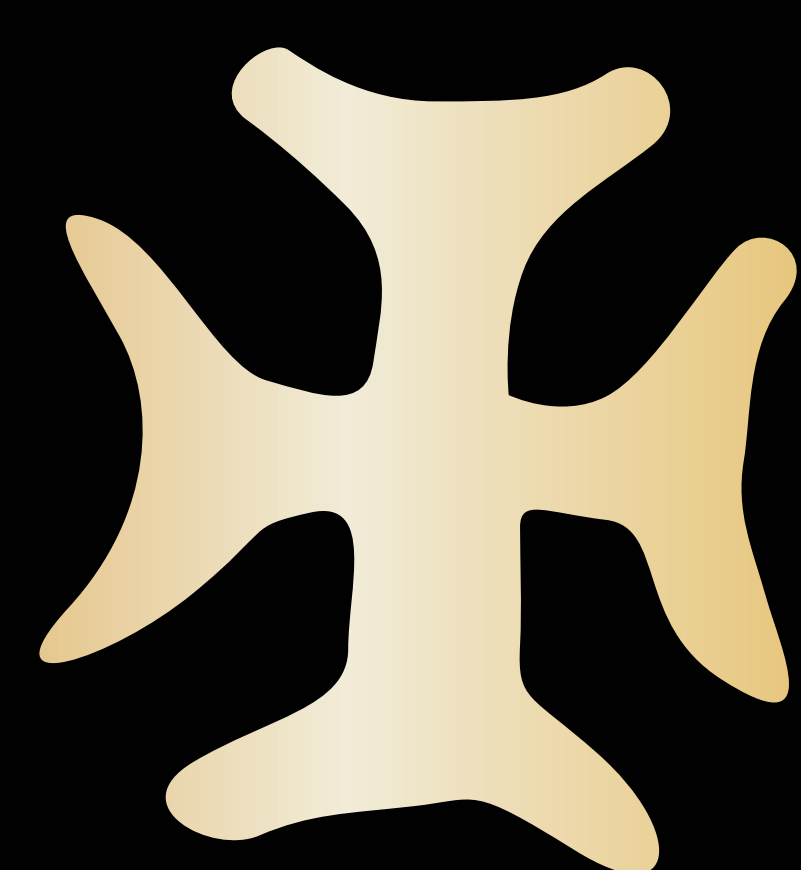
Ende des 18. Jahrhunderts gab man die Idee der koedukativen Schulen auf und es wurden zwei separate Lehrsysteme geschaffen – eins für Jungs und eins für Mädchen. Der Ausbildungsprozess von Jungen wurde verlängert und um Geisteswissenschaften sowie exakte Wissenschaften bereichert. Dagegen wurde die Ausbildung von Mädchen, neben der deutschen Sprache, dem Katechismus, dem Lesen, Schreiben und Rechnen, um Wissen aus den Bereichen, wie Haushalt, Hygiene sowie „deutscher Stil und Umwelt“ bereichert. Es entstanden auch Schulen für Kinder aus Familien, die sich in einer schweren materiellen Lage befanden.

An evangelischen Schulen spielte der Gesangsunterricht eine wichtige Rolle. Ebenso wichtig war auch der Unterricht, während dem die Kinder lernten, unterschiedliche Instrumente zu spielen. Im Rahmen des Religionsunterrichts wurde auch Chorgesang unterrichtet. Ab dem 18. Jahrhundert bildete man oft Chöre, die aus vier Personen bestanden. Diese führten dann die Originalwerke von Johann Sebastian Bach und Georg Friedrich Händel – zwei großen Künstlern des protestantischen Choral – auf. Dies führte letztendlich dazu, dass in die Liturgie neue Instrumente eingeführt wurden, wie das Fagott, die Oboe und Pauken.

DE Version

S Ł A W I E N I M I Ł O S I E R N I

Reforma Marcina Lutera objęła wszystkie aspekty działalności członków wspólnot protestanckich, włącznie z uczynkami miłosierdzia wobec biednych, chorych, wdów i sierot.

Już w 1522 roku w Wittenberdze przeprowadzono reformę dobroczynności. Powstały komisje, które miały dysponować funduszami dla biednych. Budowano przytułki i szpitale, zaś kościoły luterańskie wyposażono w skarbony, przeznaczone do zbierania datków dla potrzebujących. W kolejnych latach władze państwowe przywróciły prawo do żebrania z wyznaczeniem określonych miejsc, zaś pastorzy wielokrotnie podejmowali problematykę ubogich i sierot podczas okresowych spotkań synodalnych.

Bardzo ważną rolę we wspieraniu wszelkich akcji charytatywnych odegrali majątni członkowie gmin ewangelickich. W Korfantowie w powiecie niemodlińskim hrabia Karl von Pückler, przy wsparciu hrabiego Friedricha von Praschmy, ofiarował dom dla osieroconych chłopców, działający w oparciu o powołaną w tym

B Ł O -

6 O-

A Ł-

B O-

W I E M

O N I

M I-

Ł O-

S I E R -

D Ő I A

D O-

S T A -

P I A

celu wieloletnią fundację. Z kolei rodzina Küglerów ufundowała szpital w Tułowicach, przeznaczając na jego funkcjonowanie sporą część majątku.

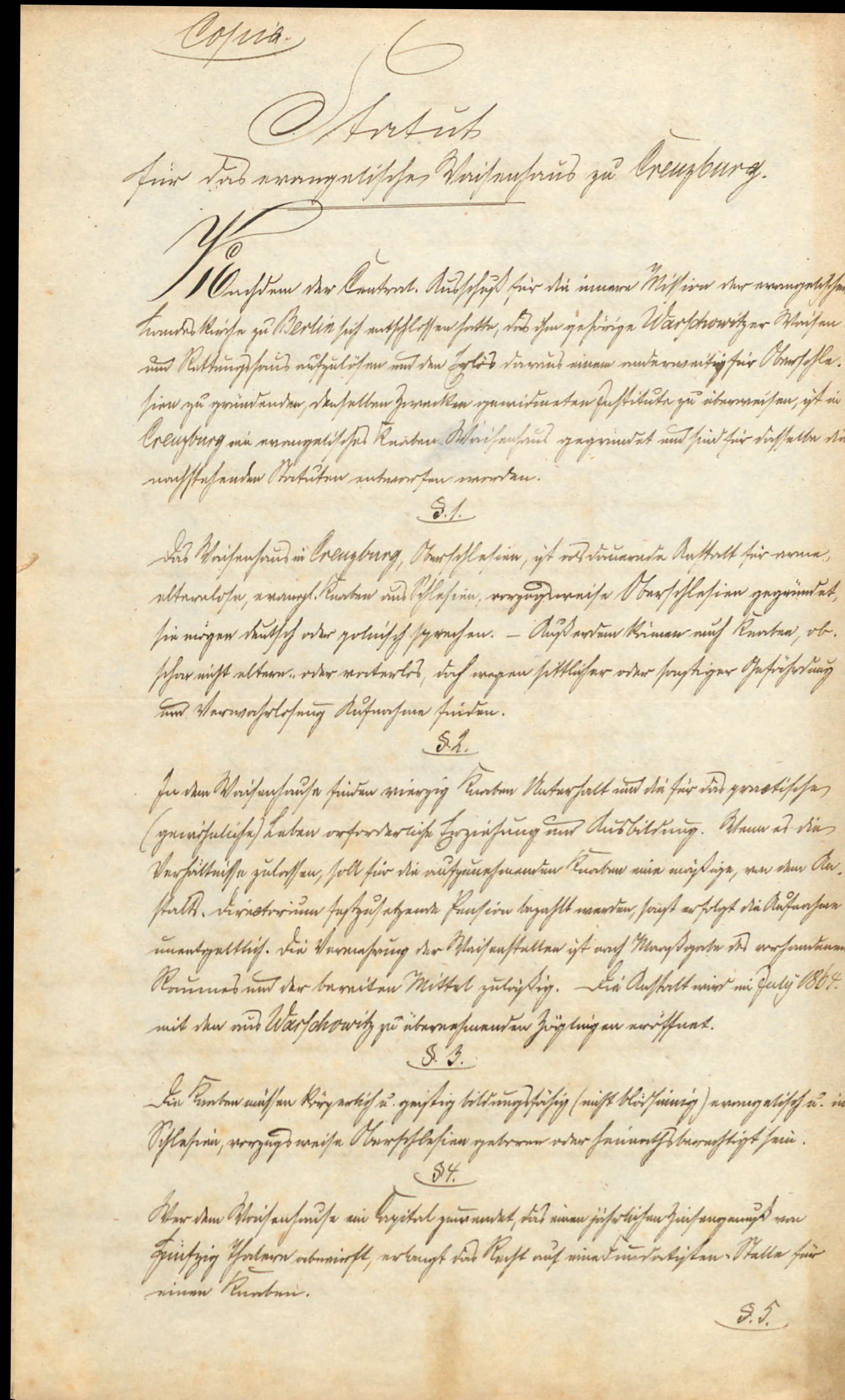
Opolska gmina ewangelicka otrzymała w 1825 roku darowiznę na rzecz szkoły elementarnej z testamentalnego zapisu żydowskiego bankiera Moritza Landsbergera.

Działalność dobroczynna gmin ewangelickich miała nie tylko charakter lokalny. Ich członkowie wielokrotnie udzielali wsparcia swym współwyznawcom z innych miejscowości. W 1880 roku do wszystkich gmin Rejencji Opolskiej skierowano prośbę o wsparcie odbudowy zrujnowanego kościoła w Nasalach w powiecie kluczborskim.

Wniedługim czasie do wszystkich parafii przesłano odezwę biskupa z Berlina z prośbą o wsparcie idei utworzenia biskupstwa ewangelickiego w Jerozolimie pod hasłem „Kommt, laßt uns die Mauern Jerusalems bauen” [Chodź, zbudujmy mury Jeruzalem].

Dobroczytność

Statut ewangelickiej ochronki dla sierot w Kluczborku, zawierający zasady przyjmowania dzieci do ochronki oraz wykaz ich obowiązków

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1772/516]

Statut für das evangelische Waisenhaus in Kreuzburg, welches die Regeln der Aufnahme in das Waisenhaus und die Pflichten der Aufgenommenen beinhalten

[Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 45/1772/516, o. S.]

Rycina z 1860 roku przedstawiająca przytułek dla chłopców w Korfantowie, ufundowany przez hrabiego von Pücklera

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1510/90]

Zeichnung aus dem Jahr 1860, die das Waisenhaus für Jünglinge in Friedland darstellt. Das Waisenhaus wurde von Graf von Pückler gestiftet

[Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 45/1510/90, o. S.]

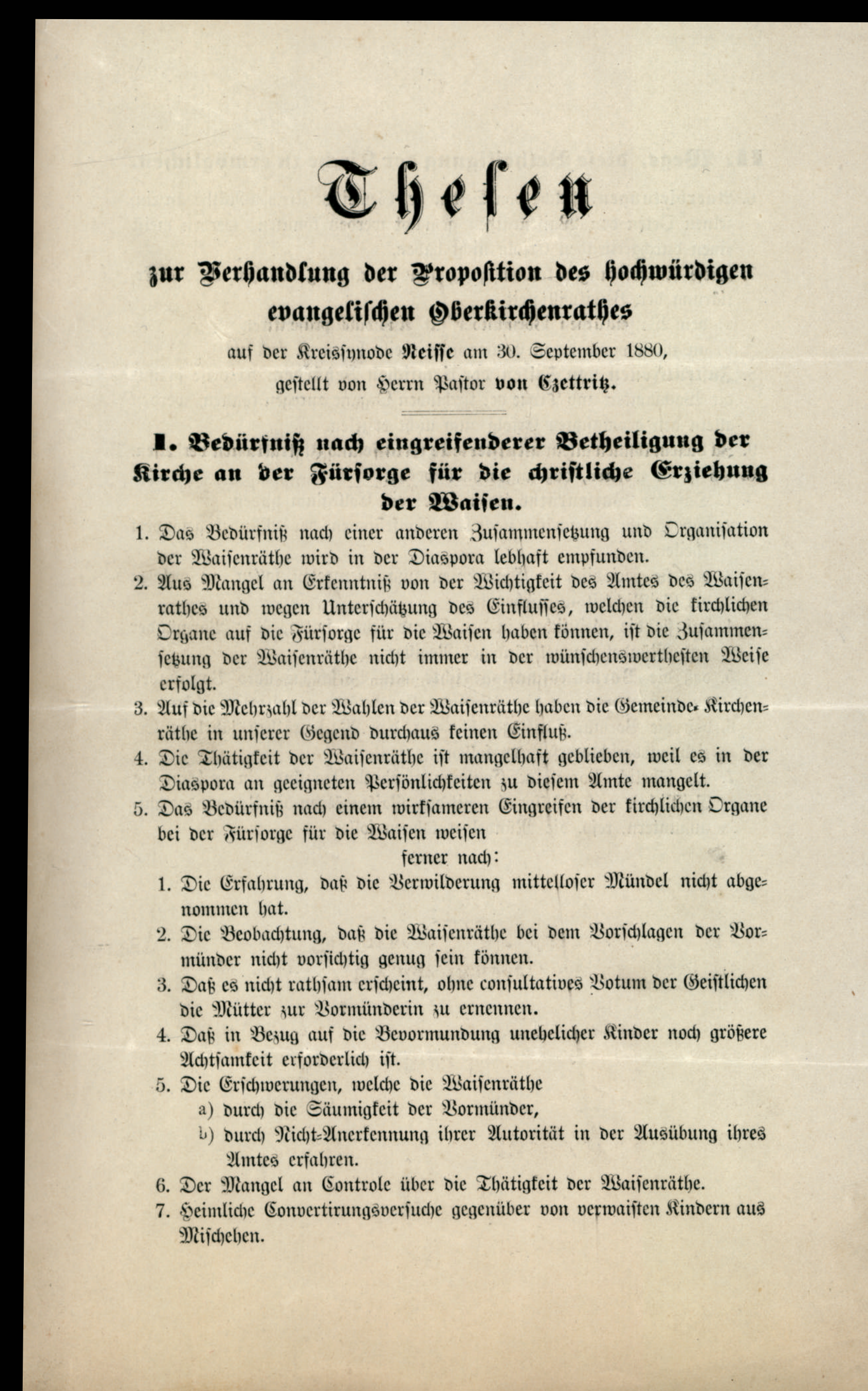

Odezwa Rady Parafialnej z Parafii Ewangelickiej w Nasalach z prośbą o wsparcie odbudowy kościoła

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/1772/363, b.p.]

Aufruf des Pfarreirats der Evangelischen Kirche in Nassadel mit der Bitte, um Unterstützung beim Wiederaufbau der Kirche in Nassadel

[Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 45/1772/363, o. S.]

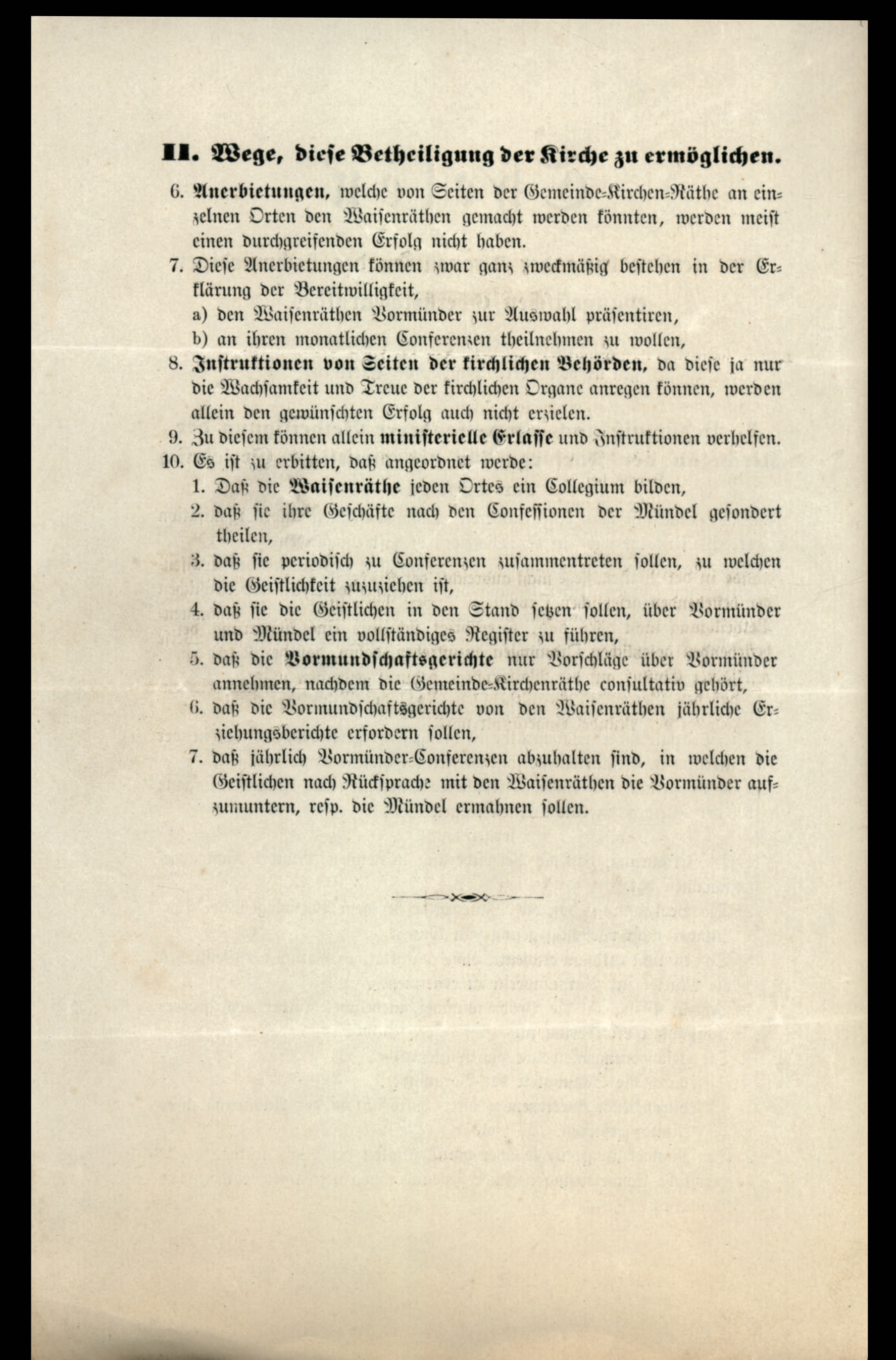

Program synodu diecezjalnego z 30.09.1880 r.

[Archiwum Państwowe w Opolu, sygn. 45/3384/13, s. 7]

Programm der Kreissynode vom 30. September 1880

[Archiwum Państwowe w Opolu, Sign. 45/3384/13, S. 7]

II. Wege, diese Beteiligung der Kirche zu ermöglichen.

6. Anerbietungen, welche von Seiten der Gemeinde-Kirchen-Mitglieder an einzelnen Orten den Waisenrathen gemacht werden könnten, werden meist einen durchgreifenden Erfolg nicht haben.
7. Diese Anerbietungen können zwar ganz zweckmäßig bestehen in der Erklärung der Bereitwilligkeit,
  - a) den Waisenrathen Vornämder zur Auswahl präferieren,
  - b) an ihren monatlichen Conferenzen theilnehmen zu wollen,
8. Anweisungen von Seiten der kirchlichen Behörden, da diese ja nur die Wachsamkeit und Treue der kirchlichen Organe anregen können, werden allein den geringsten Erfolg nicht erzielen.
9. Zu diesem können allein ministerielle Erlasse und Anweisungen beitragen.
10. Es ist zu erwägen, das angeordnet werde:
  1. Das die Waisenräthe jeden Ortes ein Collegium bilden,
  2. das sie ihre Geschäfte nach den Confessionen der Mündel gefondert theilen,
  3. das sie periodisch zu Conferenzen zusammenzutreten sollen, zu welchen die Geistlichkeit zuzuziehen ist,
  4. das die Geistlichen in den Stand setzen sollen, über Vornämder und Mündel ein vollständiges Register zu führen,
  5. das die Vormundschaftsgerichte nur Vorschläge über Vornämder annehmen, nachdem die Gemeinde-Kirchenräthe constatirt gehört,
  6. das die Vormundschaftsgerichte von den Waisenrathen jährliche Erklärungsberichte erfordern sollen,
  7. das jährlich Vornämder-Conferenzen abgehalten sind, in welchen die Geistlichen nach Rücksicht mit den Waisenrathen die Vornämder aussummen, resp. die Mündel ernennen sollen.

Wohltätigkeit

Die Reform Martin Luthers umfasste alle Tätigkeitsbereiche der Mitglieder der evangelischen Gemeinschaften, auch barmherzige Taten gegenüber den Armen, Kranken, Witwen und Waisenkindern.

Schon im Jahr 1522 wurde in Wittenberg eine Wohltätigkeitsreform durchgeführt. Es wurden Kommissionen gebildet, die über die Gelder für die Armen verfügen sollten. Zudem wurden Armen- und Krankenhäuser gebaut und in lutherischen Kirchen befanden sich Sparbüchsen, dank denen Gaben für Bedürftige gesammelt werden konnten. In den folgenden Jahren stellten die staatlichen Behörden das Recht zum Betteln an bestimmten Orten wieder her. Während regelmäßigen Synodentreffen sprachen die Pfarrer das Problem der Armen und der Waisenkinder an.

Die evangelische Gemeinde in Oppeln erhielt 1825 eine Schenkung aus dem Testament des jüdischen Bankiers Moritz Landsberg, dank welcher eine Elementarschule gebaut werden sollte.

Die Wohltätigkeit der evangelischen Gemeinden hatte nicht nur einen lokalen Charakter. Die Gemeindeglieder unterstützten auch oft ihre Gesinnungsgenossen aus anderen Städten. Im Jahr 1880 wurde an alle Gemeinden der Regierung Oppeln eine Bitte um Unterstützung des Wiederaufbaus der zerstörten Kirche in Nassadel im Landkreis Kreuzburg gerichtet.

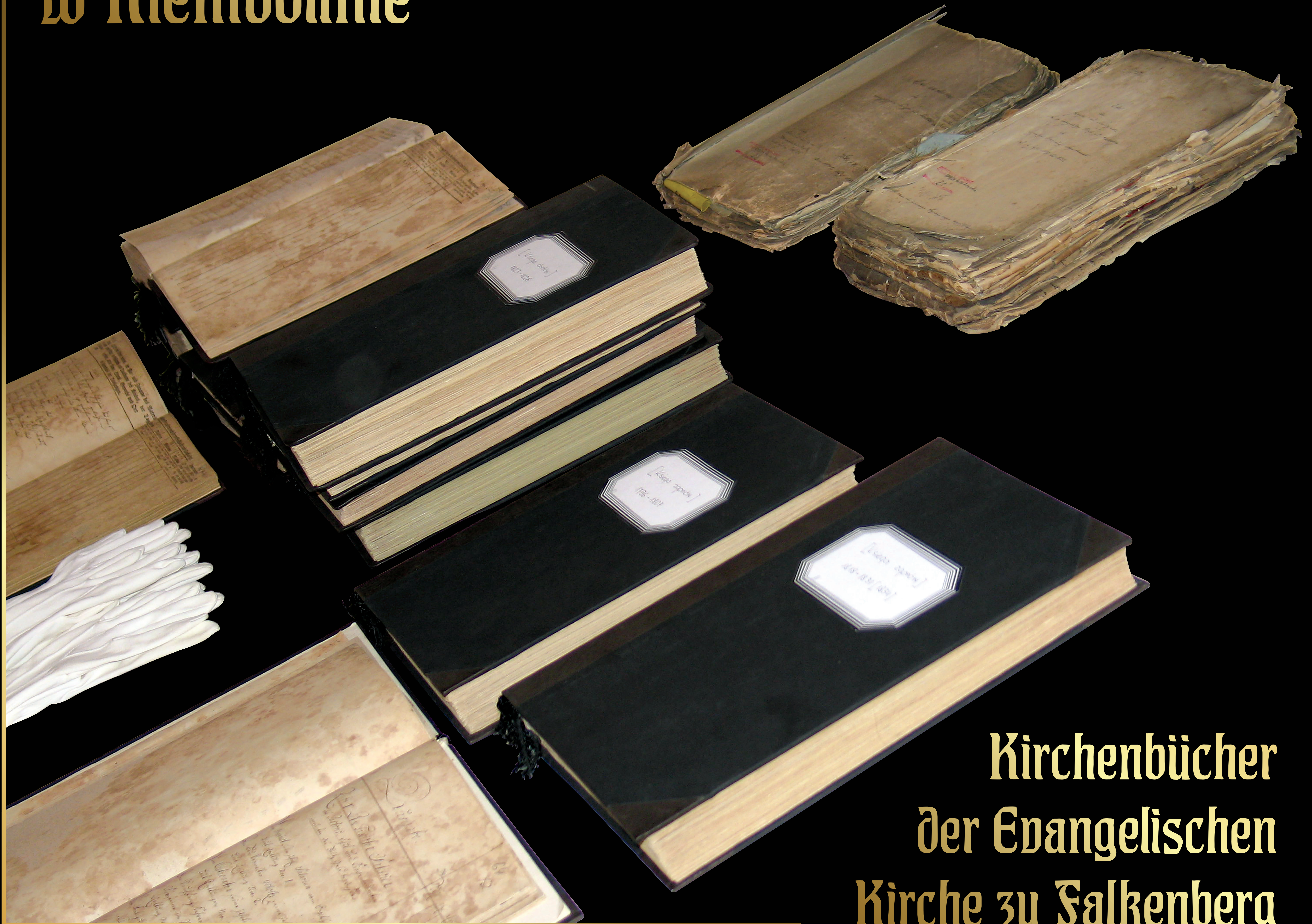
In kurzer Zeit wurde auch an alle Pfarreien ein Aufruf des Bischofs von Berlin gerichtet, mit der Bitte, um Unterstützung der Idee ein evangelisches Bistum in Jerusalem zu gründen, unter dem Motto: „Kommt, laßt uns die Mauern Jerusalems bauen“.

DE Version

Księgi metrykalne Parafii Ewangelickiej w Niemodlinie

Kirchenbücher
der Evangelischen
Kirche zu Salkenberg

Wspomnienia

Dnia 15 lutego 2013 roku w Archiwum Państwowym w Opolu odbyło się oficjalne przekazanie 12 ksiąg parafialnych przynależących do zespołu: Parafia Ewangelicka w Niemodlinie, które zostały poddane gruntownej konserwacji. Uprzednio stan techniczny archiwaliów był bardzo zły: liczne ślady pleśni, kruszący się papier, przebarwienia oraz rozpadające się obwoluty. Materiały te były udostępniane w pracowni naukowej jedynie za zgodą Dyrektora Archiwum, którą w 2007 roku otrzymali Państwo Alois i Elfriede Barnert. Pan Alois, przewodniczący Towarzystwa Miłośników Regionu Niemodlina, wraz z małżonką od lat poszukuje informacji o przeszłości ziemi niemodlińskiej. Wkład w ratowanie tego dziedzictwa wyraził się w inicjatywie Państwa Barnertów, mającej na celu znalezienie środków na konserwację ksiąg parafialnych. Znalezienie sponsorów zajęło im jedynie dwa lata i już w 2009 roku księgi trafiły do pracowni konserwatorskiej Ars Veta, funkcjonującej przy Muzeum Piśmiennictwa i Drukarstwa w Grębocinie koło Torunia. Żmudne i kosztowne prace trwały prawie 4 lata. Nie byłoby to możliwe bez determinacji Państwa Barnertów oraz Fundacji Współpracy Polsko – Niemieckiej, Powiatu Peine, Gminy Vechelde, Wspólnoty Ewangelickich Ślązaków, miasta Schopfheim, Fundacji im. Johanna Heermanna, Unii Kościołów Ewangelickich oraz Wspólnoty Byłych Mieszkańców Tłustorębów.

Uroczystość przekazania ksiąg parafialnych uświetnili swoją obecnością Państwo Alois i Elfriede Barnertowie, przedstawiciele wszystkich fundacji i organizacji zaangażowanych w finansowanie projektu, a także Gottfried Zeitz, Konsul Generalny RFN, i Rainer Sachs, pełnomocnik ds. kultury, Dariusz Subocz, dyrektor Muzeum Piśmiennictwa i Drukarstwa w Grębocinie oraz przedstawiciel Wojewody Opolskiego.

Erinnerungen

Am 15. Februar 2013 fand im Archiwum Państwowe in Opole die offizielle Übergabe der zwölf restaurierten Bücher aus der Sammlung Evangelische Kirche in Falkenberg statt. Davor waren die Archivalien in einem sehr schlechten Zustand – Schimmelflecken, zerbröckelndes Papier, Verfärbungen und auseinanderfallende Schutzumschläge. Nur mit Einverständnis des Direktors des Archivs wurden die Bücher im Leseraum zur Verfügung gestellt. So geschah es auch im Jahr 2007, als Alois und Elfriede Barnert die Bücher durchsehen durften. Herr Barnert, Vorsitzender des Heimatvereins des Kreises Falkenberg O/S, und seine Frau waren seit Jahren auf der Suche nach Informationen über die Vergangenheit Falkenbergs. Als sie beschlossen Mittel für die Restaurierung der Kirchenbücher zu finden, trugen sie zur Rettung des kostbaren Kulturerbes bei. Innerhalb von zwei Jahren fanden sie Sponsoren für das geplante Unternehmen und schon im Jahr 2009 wurden die Bücher der Konservierungswerkstatt Ars Veta beim Mu-

seum für Papier- und Druckgeschichte in Grębocin bei Thorn übergeben. Vier Jahre dauerten die zeitraubenden und kostspieligen Arbeiten. Betont werden muss, dass dies nicht möglich wäre ohne die Entschlossenheit: von Herr und Frau Barnert, der Stiftung für deutsch-polnische Zusammenarbeit, der Landkreise Peine und Vechelde, der Gemeinschaft Evangelischer Schlesier, der Stadt Schopfheim, der Johann Heermann-Stiftung, der Union Evangelischer Kirchen und der Gemeinschaft ehemaliger Kirchberger. Der feierlichen Übergabe der Kirchenbücher wohnten folgende Persönlichkeiten bei: Alois und Elfriede Barnert, Vertreter aller Stiftungen und Organisationen, die an der Finanzierung des Projekts teilnahmen, der Generalkonsul der BRD Herr Gottfried Zeitz, der Kulturbeauftragter des Deutschen Generalkonsulats in Breslau Herr Rainer Sachs, der Direktor des Museums für Papier- und Druckgeschichte in Grębocin Herr Dariusz Subocz und die Vertreter des Oppelner Woiwoden.

Podziękowania za odrestaurowanie ksiąg metrykalnych Parafii Ewangelickiej w Niemodlinie skierowane do osób zaangażowanych w projekt.

Danksagungen für die Unterstützung der Restaurierung der Kirchenbücher der Evangelischen Kirche in Falkenberg.

Relacja fotograficzna z uroczystości przekazania ksiąg Parafii Ewangelickiej w Niemodlinie.

[Fot. Sławomir Marchel, Andrzej Siwy]

Fotobericht von der feierlichen Übergabe der Bücher der Evangelischen Kirche in Falkenberg.

[Fot. Sławomir Marchel, Andrzej Siwy]

DE Version

Warownym grodem jest nasz Bóg,
 Odrzem nam i zbroją.
 Wybawia On ze wszelkich trwóg,
 Co nas tu niepokoja!
 Stary, chytry wróg
 Czyha, by nas zmógł;
 Swych mocy złych rój
 Prowadzi na nas w bój,
 Na ziemi któż mu sprosta?
 My złego nie zdołamy zmóc,
 Nam zginąć wnet by trzeba;
 Lecz walczy za nas chrobry Wódz
 Anielskich hufców z nieba.
 Kto On? - pytasz się,
 Jezus On się zwie,
 To Chrystus, nasz Pan,
 Szatański zburzy plan,
 Innego nie masz Boga.
 Choć diabłów pełen byłby świat,
 Co połknąć nas by chcieli,
 My nie boimy się ich zdrań,
 Będziemy tryumf mieli.
 Książę ziemi tej
 W całej złości swej
 Nie szkodzi już nam,
 Bo jest skazany sam
 Wszemocnym Boga Słowem.
 Niech Słowo wzruszać strzegą się,
 Im go nie zawdzięczamy,
 Sam Chrystus przy nas z Duchem swym
 I z łaski swej darami.
 Niech pozbawią źli
 Żony, dzieci, czci;
 Niech biorą, co chcą,
 Ich zyski liche są,
 Królestwo nam zostanie!

Warownym grodem
 jest nasz Bóg

Ein feste Burg ist
 unser Gott

Marcin Luter

Ein feste Burg ist unser Gott,
 ein gute Wehr und Waffen.
 Er hilft uns frei aus aller Not,
 die uns jetzt hat betroffen.
 Der altböse Feind,
 mit Ernst er's jetzt meint;
 groß Macht und viel List sein
 grausam Rüstung ist,
 auf Erd ist nicht seinsgleichen.
 Mit unsrer Macht ist nichts getan,
 wir sind gar bald verloren;
 es streif' für uns der rechte Mann,
 den Gott hat selbst erkoren.
 Fragst du, wer der ist?
 Er heißt Jesus Christ,
 der Herr Zebaoth,
 und ist kein anderer Gott,
 das Feld muß er behalten.
 Und wenn die Welt voll Teufel wär
 und wollt uns gar verschlingen,
 so fürchten wir uns nicht so sehr,
 es soll uns doch gelingen.
 Der Fürst dieser Welt,
 wie sau'r er sich stellt,
 tut er uns doch nicht;
 das macht, er ist gericht':
 ein Wörtlein kann ihn fällen.
 Das Wort sie sollen lassen stahn
 und kein' Dank dazu haben;
 er ist bei uns wohl auf dem Plan
 mit seinem Geist und Gaben.
 Nehmen sie den Leib, Gut, Ehr,
 Kind und Weib:
 laß fahren dahin,
 sie haben's kein' Gewinn,
 das Reich muß uns doch bleiben.

...Lecz walczy za nas
chrobry Wódz

